

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ÖZÜRLÜLERİN İSTİHDAMI AÇISINDAN MESLEKİ
REHABİLİTASYONU'NA YÖNELİK ÇALIŞMALAR**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafa Yaşar ALGAN

**Enstitü Ana Bilim Dalı: ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ
İLİŞKİLERİ**
Enstitü Bilim Dalı: ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE SOSYAL SİYASET

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Ali SEYYAR

EKİM - 2001

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ÖZÜRLÜLERİN İSTİHDAMI AÇISINDAN MESLEKİ
REHABİLİTASYONU'NA YÖNELİK ÇALIŞMALAR**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafa Yaşar ALGAN

**Enstitü Ana Bilim Dalı: ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ
İLİŞKİLERİ**
Enstitü Bilim Dalı: ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE SOSYAL SİYASET

**Bu tez 19 / 10 / 2001 tarihinde aşağıdaki Jüri tarafından Oybirliği ile kabul
edilmiştir.**

Prof. Dr. Adem UĞUR

Jüri Başkanı

Doç. Dr. Ali SEYYAR

**BARCA
Jüri Üyesi**

Yrd. Doç. Dr. Mehmet

Jüri Üyesi

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR

.....I

TABLolar LİSTESİ

.....II

ÖZET

.....III

SUMMARY

.....IV

GİRİŞ

.....1

1. ÖZÜRLÜLER AÇISINDAN MESLEKİ REHABİLİTASYONA VE MESLEKİ EĞİTİME KURAMSAL YAKLAŞIM

.....5

1.1. Mesleki Rehabilitasyon ve Mesleki Eğitim Kapsamına Giren Özürülerin Tanımı

.....5

1.1.1. Bedensel Özürüler.....

.....6

1.1.1.1. Ortopedik Özürüler .....

..7

1.1.1.2. Görme Özürlüler.....	7
1.1.1.3. İşitme Özürlüler.....	9
1.1.1.4. Konuşma Özürlüler.....	9
1.1.2. Zihinsel Özürlüler.....	10
1.1.2.1. Çok Ağır Derecede Zihinsel Özürlüler.....	11
1.1.2.2. Ağır Derecede Zihinsel Özürlüler.....	11
1.1.2.3. Öğretilebilir Derecede Zihinsel Özürlüler.....	12
1.1.2.4. Eğitilebilir Derecede Zihinsel Özürlüler.....	12
1.1.3. Ruhsal Özürlüler.....	13
1.1.3.1. Psiko- Nevrozlar.....	13
1.1.3.2. Psikozlu Hastalar.....	14
1.2. Özürlüler Açısından Mesleki Rehabilitasyon ve Mesleki Eğitimin Tanımları.....	14
1.2.1. Rehabilitasyonun Genel Tanımı.....	14
1.2.2. Mesleki Rehabilitasyonun Tanımı.....	16
1.2.3. Mesleki Eğitimin Tanımı.....	20
1.2.4. Mesleki Rehabilitasyonun Diğer Rehabilitasyon Türleri ile Bağlantısı.....	22

1.2.4.1. Tıbbi Rehabilitasyonla İlgisi	22
1.2.4.2. Psiko- Sosyal Rehabilitasyonla İlgisi	24
1.3. Mesleki Eğitim ve Rehabilitasyon Açısından Özürlülerin Tarihi Gelişimi	25
1.3.1. Dünyada	25
1.3.2. Türkiye’de	28
2. TÜRKİYE’DE ÖZÜRLÜLERE YÖNELİK MESLEKİ REHABİLİTASYON UYGULAMALARI VE ENGELLER	29
2.1. Milli Eğitim Bakanlığının Mesleki Rehabilitasyon Hizmetleri	30
2.1.1. Okul Öncesi Eğitim	31
2.1.2. Temel Eğitim	32
2.1.3. Özel Eğitim Hizmetleri	33
2.1.4. Özel Eğitim ile Kaynaştırma	36
2.1.5. Özürlülerin Mesleki Eğitimi	36
2.2. Türk İş Kurumunun Mesleki Rehabilitasyon Hizmetleri	40
2.2.1. Özürlülere İşe Yerleştirilmesi Sırasında Verilen Hizmetler	40
2.2.2. Özürlülerin Mesleki Eğitim Alanın Verilen Hizmetler	41

2.3. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumunun Mesleki Rehabilitasyon Hizmetleri	42
.....	42
2.3.1. Görme Özürlüler Rehabilitasyon Merkezleri	44
.....	44
2.3.2. Spastik Özürlüler Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri	44
.....	44
2.3.3. Ortopedik Özürlüler Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri	45
.....	45
2.3.4. İşitme Özürlüler Rehabilitasyon Merkezleri	45
.....	45
2.3.5. Zihinsel Özürlüler Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri	45
.....	45
2.4. Sivil Toplum Örgütlerinin Mesleki Rehabilitasyon Hizmetleri	46
.....	46

3. TÜRKİYE’DE MESLEKİ REHABİLİTASYON VE ÖZÜRLÜLERİN İSTİHDAMINA YÖNELİK SOSYAL POLİTİKALAR

.....	48
3.1. Mesleki Rehabilitasyon ve İstihdam	48
.....	48
3.1.1. Mesleki Eğitim Açısından İstihdam	49
.....	49
3.1.2. İşçi ve İşveren Tercihleri Yönünden İstihdam	49
.....	49
3.1.3. Kanuni Düzenlemeler Açısından İstihdam	50
.....	50
3.2. Özürlülerin İstihdamı İle İlgili İstatistikî Bilgiler	56
.....	56
3.3. Değişik Kurum ve Kişiler Açısından Özürlü İstihdamında Karşılaşılan	

Güçlükler	59
3.3.1. Özürlülerden Kaynaklanan Güçlükler	60
3.3.1.1. Özürlülerin Eğitim Durumu	63
3.3.1.2. Meslek Durumları ve İş Tercihleri	64
3.3.1.3. Özürlülerin Günlük Yaşamdan Dolayı Kaynaklanan Sorunlar	67
3.3.2. Türk İş Kurumunun Uygulamaları	69
3.3.3. İşverenlerin Yaklaşımları ve Uygulamaları	71
3.3.4. Sendikaların Yaklaşımı ve Tutumu	74
3.3.1.7. Siyasal Partilerin Yaklaşımı ve Tutumu	75
3.4. Özürlülerin İstihdamında Etkili Olan Sosyal Politikalar	75
3.4.1. Özürlü İstihdam Yöntemleri ve Vasıtaları	79
3.4.1.1. Özürlünün Normal Yolla İşe Girmesi	80
3.4.1.2. Özürlünün Belli Mesleklerde Çalışması	80
3.4.1.3. Özürlülerin Kendi İşlerini Kurması	81
3.4.1.4. Özürlünün Evinde Çalışması	81
3.4.1.5. Özürlülere İş Kooperatifleri Kurulması	82
3.4.1.6. Ayrımcılığı Önleme Açısından Mevzuatın Oluşturulması	82

3.4.1.7. Kota Sistemi	84
3.4.1.8. Korumalı İstihdam Açısından Özürlü Çalışma Atölyeleri	86
4. ÖZÜRLÜLERİN MESLEKİ EĞİTİM, MESLEKİ REHABİLİTASYON VE İSTİHDAMINA YÖNELİK ÖNERİLER	88
4.1. Yasalar Açısından	88
4.2. Eğitim Açısından	89
4.3. Ağır Özürlüler Açısından	91
4.4. Mesleki Rehabilitasyon Açısından	92
4.5. İstihdam Açısından	93
SONUÇ	95
KAYNAKLAR	99
ÖZGEÇMİŞ	106

KISALTMALAR

İLO	: Uluslar arası Çalışma Örgütü
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
A.g.e.	: Adı geçen eser
AT	: Avrupa Topluluğu
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
SHÇEK	: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
ÖÇA	: Özürlü Çalışma Atölyesi
SSK	: Sosyal Sigortalar Kurumu
BM	: Birleşmiş Milletler

TABLULAR

Tablo 1: Bazı AT Ülkeleri ve Türkiye’de Özürlülere Yönelik Mesleki Rehabilitasyon Harcamalarının Dağılımı

.....21

Tablo 2: Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı Özel Eğitim Okullarına Ait İstatistikî Bilgiler
....39

Tablo 3: SHÇEK Genel Müdürlüğüne Bağlı Mesleki Rehabilitasyon Kuruluşları
.....46

Tablo 4: Türk İş Kurumuna İş İçin Baş Vuran Özürlülere Ait İstatistikî Bilgiler
.....58

ÖZET

Araştırma alanımızın konusu olan özürlülerin eğitim ve istihdamı ile ilgili olarak Dünyadaki uygulamalara baktığımızda, bu sorunun tüm dünya ülkeleri ve vatandaşları için uluslararası boyutta ele alındığını ve çözümler üretilmeye çalışıldığını görmekteyiz. Konunun önemini, insan hakları ve onuru açısından öncelikle ele alan Dünya ülkeleri, özürlülük sorununu Birleşmiş Milletler öncülüğünde ve Uluslar arası Çalışma Örgütü (İLO) normları ışığında değerlendirerek çözümlene yününde bir gayretin ve çalışmanın içinde olduğunu görmekteyiz. Çağdaş dünyanın bir üyesi olan ve insan hakları standartlarını her gün geliştirerek istenilen hedeflere bir an önce varmayı ve tüm vatandaşlarına daha güzel bir dünya ve gelecek sağlamayı hedef edinen Türkiye Cumhuriyeti Devleti de özürlülerle ilgili olarak, konunun önemini bilerek ve kavrayarak soruna yaklaşmış olup, bunun sonucunda da tüm özürlülerini Anayasal güvenceye kavuşturma yolunu seçmiştir.

Yapılan bu çalışma ile ülkemizdeki özürlülerin genel durumu, bedensel, zihinsel ve ruhsal özürlüler ana başlıkları altında bilimsel olarak tasnif edilerek, kavramları açıklanmış, rehabilitasyon kavramı çerçevesinde mesleki eğitim ve mesleki rehabilitasyonun özellikleri ve gerekliliği, tıbbi ve psiko- sosyal rehabilitasyonla bağlantısı kurularak incelenmiş, konunun Dünya ve Türkiye boyutunda gelişimi ile bağlantısı kurulmuştur. Ayrıca; Türkiye’de özürlülük sorununu yasal, tıbbi, hukuki, idari ve teknik mevcut uygulamalar çerçevesinde bir bütün olarak

ele alarak incelenmiş ve araştırılarak, özürllere yönelik mesleki eğitim ve mesleki rehabilitasyon sosyal politikaları, uygulamaları ve karşılaşılan engeller bilimsel veriler ışığında değerlendirilmiş ve konuya yasalar, eğitim, ağır özürllere, mesleki rehabilitasyon ve istihdam açılarından ayrı ayrı yaklaşım gösterilerek öneriler sunulmuştur.

Bilimsel bir çalışma alanı ve bu alan içerisinde de “özürllerin istihdamı açısından mesleki rehabilitasyonu’na yönelik çalışmalar”la ilgili olarak hazırlanan bu yüksek lisans tezi, konusuyla ilgili bilimsel kaynakların taranması, tasnifi, değerlendirilmesi, yasal boyutlarının araştırılması, belgelenmesi, irdelenmesi yoluyla bilimsel ve yazılı veriler ışığında ulaşılan kaynakların akademik formasyon sınırları içinde değerlendirilmiştir.

SUMMARY

Referring the practices about the education and the employment of the handicapped done in World at large, which is the subject of our research field, we see that this problem is treated in international dimension for all countries and their citizens and they are all seeking solutions for it. We see that countries paying to the subject priority consideration in terms of human rights and dignity are trying hard to solve the problem of disablement in the light of the norms of International Labor Organization and in the pioneering of United Nations. Turkish Republic being the member of modern world, aiming to reach goals aspired soon and to provide all its citizens with a better world and future approached to the subject about the handicapped wisely and therefore; it chose the way of providing the handicapped with constitutional assurance too.

With this research, concepts related to the handicapped are explained by scientific classification of the general situation into main titles like corporal, mental and psychological; characteristics and necessity of vocational rehabilitation and vocational education are scrutinized in the frame of the concept of rehabilitation by relating them to the medical and psycho-social rehabilitation and also to its development in the aspect of the World and Turkey. Moreover; the problem of disablement in Turkey is viewed in the frame of present legal, medical, administrative and technical practices as a whole and vocational education and vocational rehabilitation social politics towards the handicapped and practices and the obstacles faced with are researched and evaluated in the light of scientific data and the suggestions are made to the problem by treating

the subject in terms of legislation, education, the heavily-disabled, vocational rehabilitation and the employment separately.

This master's thesis that is prepared in a scientific study field and in this field about "vocational rehabilitation oriented- studies in terms of the employment of the handicapped" aims to arrive certain conclusions by evaluating the sources that were reached in the light of written and scientific data in the borders of academic formation and by considering the scientific sources related to the topic at length and by scanning, classifying, evaluating, researching the legal dimensions, and documenting them.

GİRİŞ

Özürllülerle ilgili olarak ülkemizdeki resmi kayıt, bilgi, belge ve istatistik veriler ışığında nüfusumuzun yaklaşık %12'sini oluşturduğu varsayılan özürllü vatandaşlarımızın; genel nüfus içinde yaklaşık 7,5 milyona ulaşmış olduğu tahmin edilmektedir. Gerçekçi ve uygulanabilir çözümler bulunması gereken özürllüler sorununa çözüm için öncelikle özürllü vatandaşlarımızı topluma kazandırmak, kimseye muhtaç olmadan ekonomik yönden bağımsız yaşayabilmelerini sağlamak ve çalışabilecek durumda olanların üretken insanlar olarak ekonomiye kazandırılmaları konusunda başta sosyal devlete olmak üzere hepimize sayısız görevler düşmektedir.

Her insanın normalde bir toplumda yaş, cins, sosyal ve kültürel faktörlerine bağlı olarak oynaması gereken roller vardır. Eğer kişi fiziki, ruhi ve zihni yetersizlik yönünden bu rolleri gerektiği gibi yerine getiremez durumda kalırsa bu kişiye engelli veya özürllü denmektedir. Günümüz çağdaş toplumlarında amaç, bu tip özürllüleri bazı yönlerden ayrıcalıklı kesim olarak görmek değil bu özürllülerin mevcut bedensel, zihinsel ve sosyal becerilerini geliştirecek şekilde eğiterek, çalışan-

üreten fertler olarak topluma ve ekonomiye kazandırmak olmaktadır. Bu da sözü edilen sonuçları elde edebilmek için bir takım yasal düzenlemelerinin yanında özörlöölere yönelik sosyal politikaların geliştirilmesi ve uygulanmasını gerekli kılmaktadır.

İnsan haklarına önem verilen çağımızda tüm bireylerin eğitim hakkı kanunlarla güvence altına alınmıştır. Özellikle özörlöölü bireylerin bakım, sağlık, eğitim ve rehabilitasyonu için devletlerin gerekli önlemleri almalarına ilişkin hükümlere, gerek İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde, gerekse Çocuk Hakları Bildirgesinde de yer verilmiştir. Birçok ülkenin anayasası ve buna dayalı olarak çıkarılan yasalarında özörlöölüleri ve ailelerini korumaya, desteklemeye ve geliştirmeye yönelik hükümler yer almaktadır. Benzer hükümler Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 5, 12, 42, 50 ve 61. maddelerinde de yerini alarak özörlöölülerin bakım, sağlık ve eğitimlerini devlet güvencesi altına almıştır.

Anayasamızda bulunan bu yöndeki çeşitli hükümler, özörlöölülerimizin sorunlarına ilişkin olarak birtakım, kişi ve kurumlara yükümlölüklerin getirilmesini ortaya çıkarmıştır.

Bütün bu kanuni düzenlemelere rağmen, batıdaki kötü örneklerin aksine geçmişte muhtacına, özörlöölüsüne önem vererek, sahip çıkan bir toplum olmamıza rağmen, günümüzde özörlöölü yurttaşlarımızın sosyal, kültürel, eğitsel ve ekonomik sorunlarını çözümlenmede önemli derecede başarı elde ettiğimizi iddia etmek mümkün değildir.

Özörlöölü fertlerin eğitilip, üretim sürecine katılabilmeleri, sürekli gelir sahibi olabilmeleri, ailesine bağımlılık oranının azaltılabilmesi toplum olarak temel hedeflerimiz arasında bulunmaktadır. Sosyal devlet anlayışının gereğı, hayatlarını başkalarına bağımlı olarak sürdüren bu fertlere zihinsel ve fiziksel özelliklerini olabildiğince geliştirici ve yönlendirici eğitim hizmetleri ile tıbbı ve mesleki rehabilitasyon

hizmetlerini sağlamak büyük ölçüde devletin sorumluluğu alanına girmektedir.

Özürülerimizin mesleki eğitim ve mesleki rehabilitasyon hizmetleri yanında, öncelikli sorunlarının başında kendilerine uygun bir iş bulup çalışabilmek gelmektedir. Özürülerimizin nüfus içindeki sayısal çokluğu, sorunlarının henüz tam anlamıyla yeteri ve gereği kadar çözümlenememiş olması, istihdam alanındaki çalışmaların özürülerin işsizlik sorunlarına çözüm getirememiş olması, ülkemizde özürülerin istihdamına yönelik çalıştırma yükümlülüğünü düzenleyen yasalar açısından yetersizliklerin bulunması, özürülerin istihdamını kolaylaştıran geçerli ve yeterli mesleki eğitim ve mesleki rehabilitasyonu alanında gerek kurumsal, gerekse pedagojik formasyon açısından yetersizlikler bulunduğundan bu sahada bir tez çalışmasının yapılması öncelikli nedeni oluşturmuştur.

“Özürülerin İstihdamı Açısından Mesleki Rehabilitasyonu’na Yönelik Çalışmalar” adlı çalışmamızda, biz esas itibariyle özürülerin mesleki eğitimini, mesleki rehabilitasyonunu, konunun tarihi gelişimini, özürülerin istihdam edilmelerine yönelik uygulamaları ve karşılaşılan güçlükleri, Türkiye’deki hukuki ve uygulama ile ilgili çerçeveyi, Avrupa’dan örneklerle incelemeye çalıştık.

Araştırmamız, mesleki rehabilitasyon ve mesleki eğitim kavramları ile, özürülü gruplarını genel boyutlar çerçevesinde inceledikten sonra, özürülerin mesleki eğitimi tarihi boyutuyla incelendi.

Mesleki rehabilitasyon alanında özürülerin istihdamında uygulanan politikalar, engeller ve karşılaşılan güçlükler, Sosyal Hizmetler olarak özürülere yönelik rehabilitasyon çalışmaları, Eğitim hizmetleri, mevzuat ve yasal açıdan özürülerin istihdamı, İş Hukuku açısından uygulanan istihdam yöntemleri genel hatlarıyla ele alınıp değerlendirilecektir. Bu

alanlarda karşılaşılan sorunlar belirlenip ülkemizde özörlölerin somut istihdamına yönelik uygulanabilir alternatif veya tamamlayıcı sosyal politikalar bir öneri gereği halinde sunulacaktır.

Yapılan bu bilimsel çalışma sırasında, konuyla ilgili elde edilen her türlü bilgi, belge, tóküman, istatistik, teknik vb. bulgular titizlikle incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Bilimsel bilgiye ve gerçeğe ulaşmak, soruna gerçekçi teşhis ve çözüm bulabilmek için bu kaçınılmazdır.

Uzun süreli bir çalışma, emek ve özveri neticesinde hazırlanan bu tez ülkemizde özörlölerin istihdamı açısından mesleki rehabilitasyonuna yönelik çalışmalar alanında, sunduğu görüş ve önerileri ile özörlöler sorununa bir ölçüde de olsa katkıda bulunmayı amaçlamıştır.

1. ÖZÜRLÜLER AÇISINDAN MESLEKİ REHABİLİTASYONA VE MESLEKİ EĞİTİME KURAMSAL YAKLAŞIM

1.1. Mesleki Rehabilitasyon ve Mesleki Eğitim Kapsamına Giren Özürlülerin Tanımı

Mesleki rehabilitasyon çalışmalarının amacı; herhangi bir mesleği olmayan özürlülere ilgi, ihtiyaç ve yeteneklerine uygun mesleklerde bilgi ve beceri kazandırmak ve bu suretle istihdama hazırlamaktır. Bu yönde yapılacak çalışmalarda Mesleki Rehabilitasyon merkezlerinde özürlülere yönelik belirli bir program dahilinde çeşitli mesleklerde kurslar düzenlemek, bu kurslara katılan özürlülerin yetenek, beceri ve fiziksel fonksiyonlarını iyileştirici, işin gerektirdiği aktivitelerini geliştirici ve çalışma performanslarını artırıcı mesleki eğitim programları hazırlanarak rehabilitasyon alanında yetişmiş uzmanlar tarafından uygulanmalıdır.

Bu çalışmalar ülke düzeyinde uygulama alanına koyularak özürlülere çeşitli mesleki alanlarda mesleki nitelik kazandırılmak suretiyle işe yerleştirilmelerinde veya bağımsız çalışmalarını sağlamak amacıyla mesleki eğitim kursları düzenlenmesi bu alanda yapılacak çalışmalara

büyük katkı sağlayacaktır. Bu açıklamalar doğrultusunda mesleki rehabilitasyon ve mesleki eğitim kapsamına giren özürllülerin tanımları çeşitli şekillerde yapılmaya çalışılmıştır.

Bedensel, zihinsel ve ruhsal özelliklerinden dolayı belirli bir oranda fonksiyon kaybına neden olan organ yokluğu ve bozukluğu sonucu, toplumsal rolünü gerçekleştirebilmesi için bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişilere “Özürllü” denir (Sosyal Hizmetler Dergisi ,1995: 142).

Hangi nedenle ve hangi oranda olursa olsun, fiziksel veya Zihinsel, ruhsal yapılarında bir eksiklik veya bozukluğu olanlara genel anlamda “Özürllü” denilmektedir. Hangi özürllülük türü olursa olsun genelde özürllülük, doğum öncesi, doğum anında ve doğum sonrasında oluşan olumsuz nedenlerden dolayı meydana gelmektedir (Seyyar; Özürllüler Serisi N0:1. 2001: 21).

Doğum öncesi sebepleri, beslenme ve barınmada yetersizlik, yaygın akraba evliliği, koruyucu sağlık hizmetlerinin yetersizliği ve bunlardan yeterince yararlanamama biçiminde özetlenebilir.

Doğum sürecindeki faktörler; daha fazla sağlık personeli yardımı alamadan doğum yapmaktan veya doğum esnasındaki olumsuzluklardan meydana gelmektedir.

Doğum sırası sebepler , bebeğin sağlıklı olarak doğumundan, hayatının sonuna kadar olan aşamada karşılaştığı olumsuz fiziki, çevresel ve sosyo-kültürel faktörlerdir.

Özürlüleri; özürlülük türlerine göre belirlemek gerektiğinde, bedensel, zihinsel ve ruhsal özürli biçiminde üç ana grupta sınıflandırmak mümkündür.

1.1.1. Bedensel Özürlüler :

Bedensel Özürlülük, İnsanların yapı ve biçimlerinin fiziksel yönlerinde meydana gelen herhangi bir bozukluk veya eksiklik sonucu bedensel yeteneklerini engelleyen veya bütünüyle ortadan kaldıran özürlülük türüdür. Örneğin: Görme bozuklukları, işitme bozuklukları, konuşma bozuklukları, İnsan vücudundaki fiziksel engeller (bacaklarından biri veya her ikisinin olmaması, kollarında noksanlık olması gibi)sayılabılır (Seyyar, Özürlüler Serisi N0:1, 2001: 22).

1.1.1.1. Ortopedik Özürlüler

Çeşitli nedenlerle bir organını veya fonksiyonunu kaybetmiş, kemik eklem ve kaslarında normal dışı durumlar meydana gelmesi nedeniyle oluşan özür gruplarıdır. Bu özür grubundaki bireyler genelde tekerlekli sandalye, ortopedik ayakkabı, koltuk değneği gibi aletler kullanmaktadır.

Herhangi bir bozukluk ve sakatlık sonucu birey özürli duruma gelmektedir. Ortopedik özürliülerin tanımı Milli Eğitim Bakanlığı tarafından şu şekilde yapılmaya çalışılmıştır.

Tüm tedavi ve düzeltmelere rağmen iskelet, sinir sistemi, kas ve eklemlerinden eğitim-öğretim çalışmalarında yeteri kadar yararlanamayacak ölçüde sakatlanmış olanlara ortopedik özürli denir (Erkan; 1990: 5).

1.1.1.2. Görme Özürlüler

Halk arasında “Görme Özürlüler” kör olarak tanımlanmaktadırlar. Bu da görme gücünden yoksun olmak demektir. “Kör” terimi ile ne demek istendiğini önce belirlemek daha yararlı olacağı inancındayım. İlk bakışta açıklama gerektirmediği görüşünü veren bu sözcük tek anlamlı değildir. Her iki gözünde de görme gücünden tümüyle yoksun olanlar, görme özürlü sayılmakla beraber ışık ve renklerden bazılarını algılayabilecek durumda olanlar ve çok kısa bir mesafeden, parmaklarını sayabilecek derecede olanları da görme özürlü sayabilmekteyiz.

Körler arasında, özürleri açısından önemli bireysel farklılıklar vardır. Bunlar arasında körlüğün doğal, çok erken yaşlarda, ya da okul çağına yakın bir dönemde baş göstermesi veya gençlik, yetişkinlik ya da ihtiyarlık yıllarında görme gücünü yitiren kişileri örnek olarak gösterebiliriz.

Görme gücünü yitirdikten sonra kişiler arasında oluşan bu farklılıklar gelişim ve uyum süreci açısından büyük önem taşımakta bu kişilerin eğitimden yararlandırılmaları sırasında içe bireysel özellikleri ve algılama yetenekleri ön plana çıkmaktadır.

Bu konuda Birleşik Amerika da; görme özürlüler resmen şöyle tanımlanmıştır: Gerekli ve mümkün olan bütün tedaviler ve düzeltmeler yapıldıktan sonra en iyi gören gözünde normal görme gücünden en fazla onda birine sahip olana Görme özürlü denir. Buna karşılık İngiltere de; iyi gören gözde normal görüşün en fazla yirmide birine sahip olanlar Görme özürlü sayılmaktadırlar (Enç; 1979: 38).

Gerçek anlamda Görme özürlü; bütün tıbbi tedavi ve düzeltmelere rağmen iki gözle görmesi 1/10'dan aşağı arızalı olan, eğitim ve öğretim çalışmalarında mutlaka kabartma alfabeyi “Braille”, ya da konuşan kitapların kullanılmasına ihtiyaç duyan kişilere görme özürlü, bütün tıbbi tedavi ve düzeltmelere rağmen iki gözle görmesi 1/10 ile 3/10 arasında arızalı olan, eğitim ve öğretim çalışmalarında büyütücü araçları,

büyük puntolu yazılı materyaller gibi özel bir takım araç ve yöntemleri kullanmaya ihtiyaç duyan kişilere de az gören özür lü denir (Engelliler için Eğitim Modelleri Geliştirme Projesi; Cilt:3, 1992: 16).

Az gören körler iki grup halinde sınıflandırılır:

1-Son derece zayıf görme gücüne sahip olan ve gözlerinde ilerleyici bir arızası bulunanlar,

2- Gözlerinin sağlık durumu iyi olup, statik bir görme gücüne sahip olanlar. Kendilerine imkan ve uygun şartlar sağlandığı takdirde az görenlerin, normal görenlerden hiç farklı olmayan metotlarla eğitilip öğretilmeleri mümkündür (Sağlamer, 1963: 229).

1.1.1.3. İşitme Özür lü lü ler

Toplumda normal düzeyde iletişimini sağlayamayacak durumda olan bireylere genelde işitme özür lü denmektedir. İşitme duyarlılığının kişinin gelişim, uyum, özellikle iletişimdeki görevlerini yeterince yerine getiremeyişinden kaynaklanan durumuna işitme özür lü denmektedir (Özsoy,1985: 14).

İşitme kaybının 20-40 dB arasında olması halinde kişi hafif derecede işitme özür lü, 40-70 dB arasında İşitme kaybına uğrayanlar orta derecede özür lü, 70-90 dB arasında işitme kaybına uğrayanlar ileri derecede işitme özür lü, 90 dB veya 91 dB üzerinde işitme kaybı olanlar çok ileri derecede işitme özür lü olarak tanımlanmaktadır. 25 dB-70 dB arasında olan ve yardımcı araçlardan yararlanarak yaşamlarını sürdürmeye çalışan bireylere de ağır işitme özür lü lü ler denmektedir (Engelliler için Eğitim Modelleri Geliştirme Projesi; Cilt:1, 1992: 11-12).

1.1.1.4. Konuşma Özür lü lü ler

Toplumsal yaşamda kişiler arasındaki alış-veriş sadece nesnelere gerçekleşemez; Kişiler arasında duygu, düşünce, bilgi, haber vb. bakımdan da bir alışveriş söz konusudur. Bu tür alışverişler bir toplumda bulunan kişiler arasındaki ilişkileri büyük ölçüde etkiler, yönlendirir. Böyle bir alışveriş aynı zamanda toplumlar arasındaki ilişkileri de etkilemekte ve yönlendirmektedir.

İnsan yaşamındaki yeri ve öneminden kısaca söz ettiğimiz konuşmanın çeşitli tanımları yapılmıştır. Konuşma, bazılarının göre, dilin sözlü ifade kısmıdır. Bir başka tanıma göre; Konuşma, geleneksel sesli semboller yoluyla sağlanan herhangi bir iletişimdir. Eğer bir konuşma hoş olmayan sesle ve yaşına uygun olmayan veya anlaşılabilen bir şekilde yapılır, dolayısıyla normalden çok farklılık gösterir ve dikkati konuşana çeker ise genellikle Özürlü konuşma olarak kabul edilir. Başka bir tanıma göre; konuşma, diğer insanların konuşmalarından dikkati çekecek kadar sapma gösterdiği, iletişimi karıştırdığı ve konuşmasında uyumsuzluk meydana geldiği zaman özürlüdür. Konuşma özürlü; konuşmalarının akışında, ritminde, vurgusunda ve boğumlanışında bozukluk meydana geliyorsa bu gibi aksaklıkları bulunan bireylere denmektedir (Özsoy,1982: 44-45).

1.1.2.Zihinsel Özürlüler

XIII. yüzyıldan günümüze zihinsel özürlülerin pek çok tanımı yapılmıştır. Bu tanımlar arasında herkes tarafından kabul edilebilecek durumda olan, ortak bir tanım bulunmamaktadır. Bunda geri zekalılığın son derece karmaşık bir durum olmasının yanı sıra konuya farklı açılardan bakılmasının da önemli rolü vardır.

Tredgold ve Doll'un zihinsel özürlülüğü; zihin gelişimlerinde çeşitli tür ve derecelerde eksiklikleri bulunan, bireyleri yaşlılarının bulunduğu

çevreye, başkalarının yönetimi, denetimi ve yardımından bağımsız olarak uyum sağlamalarında yetersiz kalmaları durumu olarak tanımlamıştır (Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,1996: 26)

Zihinsel özürlü; organik, psikolojik, sosyal ve çevresel nedenlere bağlı olarak zeka fonksiyonlarının normalin altında bulunması, öğrenme ve sosyal uyum sağlayıcı davranışlarında bozukluk görülmesi ve bu davranışlarının gelişim dönemi içinde ortaya çıkması durumuna denmektedir (Ulusal Sosyal Hizmetler Konferansı,1994: 2).

Zihinsel özürllüer; bireyler erken bebeklik dönemlerinden başlayarak özelliklerine uygun tıbbi tedavi ve eğitim ortamlarına yerleştirilmeleri halinde, toplum içinde fazla kimseye ihtiyaçları olmadan bağımsız yaşamlarını sürdürebilir, toplum içine kaynaşabilir ve üretken hale gelebilirler (Eğitim Modelleri Geliştirme Projesi, Cilt:2, 1992: 16).

Zihinsel özürllüelerin toplumsallaşması, yapılacak tıbbi tedavi ve eğitimleri sonucu kimseye ihtiyaçları olamayacak durumda bağımsızlıklarını kazanmaları, yaşamları boyunca onlara kazandırılacak davranış biçimleri, hazırlanan ortamların zenginliği ve öğrenme ile açıklanmaktadır. Aksi halde Zihinsel Özürllüelerin, kendi kendilerine öğrenmelerini beklemek ya da onların ihtiyaçlarını karşılamak bir takım beceri ve davranışları öğrenmemelerine, dolayısıyla sürekli olarak başkalarına bağımlı kalmalarına neden olacaktır. (a.g.e.,s. 6)

1.1.2.1. Çok Ağır Derecede Zihinsel Özürllüer

Zeka bölümleri sürekli olarak 0-20 arasında olup, sinirsel özüre sahip olma imkanları yüksek olan zihinsel özürllülerdir. Bir çoğunun hareket etme kabiliyetleri tamamen bulunmamakla birlikte sıklıkla birden fazla engelleri bulunan kişilerdir. Ölüm oranları yüksek olan bu tipteki

özürlüleri bütününüle gözetim altında bulundurulmaları gerekmektedir (Eripek,1993: 17).

1.1.2.2. Ağır Derecede Zihinsel Özürlüleri

Zeka bölümleri sürekli olarak 20-35 arasında olup, yaşama uyum sağlayamayan ve klinik bakıma ihtiyacı olan kişilerdir. Basit öz bakım becerilerini öğrenebilirler. Ancak yaşamları boyunca sürekli olarak bakım ve rehabilitasyon hizmetlerine ihtiyaç duyarlar. Özürlülükleri doğum anında ve doğumu izleyen ilk günlerde fark edilir (Ulusal Sosyal Hizmetler Konferansı,1995: 142).

1.1.2.3. Öğretilebilir Derecede Zihinsel Özürlüleri

Zeka bölümleri 25-35 ile 50-55 arasında olup, genellikle okul öncesi dönemlerde geriliklerinin farkına varılır. Çünkü gelişim özelliklerinde normal bireylerden önemli derecede farklılıklar gösterirler. Öğretilebilir Zihinsel özürlüleri yetişkinlik çağına ulaştıklarında, sosyal uyum becerilerine ilişkin olarak ev, yatılı okul ya da korumalı işyerlerinde çalışarak üretime ve kendi geçimlerine katkıda bulunabilirler. Ancak yine de aile ve iş yaşamlarında çeşitli derecelerde başkalarının yardımına bağımlılık gösterirler (Eripek,1993: 18).

1.1.2.4. Eğitilebilir Derecede Zihinsel Özürlüleri

Zeka bölümler 50-54 ile 70-75 arasındadır. Okul çağında akademik çalışmalarda gerilik gösterirler. Ortalama üçüncü yada dördüncü sınıf düzeyindeki çocukların seviyesine ait akademik bilgi ve beceri kazanabilirler. Ancak normale yakın bir düzeye iyi bir eğitim almaları durumunda normallere göre daha ileri yaşlarda ulaşırlar. Bu gruba giren

çocuklar temel akademik beceriler yanında öz bakım becerileri de öğrenebilirler, ileride yetişkinlik çağına geldiklerinde bütünüyle ya da kısmen geçimlerini sağlayabilecek bir iş becerisi edinebilirler (a.g.e.,s.18).

Bu gruba giren özörlölerimizin çocukluk yaşlarından başlayarak bağımsızlıklarının en üst düzeye çıkarılmasında öz bakım becerileri önemli bir yer tutmaktadır. Özörlü Çocuğun yaşamında erken yaşlarda başlayan öz bakım becerilerinin gelişimi, çocuğun aileden bağımsızlığının başladığını gösterir (Cavkaytar,1999: 4).

1.1.3. Ruhsal Özörlöler

Bireylerin yaşamlarının belirli bir anından itibaren başlayarak, çeşitli nedenlerle ruhsal özelliklerinde meydana getirmiş olduğu aksaklıkların, yaşamın gereklerine uymayacak düzeyde sürekli olarak yetenek ve fonksiyon kaybına uğramasına neden olacak şekilde rahatsızlığı olan kişilere ruhsal özörlü denir (Ulusal Sosyal Hizmetler Konferansı, 1994:4).

Yaşamın getirdiği baskı ve zorlamalar, bireylerde çeşitli düşünce bozukluklarına ve anormal davranışların meydana gelmesine sebep olabilmektedir. Bu şekilde hayatın gereklerine uymayacak düzeyde devamlı olarak beceri ve fonksiyon kaybı gösteren ruhsal özörlü bir kişiye, akıl hastası veya ruh hastası da denmektedir (Şişman, 1995: 25).

Ruh hastalıklarına tutulan insanlar, tek bir sebepten dolayı hasta olmamaktadırlar. Yaşamlarını sürdürmeye çalıştıkları ortamlarda bir çok karmaşık olumsuz faktörlerin sonucu olarak, insanın ruh sağlığı giderek

bozulmakta ve en son aşamada da kaybolma noktasına gelmektedir. Ruh hastalıklarının sebepleri arasında, hazırlayıcı bir etken niteliğinde olan genetik (kalıtsal) faktörler gelebilmektedir (Seyyar, Özürlüler Serisi N0:1, 2001: 34)

1.1.3.1. Psiko-Nevrozlar

Psiko-nevrozlu hastalar, yaşamış oldukları çevre gerçeklerini ve içinde buldukları anormal durumların farkına varmalarından dolayı üzüntü duymaktadırlar. Bu gibi durumda olan insanlara, hemen her gün rastlanmamız mümkündür. Kendilerine ve başkalarına her ne kadar zarar vermemekte iseler de, aşırı titiz ve sinirli olmaları sebebiyle, başkalarına huzur vermemektedirler (a.g.e., s.35).

1.1.3.2. Psikozlu Hastalar

Psikozlu hastalar, kişiliği bütünüyle çökertilmesine sebebiyet verilmiş, ağır derecede ve tehlikeli akıl hastası insanlardır. Bu hastaları, organik ve fonksiyonel akıl hastaları biçiminde iki gruba ayırarak incelememiz mümkündür. Organik psikozların sebebi, ferdin çeşitli nedenlerle beyin hücrelerinde meydana gelen birtakım değişiklikler veya bozukluklardır. Bu bozuklukların frengi, sara, zehirlenmeler ve ihtiyarlık sebeplerinden geldiği kabul edilmektedir. Bunun yanında, doğum sırasında yapılan bazı hataların sonucu oksijensiz kalmanın ve çocukluk döneminde geçirilmiş olan bazı ağır derecede hastalıkların da organik psikozların meydana gelmesine yardımcı olduğu ileri sürülmektedir. Kimi zamansa, bazı bedensel hastalıklar ya da bir kaza sırasında beyinde meydana gelebilecek zedelenmelerde organik psikoza yol açabilmektedir. Fonksiyonel psikozların organizmalarında bir çöküntü olmadığı halde, zihin fonksiyonlarında pek bilinmeyen sebeplerden dolayı meydana gelen bozukluklar sebebi ile, kişilerde şahsiyet uyuşmazlığı görülmektedir. (a.g.e., s.36)

Psikozlu hastalardan, fonksiyonel psikozlara sebebiyet verecek etkenlerin başında kalıtım gelmektedir. Bu da erken bunama, şizofreni, paranoya ve mani-depresif psikoz bu gruba giren ruh hastalıklarının başında gelmektedir.

1.2. Özürlüler Açısından Mesleki Rehabilitasyon ve Mesleki Eğitiminin Tanımları

1.2.1. Rehabilitasyonun Genel Tanımı

Özürlü kişilerin fizyolojik, anatomik ve çevresel limitasyonlarını da kapsamı içerisine alan mümkün olabilecek en üst derecede fonksiyonel, psiko-sosyal ve mesleki bağımsızlıklarına ulaştırılmaları amacıyla yapılabilecek olan bütün çalışmalara rehabilitasyon denir (1.Özürlüler Şurası, 1999: s.87).

Doğuştan ya da sonradan kişilerde meydana gelen hastalık, kaza vb. gibi olaylarla fiziki ve mental sağlığını çeşitli derecelerde kaybeden ve kendisine eski sağlığını yeniden kazandırabilmek veya geriye kalan fonksiyon ve yeteneklerini geliştirmek, fiziksel, psikolojik, sosyo-ekonomik ve mesleki yönünden en yüksek kapasiteye ulaşabilmek amacıyla uygulanan, çok amaçlı tedavi ve koordine tedbirlerin tümüne rehabilitasyon denir (Ulusal Sosyal Hizmetler Konferansı, 1995: 150).

Bir başka tanıma göre, doğuştan veya sonradan herhangi bir hastalık yada kaza sonucu beden ve ruh kabiliyetini çeşitli derecelerde kaybeden kişiye sağlığını kazandırmak veya geriye kalan kudret ve yeteneklerini geliştirerek, fizik, psikoloji, sosyal, ekonomik ve mesleki yönden en yüksek kapasiteye ulaştırabilmek amacıyla yapılan çalışmaların bütününe rehabilitasyon denilmektedir (Seyyar, Özürlüler Serisi N0:1, 2001: 184).

Özürlü durumu ile karşı karşıya gelen insanların yeniden sağlıklarına kavuşup, benimsedikleri eski durumlarına gelip hayatlarını sürdürebilmeleri için rehabilitasyon hizmetlerine ihtiyaçları vardır. Özürlü kişilerin rehabilitasyonu çalışmalarında başarılı olunabilmesi için mutlaka bir ekip çalışmasını gerektirmektedir. Kurulacak olan bu ekip içerisinde, hekim, fizyoterapist, psikolog, hemşire, beslenme ve diyet uzmanı, özel eğitimci, sosyal hizmet uzmanı, çocuk gelişim uzmanı, mesleki danışman, protez-ortez teknikeri yer almalıdır.

Özürlü bireyi topluma ve kendisine yeterli ve yararlı bir insan durumuna getirmek sosyal devlet anlayışının bir gereğidir. Rehabilitasyon çalışmaları kişinin kaybettiği tüm becerileri veya kısmen kaybettiği becerilerinin yeniden kazandırılmasını içerdiğinden yapılan çalışmalar tek bir alanla sınırlı kalmamalı, tüm alanda uzman meslek elemanlarından oluşan bir ekiple yürütülmelidir.

Almanya'da birçok kuruluş, özürlülere rehabilitasyon ve teşvik hizmetleri aracılığı ile kendi kendine yeterli bir yaşama kavuşturmayı kendilerine görev kabul etmişler ve özürlülerin yaşam ve eğitim yeteneklerini geliştirme ve meslek öğrenimlerinde kendilerini ispat edebilmeleri için ağırlıklarını koymuş bulunmaktadır (Sosyal Hizmetler Bülteni, Cilt: 3, 1987: 30).

1.2.2. Mesleki Rehabilitasyonun Tanımı

Kar amacı ikinci planda düşünülerek özürünün mesleki rehabilitasyonun sağlanıp, rehabilitasyon sürecinin anlamlı kılınmasına yönelik örgütlenmelere ihtiyaç vardır.

Rehabilitasyon ortak amaçlı ve çeşitli alanlarda yürütülen bir hizmet olup, hizmet özelliklerine göre; tıbbi, okul (özel eğitim), mesleki ve Sosyal rehabilitasyon olarak ayrılır. Bütünlük taşıyan bu hizmetlerden,

mesleki rehabilitasyonun, özürünün istihdamına katkısı nedeniyle ağırlığı fazladır.

Özürülerin yaşamları boyunca topluma tam katılımlarında mesleki rehabilitasyon temel etken olmaktadır. Bu yolla istihdam sorununun çözümüne ortam oluşturulacak, bununla da, sosyal ve özellikle de ekonomik sorunlar en aza indirgenecektir.

Özürülerin mesleki rehabilitasyonundan doğrudan sorumlu olan devlet kuruluşu, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (eski adıyla İş ve İşçi Bulma Kurumu) Türk İş Kurumudur. Kurum tarafından, iş için başvuruda bulunan ve herhangi bir mesleği bulunmayan özürürlere yönelik mesleki eğitim kursları düzenlenmektedir. Anayasamızın 61.maddesi “Devlet sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır. Bu amaçla gerekli teşkilat ve tesisleri kurar ve kurdurur” denmektedir. Bu anayasal haklardan yeterince yararlanılamamakta, yapılan uygulamalar, işleyişler ve yaptırımlar yetersiz kalmaktadır (1.Özürürlüler Şurası, 1999: 88).

Mesleki rehabilitasyonun hedefi, özürürlülerin, diğer normal insanlar gibi, çalışma hayatında etkin bir rol almalarını ve topluma katkıda bulunmalarını sağlamaktır. Özürürlüler; içinde yaşadıkları toplumun imkanlarından faydalanmak ve kendilerine tanınan hak ve sorumlulukların gereğini yapabilmek için en geniş anlamda faydalanmanın onların en tabii hakları olduğunu söyleyebiliriz.

Mesleki rehabilitasyonu bu hedef dahilinde çeşitli yönleri ile tanımlamak mümkündür. Genel olarak mesleki rehabilitasyon; doğuştan veya sonradan çeşitli sebeplerle kaybolan bedensel ve ruhsal yeteneklerin, gerekli yardımlar yapılarak yeniden topluma kazandırılması veya geri kalan bedensel ve ruhsal yeteneklerin geliştirilerek sosyal uyumun sağlanması yoluyla kişinin topluma faydalı hale getirilmesidir. Daha açık

bir ifade ile yaşamını yalnız başına ve güvenli bir ortam içerisinde sürdürebilmesi için gereken bilgi becerilerin kazandırılması ya da, sağlam bir bireyin şartlarına uygun biçimde kazandırılması diye tanımlanmaktadır (Karataş, 1997: 201).

Uluslar arası Çalışma Örgütü, mesleki rehabilitasyonu şu şekilde tanımlamaktadır; Mesleki rehabilitasyon, devamlı ve koordinasyon içindeki rehabilitasyon sürecinde, özürlü kişiyi uygun bir iş sahibi yapmak ve bu konumunu korumasını sağlamak üzere planlanan mesleki rehberlik, mesleki eğitim ve seçici yerleştirme örnekleri gibi çeşitli hizmetlerin sunulmaya çalışıldığı bir hizmet kesimidir. Sosyal Hizmet sözlüğü de, mesleki rehabilitasyonu şöyle tanımlamaktadır; Mesleki rehabilitasyon, fiziksel ya da zihinsel engeli olan şahısların yararlı bir iş yapabilmeleri, kendi kendilerine daha çok yeterli hale gelmeleri ve parasal yardıma daha az ihtiyaç duymaları amacıyla gerekli eğitimin kendilerine verilmesidir (1.Özürlüler Şurası,1998: 88).

Doğuştan ya da sonradan hastalık, kaza vb. sebeplerle, bedensel veya ruhsal sağlığı geçici veya devamlı olarak bozulmuş, kendi kendini idare edebilecek durumda olamayacak şekilde, davranış ve çalışma yeteneklerini kaybetmiş duruma gelen bir insanın,yeniden fonksiyonel yeteneklerini tıbbi, Psiko-Sosyal ve işe yönelik olarak en yüksek seviyeye kadar düzeltmek için alınan koordine tedbirlerin birleşimini, Mesleki rehabilitasyon olarak ifade edebiliriz (Seyyar, Özürlüler Serisi N0:1, 2001:191).

Mesleki rehabilitasyonun hedefi, tatmin edici nitelikte yeniden işe yerleştirmedir. Süreçte ulaşılan en üst düzeydir ve her kişide bu noktaya ulaşmak için aşılması gereken dönemler farklılık gösterirler. Özürlülerin diğer normal insanlar gibi, çalışma hayatında etkin bir rol almalarını ve topluma katkıda bulunmalarını sağlamaktır. Özürlüler; içinde yaşadıkları toplumun imkanlarından faydalanmak ve kendilerine tanınan hak ve

sorumlulukların gereğini yapabilmek için en uygun ve gerekli olabilecek rehabilitasyonun imkan ve fırsatlarından en geniş anlamda faydalanmanın onların en tabii hakları olduğunu söyleyebiliriz.

Tıbbi rehabilitasyon hizmetlerini takiben uygulanan mesleki rehabilitasyon hizmetlerindeki amaç, özürlü kişinin mesleğine devam edebilmesini sağlamak, eğer devam edemiyorsa yeni bir işe yönlendirilmesi amacıyla gerekli çalışmaları yapmaktır.

Ülkemizde Milli Eğitim Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve Başbakanlığa bağlı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü'nde, Üniversiteler içindeki fizik tedavi ve rehabilitasyon yüksekokulları bünyesinde, mesleki rehabilitasyon hizmetleri yürütülmektedir.

Mesleki rehabilitasyon; özürlü bir kişinin uygun bir işte çalışabilmesini, bu işte başarı sağlayabilecek mesleki rehberlik, mesleki eğitim, seçilen bir işe yerleştirme, işyerinde uyum gibi mesleki hizmetlerle ilgili tedbirleri gerektiren sürekli ve koordineli hizmetler bütünü oluşturmaktadır. Hakikaten, bir çok ülke, mesleki rehabilitasyon hizmetleri kapsamına, bedensel ve zihinsel yetersizliği sonucu emniyetli ve uygun bir işe ihtiyacı olan özürlü bir kişinin işe yerleştirilmesi hizmetlerinin yanında, korunması için mesleki danışmanlık, mesleki eğitim ve en uygun iş alanının seçilmesi hizmetlerini de dahil etmektedir. Buradaki asıl gaye, özürlü ferde, diğer normal kişiler gibi, içinde yaşadığı toplumda ve bulunduğu çevresinde üretken ve katılımcı bir hayat hakkı sağlamaktır (Seyyar, Özürlüler Serisi N0:1, 2001: 191).

Mesleki rehabilitasyon, fiziksel ve mental yetersizliği sonucu emniyetli ve uygun bir işe ihtiyacı olan özürlü kişilerin işe yerleştirilmeleri, korunmaları için meslek servislerinin kurulması kapsamında mesleki

danışmanlık, mesleki eğitim ve en uygun iş alanının seçilmesi hizmetlerini kapsamaktadır (Saray Rehabilitasyon, Sayı:2, 1999: 13).

Bazı desteklerle özürlü kişilerin özürlülük durumlarından önceki, çalışmakta oldukları işlerine dönebilmelerinin sağlanması, ya da özürlülüklerinin elverdiği ölçüde yeni bir iş konusunda eğitimlerinin sağlanarak işe yerleştirilmeleri, mesleki rehabilitasyon hizmetlerinin amacını oluşturmaktadır (Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi, Cilt:4, 1986: 197).

Özürlülerin iş hayatına katılabilmeleri, toplumsal entegrasyonları için önem arz ettiği içindir ki, Almanya gibi gelişmiş sosyal devletlerde de bu konuda bir çok yöntem geliştirilmiştir. Mesleki rehabilitasyon, hem tıbbi, hem de mesleki hazırlık kapsamında eğitici uğraşlar ihtiva etmesi gerektiğinden, mesleki rehabilitasyon hizmetleri, tıbbi tedavinin yanında mesleğe hazırlık yönünde eğitim-öğretim imkanları sunan sağlık merkezlerinde (Rehabilitasyon Hastaneleri) başlatılmaktadır. Mesleki rehabilitasyon çalışmalarının ilk evresindeki hedef, özürünün sağlam olan duygu ve yeteneklerini ortaya çıkarmak ve bunları geliştirmektir. Daha sonra ise, sıra ile, özürlülerin fiziki yönden daha az bağımlı olmaları için çalışmalar yapmak ve gerekli bilgi ve becerilerinin aktarılmasından sonra kendilerine olan güvencelerini güçlendirmektir. Tıbbi destekli mesleki Rehabilitasyon hizmetleri çerçevesinde mesleğe yöneltme (mesleki teşvik) alanında yapılan çalışmalar, yetişkin özürlülerin yeniden iş hayatına atılabilmeleri açısından önem arz etmektedir. Mesleki teşvikten yararlanan ve rehabilite edilen yetişkin bir özür, ya eski mesleğine yeniden dönebilecek, ya da, gerek kalıcı özüründen, gerekse işgücü piyasasının elverişsiz olmasından dolayı alternatif bir iş yapabilmek için yeni bir meslek öğrenmesi gerekecektir (Seyyar,Özürlüler Serisi N0:1, 2001: 198).

Ülkemizde özörlöölere bir meslek kazandırmak suretiyle onları üretime katmayı amaçlayan mesleki rehabilitasyon merkezleri bulunmamaktadır. Mevcut merkezler, gerekli ödeneklerin yeterince sağlanamaması, bölgenin mevcut özörlöölü durumu, ihtiyaç duyulan mesleklerin tespiti yapılmadan faaliyetlerini sürdürmeye çalıştıklarından, amaca uygun hizmet verememekte ve yeterli talep olmaması nedeni ile atıl kalmaktadırlar. (1.Özörlöölüler Şurası, 1999 : 103).

Bazı AT Ülkeleri ve Türkiye’de Özörlöölüöölere Yönelik Mesleki Rehabilitasyon Harcamalarının Dağılımı:

Tablo : 1

ÜLKELER	Özörlöölülerin Sivil Aktif Nüfusa Katılma Oranı %	Kamu Harcamaları GSMH içinde Toplam Oranı %	Kişi Başına Öd.Miktar \$
Danimarka	1.4	0.13	3.800
Almanya	0.7	0.12	7.400
Yunanistan	0.02	0.01	7.100
Portekiz	0.1	0.03	3.400
Türkiye	0.05	0.004	250
İngiltere	0.06	0.01	3.000

Kaynak : (1.Özörlöölüler Şurası, 1999 : 186).

Tablo 1’de göröldüğü gibi Türkiye’de özörlöölüöölere yönelik mesleki rehabilitasyon harcamaları çok düşük düzeydedir. Diğer öölkelere göre en alt sıralarda yer almaktadır.

Sonuç olarak denilebilir ki, mesleki rehabilitasyon hizmetleri eğitim ve işe yerleştirme bakımından özürhüherin özürhülükleri nedeni ile uğradıkları eşitsizliği düzeltme, özürhüherin çalışabilme özelliklerine sahip olduklarını gösterme ve onlar için uygun çalışma fırsat ve ortamları meydana getirme çabalarını kendine iş edinenlerin mesleği olmalıdır (Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi, Cilt:4, 1986: 78).

1.2.3. Mesleki Eğitimin Tanımı :

Mesleki eğitim, çocukluk döneminden başlayarak, ergenlik döneminin sonuna kadar şekillenen bir süreçtir. Ferdin iş piyasasında geçerliliği olan bir işe girebilmesi ve meslekte ilerleyebilmesi için gerekli bilgi, beceri, tutum, davranış ve alışkanlıkları kazanması, mesleki eğitimin temel amacıdır.

Mesleki Eğitim genel anlamda; Bireysel ve toplumsal yaşamlarını uygun bir ortamda sürdürebilmeleri için zorunlu olan belirli bir mesleğin gerektirdiği bilgi, beceri ve pratik uygulama yeteneklerini kazandırarak bireyi zihinsel, duygusal, sosyal, ekonomik ve kişisel yönleriyle dengeli bir biçimde geliştirme sürecidir diye tanımlanmaktadır (Alkan,1991:3).

Başka bir tanıma göre mesleki eğitim; ferdin iş hayatındaki belirli bir meslek alanında üretici olarak herhangi bir statü ile yer alabilmesi amacıyla, gerekli asgari bilgi, beceri ve genel meslek kültürüne sahip olmasını mümkün kılacak ihtiyaç duyulan gerekli eğitime mesleki eğitim denir (Ünsür, 1998 : 7).

Özürhü bireyler, çocukluktan başlayıp ergenlik döneminin sonuna kadar geçen süre içinde bir mesleğe karar verme konusunda bazı engellerle karşı karşıyadır. Bu engeller bireyin özüründen kaynaklandığı gibi, bireyi mesleğe hazırlayan uygun programların olmayışından da kaynaklanabilir. Özürhüherin, uygun bir mesleğe yöneltilmeleri

bakımından, hangi eğitim kademesinde olursa olsunlar, okuldan işe geçişte özür ve özelliklerine uygun bir işe yerleşebilmeleri ve bu işte en yüksek potansiyele ulaşabilmeleri için mesleki eğitim programlarından geçmeleri gerekmektedir.

1.2.4. Mesleki Rehabilitasyonun Diğer Rehabilitasyon Türleri İle Bağlantısı

1.2.4.1. Tıbbi Rehabilitasyonla İlgisi

Bütün koruyucu sağlık tedbirlerine rağmen bazen kazalar, hastalıklar, terör ve şiddet eylemleri gibi olaylar karşısında özürlülüğe sebebiyet verebilecek ani hadiselerle karşılaşılabilir. Böyle durumlarda ilk olarak tıbbi rehabilitasyon çalışmaları neticesinde, kişinin özürlerini ortadan kaldıracak veya asgari düzeye indirebilecek bütün tıbbi müdahale ve tedavi yöntemlerine baş vurulmaktadır.

Tıbbi rehabilitasyon hizmetlerinin sağlıklı olabilmesi için, ilk önce özürlü olarak doğsun veya sonradan özürlü duruma gelsin, fertlerin öncelikle özürlülük tür ve derecelerinin iyi tespit edilerek belirlenmesi gerekmektedir. Böylece, tıbbi rehabilitasyonun daha ilk aşamasında özürlülüğün ortadan kaldırılabilme şansının belirlenmesi daha kolay olacaktır. Ayrıca, tıbbi rehabilitasyona ne kadar erken başlanırsa, ulaşılabilecek başarı derecesinin de o nispette arttığı bilinmektedir. Bu durumda, rehabilitasyon hizmetleri oluşacak maliyet miktarının da sınırlandırılması daha kolay olmaktadır (Seyyar, Özürlüler Serisi N0:1, 2001: , 188).

Tıbbi rehabilitasyon hizmetleri belirli bir süreç içerisinde sürdürülmeye çalışılırken asıl amaçlanan, özürlü kişilerin fiziksel kapasitelerini artırarak onların, günlük yaşamlarını sürdürebilmeleri için mümkün

olabilecek en üst düzeyde fonksiyonel bağımsızlıklarına ulaşmalarını sağlamaktır (1.Özürölüler Şurası, 1999: 87).

Tıbbi rehabilitasyon çalışmalarının etkili bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için iyi bir ekip çalışması ve rehabilitasyon merkezlerinin mekan, kadro ve ekipman açısından yeterli olması önem taşımaktadır. Ülkemizde mevcut rehabilitasyon merkezleri, toplam yatak kapasitesi açısından ihtiyacı karşılamadaki yetersizliği, özürölü kişiyi bizzat rehabilite edecek ekip elemanlarının kadrolarının yetersiz kalması, özürölü sayısı ve bu kişilerin tıbbi rehabilitasyona ihtiyaçları göz önüne alındığında, özürölülerin bu hizmeti ya almadıkları, ya da almak için çok uzun süre bekledikleri görülmektedir.

Almanya’da özürölülere yönelik hizmet veren rehabilitasyon hizmetlerini iyileştirmek amacıyla, Federal Hükümetin 1970 yılında hazırladığı “faaliyet programı” kapsamında ilk kez özürölülerin tıbbi tedavisinin önemi belirtilmiştir. Bununla ilgili olarak, değişik özürölü gruplarının karmaşık ve spesifik hastalıklarıyla özel olarak ilgilenebilecek ihtisas hastaneleri için gerekli tesislerin yapılmasına karar verilmiştir. Almanya’da yaklaşık 2.800 özürölüye tıbbi hizmet sağlayabilen 17 “Rehabilitasyon Hastanesi”nin en büyük özelliği, daha ilk merhalede özürölüye, tıbbi rehabilitasyon hizmetlerinin yanında mesleki becerinin yeniden elde edilmesine yönelik her türlü teknik ve fiziki imkanların tahsis edilmesidir. Dolayısıyla, F.Almanya’da “Rehabilitasyon Hastaneleri” genelde “Tıbbi ve mesleki rehabilitasyon kurumları” olarak adlandırılmaktadır (Seyyar, Özürölüler Serisi N0:1, 2001: 196).

1.2.4.2. Psiko-Sosyal Rehabilitasyonla İlgisi

Tıbbi ve mesleki rehabilitasyon programları, genellikle geçici bir süreç çerçevesinde birbirini takip eden uygulamalar olmasına karşılık psiko-sosyal rehabilitasyon, özür lülüğün ortaya çıkmasından itibaren, özellikle tıbbi ve mesleki rehabilitasyon döneminde, ekonomik destekli yardımlarla başlayarak, yaşam boyu devam eden çok varyasyonlu ve kapsamlı bir hizmet türüdür. Özür lülerimizi toplumdan saklamanın hiçbir anlamı, mantığı, sebebi ve faydası olmadığı gibi özür lülerimize de hiçbir yarar sağlamamaktadır. Böyle bir tutum içerisine girilmesi, fert ve aile açısından bakıldığında da, manasız ve dolayısıyla isabetsiz bir utanç duygusunun ifadesi olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, böyle bir tutum, ne aileye, ne topluma, ne de özür lüye bir katkı sağlamaz. Bilakis, özür lünün psiko-sosyal uyumunu ciddi bir biçimde bozar ve ona yapılabilecek tedavileri de önemli ölçüde engeller (Seyyar, Özür lüler Serisi N0:1, 2001: 194).

Psiko-sosyal rehabilitasyon hizmetleri, müstakil olarak planlanıp sunulmamaktadır. Daha fazla diğer rehabilitasyon çalışmalarının başarısını artırıcı bir role sahip olduğundan, diğer rehabilitasyon çalışmalarıyla birlikte eş güdümlü olarak yürütölmeye çalışılmaktadır. Psiko-sosyal rehabilitasyon programları, her ne kadar kanuni düzenlemeler çerçevesinde daha fazla kurumsal bazda yürütölmeye çalışılmakta ise de, özür lülerin sosyal hayata adapte olması bakımından yeterli gelmemektedir. Kanuni düzenlemelerin ötesinde, yapılacak sosyal çalışmaların sosyal çevremizde de gerçekleştirilmesi zaruridir (a.g.e., s. 195).

Bu çalışmalarda, çevre, sosyal ve kültürel etkinliklerle ilgili binalardaki mimari engellere yönelik çalışmalar yapılmalı, özür lünün sosyal ve rekreasyonel aktivitelere katılımı desteklenmelidir. Rekreasyonel aktiviteler için özür lülerin rahatlıkla gidebilecekleri spor kulüpleri ve diğer sosyal kulüpler tasarlanarak uygulamaya konulmalıdır. Tıbbi

mesleki rehabilitasyonda olduğu gibi sosyal rehabilitasyonda da bir ekip çalışması yapılmasını gerektirmektedir (1.Özörlöler Şurası, 1999: 88).

Bir çok Avrupa ölkesinde, özörlö olan ve olmayanlar arasındaki sosyal bağı kuvvetlendirmek amacıyla, sivil toplum örgötleri, sşrekli olarak toplu seyahat programları dşzenlemektedirler. Mesela, Almanya'da bir özörlö derneği, birkaç seyahat acentesi ile anlaşma yaparak özörlöleri, kendilerinin rahatlıkla tatil yapabilecekleri tatil köylerine ve beldelerine götürmektedirler. Bununla ilgili olarak da, "Handicapped-Reisen" adı altında Almanya'da her yıl aktöel haliyle bir seyahat kitapçığı yayınlanmaktadır. Burada, bilhassa tekerlekli sandalyeye bağlı olan özörlölere uygun özörlö dostu, binden fazla tatil merkezi, otel ve sosyal tesisin tanıtımının yapılması planlanmaktadır (Seyyar,Özörlöler Serisi N0:1, 2001: s.203).

1.3. Mesleki Eğitim ve Rehabilitasyon Açıısından Özörlölerin Tarihi Gelişimi

1.3.1.Dşnyada

Yüzyıllardan beri toplumlarda varolan özörlök ve özörlölök sorunu insanlık tarihi ile birlikte ortaya çıkmıştır. Zira ilk insanlar evrende var oldukları günden bu yana yaşamak için mücadele etmekte, birçok sakatlık ve hastalıklara maruz kalmışlardır. Ekonomi öncesi dönemde, insanlar asgari yiyecek ihtiyaçlarını karşılamaya çalışırken, insan-doğa çatışması içinde çok güc şartlarla karşı karşıya kalmışlar ve hayatta kalmak için sağlam bireylerin bile güçlü olma gerekliliğini doğuran bu şartlar, özörlölerin değil çalışmalarını, varlıklarını sşrdürebilmelerini bile çoğu kez imkansız kılmaktaydı. İlkçağlarda toplumun özörlölere bakış açısı, günümüzdeki düşünce ve değerden çok farklıydı. İlkçağlarda yaşama şansı dahi olmayan özörlölere yardımcı olmanın ilk örneklerini;

ancak, insanlar yerleşik hayatı seçip, toplum halinde yaşamaya başladıktan sonra görebilmekteyiz. Bu dönemde sosyal ve ekonomik yapıdaki değişmeler, kendi ihtiyaçlarını karşılayabilen ailelerde özürhüleriin bakımını ve korunmasını imkanı hale getirmiştir. Oysa ilkçağlarda, insanlar özürhüleri, kötü ruhların ya da tanrıların cezalandırdığı kişiler olarak görmüşlerdi. Bu nedenle özürhüleriin cezalarını çekmek üzere toplum dışına bırakıldıklarına inandıklarını öğreniyoruz (Şişman,1995: 53).

“Eski topluluklar arasında genel olarak özürhü olarak doğan kişilere karşı o dönemdeki inanışlara göre gaddarca hareket edilirdi” (Enç, 1947: 3). Din kurumlarına ve doğanın üstünlüğüne inanarak yaşanan ortaçağ süresince özellikle Batı Avrupa’da özürhüleri koruma görevi, kiliseler ve papazlar tarafından üstlenilmiş, insanların özürhüleriye bakış açısı acıma, korumaya çalışma biçiminde olmuştur. Ortaçağda kilise ve din adamlarının önderliğinde özürhüleri için manastırlar içinde konukevi denilen barınaklar yapılarak özürhüleri yaşamalarını buralarda sürdürülmesine çalışılarak bir nevi onları koruma altına alınmasına çalışılmıştır. XVIII. yüzyıla gelindiğinde ise, başlayan endüstrileşme hareketleri sonucunda ekonomik yaşam zorlaşmaya başladığından, malların değeri para ile ölçülmeye başladığından, bu yüzden de ailenin bütün bireyleri yaşamak için çalışmak zorunda kalmışlardır. Çalışmayan özürhüleri, ailenin gelir-gider dengesini bozmaya başladığından ailelerin de özürhüleriye karşı eski yardımsever tutumları değişmiştir (a.g.e., s.54-55).

Uluslar arası hukukta, özürhüleriin özelliklerinden dolayı, istihdam alanında pozitif anlamda ayırıcı davranışlarla desteklenme gereği, özellikle 20. Asrın başlarından itibaren ortaya çıkmıştır. Avrupa devletleri, I. cihan harbinden sonra kamu ve özel sektöre ait işyerlerinde belirli sayıda özürhüleriin istihdam edilmesi yönünde çalışmalar yapmaya başlamışlardır. Bu çabaların bir sonucu olarak bugün, istihdam alanında

işverenlerin belirli oranda ve belirli sayıda özürlü çalıştırmanın mecburi kılınmasına ilk kez Almanya’da 1919 yılında, Avusturya’da 1920 yılında, İtalya’da 1921 yılında, Polonya’da 1921 yılında, Fransa’da 1923 yılında uygulamaya konulmaya başlamıştır (Seyyar, Özürlüler Serisi N0:1, 2001: 35).

1919 yılında ilk mesleki rehabilitasyon yasası Amerika Birleşik Devletlerinde çıkarılmıştır. Özürlülerin sorunları ile ilgili olarak ilk uluslar arası çabalar da aynı dönemde Uluslararası Çalışma Örgütü (İLO)’nun kurulması ile başlamıştır. ABD’de 1943 yılında kabul edilen “Federal Rehabilitasyon Yasası”ndan sonra, İngiltere’de 1944 yılında kabul edilen “Sakatları Çalıştırma Yasası” özürlülerin belirli iş ortamlarında çalıştırılmalarına imkan veren yeni boyutlar meydana getirmiştir. Bileşmiş Milletler de 1946’da ilk adım olarak sosyal hizmetler alanında yardım servisleri ile rehabilitasyon alanına girmeye başlamıştır (Şişman, 1995: 59-60).

1.3.2. Türkiye’de

İslamiyet’den önce Türk Devletlerinde güçsüz ve muhtaç kişilere yardım edilmesi gerektiği, dönemin yaşlı, bilge kişileri tarafından etraflarında bulunan insanlara öğüt şeklinde telkin edilme şeklinde başlamıştır. Ancak özellikle İslamiyet’in kabulü ile birlikte toplumsal yaşantı, davranış, alışkanlıklar ve düşüncelerde değişiklikler meydana gelmeye başlamış ve o zamana kadar kültüre özgü geleneklerle yürütülmeye çalışılan sosyal yardımlar ve bunun kapsamındaki koruma hizmetleri, yerini dinsel kurumların düzenlemelerine bırakmaya başlamıştır. Cemaat denilen birbirine sıkı bağlarla bağlı bir topluluk oluşmaya başlamış, bu topluluk Kuran-ı Kerim ve Hadisler ile sosyal yaşama yön vermeye çalışmışlardır. İnsanların bu dönemde birbirlerine üstünlüklerinin olmadığına ve herkesin Allah katında eşit olduğu prensibi gereğince Türkler uzun süre yardımlaşma ve dayanışma içinde yaşamlarını sürdürmeye çalışmışlardır (a.g.e., s.61).

Yine yapılan çeşitli araştırmalarda bu dönemde; Kuran-ı Kerim Ayetleri ve Hadis mealleri ile açıklanan malların muhtaç durumda olana, maldan yoksun durumda bulunanlara, belirli bir hak ayıranların cennetle mükafatlandırılacakları inancı gereği, zekat ve sadaka iman ve namazın bir ürünü olacağı, ayrıca İslam'ın beş şartından biri olarak sayılmak suretiyle, zekat müessesesinin yerleşmesi ve bu yönde özürülülerin toplum içinde korunması sağlanmaya çalışılmıştır.

Ayrıca İslam hukukunun incelenmesinde çokça rastlanılan, gelişmiş bir kurum olarak karşımıza çıkan vakıflar özellikle Osmanlı İmparatorluğu döneminde özürülüler için güçlü bir yardım kaynağı oluşturmuştur. Türklerin özürülülerini korumada Avrupa'dan çok daha insancıl bir yaklaşım içinde bulunduğu ve özürülülerini dönemin mevcut şartlarına göre etkin olarak koruduğunu söyleyebilmek mümkün olmaktadır (a.g.e., s.62).

Ülkemizde konuyla ilgili ilk örgütlü çalışmalara 1889 yılında İstanbul'da Ticaret Mektebi içinde müdür Grati efendi tarafından, zamanın yüksek düzeydeki devlet memurlarının sağır çocuklarının eğitimlerinin sağlanması amacıyla sağırlar okulunun açılmasıyla başlanmıştır. Bir yıl sonra bu okula özürülü çocuklar da kabul edilmeye başlamıştır. 1921 yılında İzmir'de özel işitme özürülüler ve görme özürülüler okulu kurulmuştur. 1924 yılında bu okul Sağlık Bakanlığına devredilmiştir (1.Özürülüler Şurası, 1999: 396).

1944 yılında bugünkü Fatih işitme özürülüler okulu açılmıştır.1951 yılında, işitme özürülüler ve görme özürülüler okulları Sağlık Bakanlığı'ndan Milli Eğitim Bakanlığına devredilmiştir. 1951 yılında Ankara'da ilk bağımsız görme özürülüler Okulu açılmış, bunu 1954 yılında Gaziantep'te açılan okul izlemiştir. 1952 yılında ülkemize, özel eğitim alanında yabancı uzmanlar getirilmeye çalışılmış, bu alanda

personel yetiştirilmesine başlanmıştır. Görme özürlüler ve işitme özürlüler için okullar açılmış, eğitilebilir zihinsel özürlüler için ilk özel sınıflara ve bu sınıflara yerleştirilecek çocukları seçmek, incelemek ve rehberlik alanında kendilerine yardımda bulunmak üzere ilk psikoloji kliniği 1955 yılında Ankara'da faaliyete geçirilmiştir (a.g.e., s.396).

1969 yılında, İstanbul'da eğitimleri güç olan çocuklar için ilkokul, 1974 yılında, Ankara da Ortopedik özürlüler okulu, 1982 yılında Bursa'da alt özel sınıfları bitiren çocuklara çeşitli dallarda iş öğretmek üzere iş okulu açılmıştır. Tarihi süreçte; hizmeti belirleyici ilkeler Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu bünyesinde 24.05.1983 tarihli kurum kanunu ile; bedensel, zihinsel ve ruhsal özelliklerinde belirli oranlarda fonksiyon kayıplarına neden olan organ yokluğu veya bozukluğu sonucu normal yaşamın gereklerine uyamama durumunda olup, korunmaya, bakıma, yardıma ve yetiştirilmeye muhtaç kişi, özürlü olarak tanımlanmış ve bu kişilere beceri kazandırılması, belirli bir mesleğe kavuşturulmaya çalışılması ya da devamlı bakımıyla ilgili bakım ve rehabilitasyon merkezleri kurulması görev olarak üstlenilmiştir (Ulusal Sosyal Hizmetler Konferansı, 1995: 144).

2. TÜRKİYE'DE ÖZÜRLÜLERE YÖNELİK MESLEKİ REHABİLİTASYON UYGULAMALARI VE ENGELLER

2.1. Milli Eğitim Bakanlığının Mesleki Rehabilitasyon Hizmetleri

Gelişmişlik düzeyleri ne olursa olsun, gerekli araştırmalar yapıldığında her ülkede beden, zihin, ruh, duygu, sosyal ve sağlık özellikleri ve akran gruplarındaki çocuklar gibi normal eğitim hizmetlerinden gereği gibi faydalanıp yararlanamayacak durumda, özel olarak eğitim, bakım, rehabilitasyon ve korunmaya ihtiyaç duyan milyonlarca çocuğun bulunduğu karşımıza çıkacaktır (Engelliler için Eğitim Geliştirme Projesi,Cilt:2, 1992: 1).

Milli Eğitim Bakanlığının özel eğitim alanındaki çalışmalarında, özel eğitim gerektiren çocukların Türk Milli Eğitim sistemini düzenleyen genel esaslar çerçevesinde eğitimleri sağlanarak toplumla bir iş ve meslek sahibi olarak bütünleştirilmeleri amaçlanmaktadır (1.Özürülüler Şurası, 1999: 91).

Özürülüler, özel eğitim kapsamı içinde ele alınırlar. Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklar çok değişik özelliklere sahip olan bir grubu oluştururlar. Bunlar; bedensel özellikleri, zihin özellikleri ve öğrenme gücü yönünden dört grupta toplanırlar.

Özel eğitimin amacı; özel eğitim gerektiren bireylerin eğitim ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılayarak toplumla bütünleşmelerini sağlayarak onları bir meslek sahibi yapmaktır. Türkiye'deki özel eğitim hizmetleri engel gruplarına göre oluşturulmuş özel eğitim okullarında yürütülmektedir. Özel eğitim gerektiren öğrencilerin kaynaştırma olarak tanımlanan normal okullarda akranlarıyla birlikte eğitim görmelerine de önem verilmektedir. Türkiye'de halen görme, işitme özürülüler, ortopedik, zihinsel özürülüler süregen hastalığı olanlar, uyum güçlüğü olanlar, dil ve konuşma güçlüğü olanlar, üstün ve özel yetenekliler olmak üzere yedi ayrı gruba okul ve çeşitli kurumlarda eğitim hizmetleri verilmeye çalışılmaktadır. Özel eğitim gerektiren bireylerin eğitimlerinin erken çocukluk döneminde başlatılması ve bu çocuklar için okul öncesi eğitimin zorunlu hale getirilmesi 573 sayılı kanunun hükmünde kararnamenin en önemli düzenlemeleri arasında yer almaktadır. Kuşkusuz özel eğitim gerektiren çocukların eğitimleri okul öncesinden başlatılabilirse onların potansiyellerini daha iyi kullanabilmelerini sağlamak bakımından ciddi mesafeler alınmış olacaktır (a.g.e., s.91-92).

2.1.1. Okul Öncesi Eğitim

2916 sayılı özel eğitime muhtaç kanununun 4.madde (c) bendinde özel eğitime ihtiyaç duyacak çocukların eğitimine erken yaşta başlanması öngörülmektedir. Anılan yasaya dayanak olan özel eğitim okulları yönetmenliğinin okul öncesi eğitim başlıklı 8.maddesi zorunlu İlköğretim çağına gelmemiş 4-5 yaş grubu özel eğitime muhtaç çocuklara yönelik olarak hazırlanmıştır (Engelliler için Eğitim Geliştirme Projesi, Cilt:1, 1992: 30).

Özel ihtiyaçlı çocukların kaynaştırma programına katılmaları için en uygun dönem okul öncesi dönemdir. Okul öncesi programlar hem özel ihtiyacı olan çocuklar hem de normal gelişim gösteren çocuklar için kullanılabilir.

Erken çocukluk eğitiminin temel amacı, her çocuğun gelişimini kendi şartlarından en yüksek düzeye ulaştırmak ve güçlendirmeye çalışmaktır. Okul öncesi programları ise çocukların bireysel farklılıklarını müfredatla bağdaştırabilen programlar olmalıdır. Okul öncesi dönemdeki çocuklar doğal, açık, samimi ve meraklıdır. Birbirlerine önyargı olmadan yaklaşımları çalışırlar. Sorunları doğal bir meraklılığı gösterir, samimi cevap verildiğinde farklı olan arkadaşlarını kolayca kabul ederler. Ayrıca erken bir dönemde birlikte eğitim almak, özel ihtiyaçlı bireylerin kendilerini farklı hissetmelerine ve buna bağlı uyumsuz davranış sınırlarının oluşmasını da engelleyecektir. Tüm bunlar okul öncesi kurumların ve okul öncesi programların kaynaştırmadaki önemini ve gerekliliğini göstermektedir (1.Özürülüler Şurası, 1999: 91).

2.1.2. Temel Eğitim

Temel eğitimde de özürülü öğrencilerin bulunmaları çevredeki okullarda normal çocuklarla birlikte kaynaştırma yolu ile eğitimleri esas alınmıştır. Özürülü öğrencilerin toplum dışına itilmesi yerine toplumla daha kolay kaynaşmaları bütün eğitim imkanlarından sonuna kadar

faydalanmalarına bağlıdır. Özürlü çocuklarında diğer çocuklar gibi en önemli temel haklarından birisi de, kaliteli bir eğitim almasıdır (a.g.e., s:94).

T.C. Anayasasının 17.maddesi “herkes yaşama maddi ve manevi varlığı koruma ve geliştirme hakkına sahiptir hükmünü” öngörmektedir. Bu hükümle toplumumuzda yaşayan bireylerin ırk, cins, sınıf, uyruk, din, normal, engelli gözetilmeksizin yaşama ve kendilerini geliştirmelerine ilişkin genel eşitlik prensibi getirmiştir. Yine Anayasamızın 42.maddesi ise Eğitim-Öğrenim hakkı ve ödevi ile ilgilidir. Bu maddeye göre kimse eğitim-öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz... Devlet durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır hükmü ile özel eğitime muhtaç çocukların yalnız özel eğitim kurumlarında eğitilmesi gerektiğini söylemekle kalmamış olup, aynı zamanda durumu ve özelliği uygun olan engelli çocukların gerekli tedbirler alınarak normal çocukların eğitilmeleri için açılmış okullarda yaştaşları ile beraber eğitim görebileceklerini yasa ile belirtmiştir (Engelliler için Eğitim Geliştirme Projesi, Cilt:3, 1992: 29).

2.1.3.Özel Eğitim Hizmetleri

Özel eğitim çalışmalarının gelişmesi ve yaygınlaşması bakımından bu konu ile ilgili olarak çıkartılan yasal düzenlemeler önem taşımaktadır. 2916 sayılı özel eğitime muhtaç çocuklar yasası 12.10.1983 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu yasaya göre; özel eğitime muhtaç çocukların Türk Milli eğitimini düzenleyen genel esaslar kapsamında, eğitilmeleri, iş ve meslek sahibi yapılmaları, çevre ve topluma uyum sağlamalarıyla ilgili yasal esasları düzenlemek amacını taşımaktadır (Engelliler için Eğitim Geliştirme Projesi, Cilt:5, 1992: 22).

Özürlülere hizmet verilebilmesi amacıyla oluşturulan özel eğitim ve rehabilitasyon kurum ve kuruluşlarında sunulacak hizmetlerin

standardizasyonu, özörlölere verilecek olan eğitim çalışmalarının niteliğinin artırılmasında önemli bir basamağı oluşturmaktadır (55 ve 56. Cumhuriyet Hükümetleri Döneminde Sosyal Hizmetler, Özörlöler ve Sosyal Yardımlar, 1999: 57).

Özel eğitim gerektiren bireylerin eğitimleri özel olarak geliştirilmiş eğitim programları ve buna uygun olarak düzenlenmiş eğitim ortamları ile mümkündür. Özel eğitim kapsamı içindeki bireylerin, toplumun üretken bireyleri olabilmesi, toplum yararına kazandırılması ve yaşam kalitelerinin yükseltilmesi amacıyla erken dönemde uygun eğitim programlarına yerleştirilmelerinin sağlanması ile mümkündür (Özörlölere Hizmet veren Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Kurum ve Kuruluşları İş Birliği ve Koordinasyon Toplantıları Sonuç Raporları, 2000: 23).

Özel eğitim hakkında 573 sayılı kanun hükmünde kararnamenin 12'inci maddesinde “özel eğitime ihtiyaç duyan bireylerin eğitimleri, hazırlanan bireysel eğitim planları doğrultusunda akranları ile birlikte her tür ve kademedeki okul ve kurumlarda uygun yöntem ve teknikler kullanılarak sürdürölür” denilmektedir. Ancak, yukarıda belirtilen kararname maddesindeki uygunluk teriminin ilgili kişi ve kurumlarca farklı yorumlanma yoluna gidilmesi nedeni ile engelli çocuklar için uygun bir eğitim ortamı sağlanamamaktadır (Kurum ve Aile İlişkileri Komisyon Raporu, 2000: 149).

Özel eğitim alanında yayınlanan bu kanun hükmünde kararname ile engelliler için gerekli olan yeni yaklaşımlar ile engelli bireylerin topluma kazandırılmak amacıyla hazırlanmasında çağdaş bir yaklaşımı getirmektedir. Ancak bu yaklaşım çerçevesinde, özel eğitim hizmetlerini kısa bir sürede düzenlemek mümkün değilse de, Milli Eğitim Bakanlığı'nın özel eğitim rehberlik ve danışma hizmetleri Genel Müdürlüğü ile ilgili müdürlüklerinin, Sosyal Hizmetler ve Çocuk

Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğünün, sivil toplum örgütlerinin ve üniversitelerin özel eğitim ve ilgili diğer bölümlerinin ortak katkılarıyla engelli bireyler topluma daha donanımlı hazırlanmış olacaklardır. Ancak engelli bireyleri topluma hazırlamadaki sorunların çözümü daha fazla çabayı, ilgili personelin daha donanımlı olmasını ve yaptırımını gerektirmektedir (Yasal Düzenlemeler Komisyonu Raporu, 2000: 50-51).

Özel eğitim alanının ihtiyacı çeşitli özel personelin yetiştirilmesi, özel eğitim hizmetlerinin başlatılması ve istenilen düzeyde geliştirilmesinin temel şartıdır. Özel eğitim alanının nitelikli personel ihtiyacı diğer alanlardaki personel ihtiyacı ile kıyaslanamayacak kadar fazladır. Çünkü özel eğitim ve rehabilitasyon hizmetleri birçok elemanın bir arada çalışmasını, çoklu disiplinler bir çalışmayı gerektiren bir hizmetler bütünüdür. Özel eğitim alanında görevli personelin nitelik ve nicelik olarak yeterli düzeye getirilmesi onlara verilen eğitimin kalitesi ile doğrudan ilişkilidir. Eğitimin başarıya ulaşmasında eğitimcinin ve diğer destek elemanlarının rolünün çok önemli olduğu bilinmektedir. Engelli bireylerin ihtiyaçlarının karşılanabilmesi, eğitimlerinin yaygınlaştırılması, eğitim, sağlık ve sosyal bilimlerden birçok uzman personelin yetiştirilmesini zorunlu hale getirmektedir. Bu personelin üslenecekleri rol ve sorumlulukları ile verecekleri hizmet türü ise meslekleri ile ilişkili olmak zorundadır (Personel Eğitimi ve Özlük Hakları Komisyon Raporu , 2000: 95-96).

Ülkemizde özel eğitim vermek üzere faaliyet gösteren birçok özel ve resmi özel eğitim kurumu bulunmaktadır. Özellikle son yıllarda sayıları hızla artan özel eğitim kurumlarının verdikleri hizmetlerin kaliteleri ve etkinlikleri özel eğitim alan bireyler açısından büyük önem taşımaktadır. Bu eğitim hizmetlerinin etkinliklerini tehdit eden unsurlardan birisi, bu kurumların birbirleri ile olması gereken iş birliği, eş güdüm ve organizasyon içerisinde hizmet vermemeleridir. Henüz yeni gelişmeye başlayan özel eğitim alanında yaşanan bu gibi sorunların giderilmesinde,

bu alanda faaliyet göstermeye başlayan kurumların örgütlenmelerini tamamlamaları çok büyük önem taşımaktadır (Kurum ve Kuruluşlarla İşbirliği ve Örgütlenme Komisyon Raporu, 2000: 169).

Bir toplumun istenilen refah düzeyine ulaşması için, o toplumu meydana getiren bireylerin iyi yetiştirilmesine bağlıdır. Bu nedenle gelecekte toplumda üretken bireyler olarak görev alacak olan çocuklarımızın gelişimlerini ve eğitimlerini sağlayacak ortamın hazırlanması için gerekli çalışmaların yapılması o toplumun geleceği açısından büyük önem taşımaktadır (Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, 1998: 17).

2.1.4. Özel Eğitim İle Kaynaştırma

Kaynaştırma, özürlü veya özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklardan durumları uygun olanların, özürlü olmayan çocuklarla eğitim sürecinde yaşlıları ile birlikte bir arada bulunmalarına, aynı eğitim-öğretim imkanlarından faydalanmalarını ön gören bir yaklaşımdır (Engelliler için Eğitim Geliştirme Projesi, Cilt: 5, 1992: 56).

Kaynaştırma eğitimine dahil edilen özürlü öğrenciler, sosyal yaşam ve eğitim sürecinde yaşlıları ile birlikte olabilme fırsatını elde etme imkanına sahip olurlar. Özel ihtiyaçlı çocuklara tüm bunların sağlanabilmesi için onların bireysel ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulması gerekir. Öğretmenin de, sınıftaki diğer öğrencilerin de, bu düzenleme için hazır olmaları gerekir (1.Özürlüler Şurası, 1999: 95).

Tüm bunların yanı sıra öğretmenin kaynaştırma için istekliliği gereken bilgi, beceri ve tutumlara sahip olması da kaynaştırmanın başarısını etkileyen faktörler arasında önemli yer tutmaktadır.

2.1.5. Özürllülerin Mesleki Eğitimi

T.C. Anayasasının 49.maddesinde çalışma herkesin hakkı ve ödevidir denmektedir. Bu hak aynı zamanda tüm özürllülerimizin temel haklarından bir tanesini teşkil etmektedir. Türk Milli Eğitiminin genel çalışmalarının yanı sıra 2916 sayılı özel eğitime muhtaç çocuklar kanununun özel eğitimin temel ilkeleri başlığı altında toplanan maddeleri içinde özel eğitime muhtaç çocukların meslek eğitimlerinin kesintisiz sağlanması gerekliliği vurgulanmıştır. Yine 1739 sayılı milli eğitim temel kanununun genel ilkeleri 3. maddesinde bireylerin bilgi, beceri ve yeteneklerini geliştirerek onlara iş görme alışkanlıklarını kazandırmak, kendilerini mutlu kılacak meslek edinmelerini sağlamak, amaç olarak kabul edilmiştir. Bu yasalara ek olarak 3308 nolu Çıracılık ve Meslek Eğitimi Kanununun 39.maddesi, Milli Eğitim Bakanlığı, özel eğitime muhtaç bireyleri iş hayatına hazırlayıcı kurslar düzenlemekle görevlendirilmiştir (Engelliler için Eğitim Geliştirme Projesi, Cilt:1, 1992: 38).

Mesleki eğitim çocukluk döneminden başlayarak ergenlik döneminin sonuna kadar devam eden bir süreçtir. Bu süreç içerisinde bireyler aldıkları eğitim, aile ve çevre ile etkileşim sonunda gelecekte hangi mesleğe yönelecekleri konusunda bir karara varırlar. Bu karar neticesinde bir eğitimden geçerler. Ferdin iş piyasasında geçerliliği olan bir işe girebilmesi ve meslekte ilerleyebilmesi amacıyla gerekli bilgi, beceri, tutum, davranış ve alışkanlıkları kazanması mesleki eğitimin temel amaçları arasındadır (1.Özürllüler Şurası, 1999 : 96).

Mesleki eğitim, ülkelerin ihtiyaç duyduğu kalifiye iş gücünün yetiştirilmesinde büyük önem taşımaktadır. Eğitim bütünlüğü içerisinde özürhüleri de diğer bireylerle birlikte mesleki eğitim imkanlarından yararlanmaları ve ülkenin ihtiyaç duyduğu kalifiye birer eleman olarak yetiştirilmeleri, günümüz çağdaş toplumları tarafından benimsenen ve kabul gören bir anlayış olmalıdır (a.g.e., s. 96).

Çeşitli şekillerde tanımlanmaya çalışılan mesleki eğitim; genel olarak bireylere emek piyasasında geçerliliği olan bir işi yapabilmeleri amacıyla gerekli mesleki bilgi ve davranışların kazandırılarak, çok yönlü geliştirildikleri bir eğitim süreci olarak tanımlanmaktadır. Mesleki eğitimin temel amacı, nitelikli işgücü ihtiyacının sağlanmasıdır. Bir başka deyişle, mesleki eğitim, emek piyasasında emek arz ve talebi arasındaki niteliksel dengesizlikleri emek lehine ortadan kaldırarak, niceliksel denge sağlamak olmalıdır. Bu bakımdan mesleki eğitim geçmişte olduğu gibi, günümüzde de emek arz ve talebi arasındaki dengesizliklerin ortadan kaldırılması amacıyla başvurulan önemli araçlardan birini oluşturmaktadır (Işığıçok, 2000: 415).

Mesleki eğitim, belirli etaplar halinde mümkün mertebe geniş bir temel eğitim zemininin üzerine bina edilerek yürütülmesi gerekmektedir. Mümkün olan en yüksek mesleki kalifikasyon hedeflenmelidir. Mesleki eğitim programlarının geliştirilmesi ve bunların ekonomik ve iş piyasasındaki gelişmelere ve yapısal değişikliklere uyumlu hale getirilmesi, (eski adı ile İş ve İşçi Bulma Kurumu) yeni adı ile Türk İş Kurumu ile mesleki eğitimden sorumlu kurumlarla sürekli işbirliği halinde bulunarak sağlanmaya çalışılmalıdır. Özürhüleri mesleki eğitim süresince bir çok problemlerle karşılaştıkları için, özel pedagojik eğitime ihtiyaç duymaktadırlar. Bunun gereği olarak, her bir mesleki eğitim kurumunda özel bir mesleki okul bulunması gerekmektedir. Bu okullar, özürhü gençlerin mesleki eğitimlerine entegre edilmiş ayrılmaz parçalar haline getirilerek sınıf ve grupların tanzimi, mesleki eğitim programlarının uygulamalı derslerine göre yapılmalıdır. Gerekirse

sınıflar, ayrı çalışma (beceri) grupları veya ferdi yönlendirme biçiminde oluşturulabilir (Seyyar, Özürlüler Serisi N0 : 1, 2001: 252).

TABLO : 2
1998-1999 ÖĞRETİM YILI ÖZEL EĞİTİM OKULLARI/KURUMLARI
ÖĞRENCİ VE ÖĞRETMEN SAYILARI

OKUL/ KURUM ADI	Okul/ Kurum Sayısı	Öğrenci Sayısı	Rehber Öğretmen
İşitme Engelliler İlköğretim Okulu	47	6.303	29
İşitme Engelliler Çok Programlı Lisesi	8	646	2
Görme Engelliler İlköğretim Okulu	11	946	14
Ortopedik Engelliler İlköğretim Okulu	4	203	4
Ortopedik Engelliler Meslek Lisesi	2	69	1
Meslek Okulları (Eğitilebilirler)	40	2.217	23
Eğitim ve Uygulama Okulları (Öğretilebilirler)	55	3.016	32
Yetişkin Zihin Engelliler Mesleki Eğitim Merkezi	3	207	1

Bilim ve Sanat Merkezleri	4	42	-
Hastane İlköğretim Okulları	26	Değişken	-
Bağımsız Anaokulu	1	20	-
Özel Eğitim Sınıfları	697	7.927	-
Kaynaştırma Eğitimi	-	10.946	-
Okul Rehberlik Büroları	2.861	-	3.058
Rehberlik ve Araştırma Merkezleri	100	-	646
GENEL TOPLAM	3.859	32.542	3.810

KAYNAK: (1.Özürllüer Şurası, 1999 : 441).

Resmi kayıtlara göre, 2000 yılı itibariyle Milli Eğitim Bakanlığı özel öğretim kurumları Genel Müdürlüğünden açılış izin onaylı 41, özel eğitim kurumu/ kurslar ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğünden açılış izin onaylı 162, olmak üzere toplam 203 özel eğitim ve rehabilitasyon merkezi/ kurumu bulunmaktadır. Bunların 18'i işitme-konuşma engelli, 171'i zihinsel engelli, 8'i spastik engelli bireylere hizmet vermektedir. Geriye kalan 14'ü ise bünyesinde birden çok engel grubuna hizmet veren kurumlardır. Bunların yanı sıra, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı 307 özel eğitim okulu ve 5638 kaynaştırma eğitiminin uygulandığı okul/kurum bulunmaktadır.

2.2.Türk İş Kurumunun Mesleki Rehabilitasyon Hizmetleri

Özürllüerinin mesleki rehabilitasyonlarından doğrudan sorumlu olan devlet kuruluşu Türk İş Kurumudur. Kurum, iş için başvuruda bulunan herhangi bir mesleği olmayan özürllüeye, yapabilecekleri işleri de göz önünde bulundurarak, mesleki eğitim kursları düzenlemektedir. Bu kurslar genelde el becerilerine ve özürllüerinin kendi işini kurmasına yönelik olmaktadır. Türk İş Kurumu tarafından düzenlenen kurslar; örgü makine işçiliği, makrome işçiliği, saya dikişçiliği, ayakkabı tamirciliği, trikotaj işçiliği, bilgisayar kullanımı, el sanatları (çiçek yapımı vs.), çorap örücülüğü, biçki dikiş, seramik süsleyiciliği, halı dokuma işçiliği, ciltçilik gibi (1.Özürllüer Şurası, 1999 : 185).

2.2.1. Özürlü'lere İşe Yerleştirilme Sırasında Verilen Hizmetler

Özürlü'lerin işe yerleştirilme aşamasında ölkemizde Türk İş Kurumu görevli kılınmıştır. Özürlü'ler kuruma müracaatlarında kendilerinden Sağlık Kurulu Raporu talep edilerek, Sağlık Kurulu Raporunun kuruma ulaşmasının akabinde, önce özürlü'lük derecesinin %40 ile %70 arasında olanlar ile özürlü'lük derecesi %70'in üzerinde olmakla birlikte, bir işte yararlı bir şekilde çalışabilecek durumda olduğu tespit edilenler için, özürlü işçi kartları doldurulmaktadır. Türk İş Kurumu, kendisine başvuran özürlü'lere, belli bir öncelik sırasına göre işe yerleştirmektedir. Özürlü işçi kartlarına dayanılarak, özürlü'lere kimlikleri, yaşları, özürlü'lük dereceleri ve eğitim düzeylerinin yer aldığı listelerin hazırlanması ve bu listelerin özürlü çalıştırma yükümlülüğünde bulunan işverenlere gönderilerek, işverenlerin, kendilerine gönderilen özürlü'lere ait listelerden, işyeri için uygun gördükleri özürlü'lere seçip kuruma bildirdikten sonra tercih edilen özürlü'lere bilgi verilerek işveren gönderilme yolunu uygulamaktadır. Ancak, işverenler bu listelerden böyle bir seçim yapmaktan da özellikle kaçınmaktadırlar. Bu durumda kurum, kendi başına bir tercih yapmak mecburiyetinde kalmaktadır. Bu da özürlü'lere bir an önce işe girmelerinde gecikmelere meydan vermektedir. Neticede, özürlü'lere kendiliklerinden ve sonucu ne olacağını bilmeden kurumca gösterilen işyerlerine gitmeleri işverenin kendilerine gönderilen özürlü'lere itirazı veya kabulde direnmeleri, özürlü'lere işyerlerini tekrar dolaşan, ümitleri kırık, manevi yönden yıpranmış, yıkılmış kişiler haline getirmektedir. Türk İş Kurumunun verilerine göre, 1993-1997 yılları arasında kuruma her yıl ortalama olarak başvuran 11.000 özürlü'lere yaklaşık olarak 5.000'i işe ancak yerleştirilebilmiştir. Kuruma iş için müracaat eden özürlü'lere %89'unu erkek özürlü'lere oluşturmaktadır. Bu dönemde, işsiz özürlü'lere ortalama olarak %80'ini özel, %20'si ise kamu sektöründe istihdam edilmiştir (Seyyar, Özürlü'lere Serisi N0: 2, 2001: 79-80).

Görüldüğü gibi, kamu sektöründe işe yerleştirilen özürllülerin sayısı çok azdır. Bunda devletin özürllü istihdamı ve kota uygulama konusunda yıllardan beri gereken hassasiyeti göstermemiştir. Bunun neticesinde, değişik kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan özürllülerin istihdam oranı çok düşüktür. Devletin 1996 yılında yaptırdığı ankette, 1.6 milyon dolu kadroda çalışan özürllü memur sayısı 10.500'dür (a.g.e., s.80).

2.2.2. Özürllülere Mesleki Eğitim Alanında Verilen Hizmetler

İşverenlerin, özürllü çalıştırmada direnmelerinin önemli sebeplerinden biri olan, kurumun, özürllülerin genel eğitimi, mesleki rehabilitasyonu ve sakatlık oranları yüksek olan özürllülerin korumalı işyerlerinde çalıştırılmamalarıdır. Kurum; 3454 sayılı kanun gereğince fabrikalarda sanayi kursları açıp, sendikalar için eğitim seminerleri ve işçiler için iş başında eğitim kursları düzenlemektedir. Kurum, buna benzer şekilde, ülkemiz ihtiyaçlarına uygun olarak, ilk kez iş arayan özürllülerin mesleki rehabilitasyonunu üstlenebilmeli ve istihdam edilmeden önce de özürllülere hazırlık kursları daha yoğunlukla açabilmelidir (a.g.e., s.81).

Özürllülerin istihdam edilmemesi sebebiyle işveren ve işveren vekillerinden tahsil edilecek para cezalarının Türk İş Kurumu Genel Müdürlüğüne Özürllüler İdaresi Başkanlığının görüş ve önerileri de alınmak suretiyle özürllülerin mesleki eğitimi, mesleki rehabilitasyonu ve istihdamına yönelik projeler için kullanılmalı, Kurumun gerçekleştireceği projelerle ilgili gerekli raporlar Özürllüler İdaresi Başkanlığına muntazaman ulaştırılması bu alanda gerekli başarılar sağlanmasına yönelik olacaktır.

Ülkemizde gerekli araştırma ve incelemeler yapıldığında, özürllülerin mesleki eğitimine yönelik çalışmalar yeterli olmadığı açıkça görülecektir. Uluslar arası boyutuyla 1978-1998 dönemleri arasını

dikkate aldığımızda geçen 20 yıl zarfında, değişik mesleklere yönelik tertiplenen 330 kursa ancak 4.690 özürünün katılımı sağlanabilmiş, buna göre ülke genelinde her yıl düzenlenen 20'ye yakın kursla, 350 civarında özürlü insana mesleki eğitim verilmeye çalışılmıştır. Ancak bu sayılar, diğer gelişmiş ülkelerle kıyaslanamayacak kadar düşüktür. Almanya'nın küçük denilebilecek bir kentinde örgütlenmiş ÖÇA'da ve özörlölere yönelik diğer mesleki eğitim kurumlarında verilen kurs ve katılım sayısı, yukarıda belirtilen istatistiki verilerin çok üzerindedir. (a.g.e., s.82).

2.3. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumunun Mesleki Rehabilitasyon Hizmetleri

2828 sayılı kanuna dayanılarak hazırlanan ve 19.08.1993 tarih ve 21673 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan yönetmelik, bedensel, zihinsel ve ruhsal özürleri nedeniyle yaşamın gereklerine uymama durumunda olanların tespitini, incelenmesini, kuruluştaki bakım, evde hizmet ve işleyişine ilişkin hizmetlerinden yararlandırılmalarını, hizmetin tür ve niteliği ile işleyişine ilişkin esasları, personelin görev, yetki ve sorumluluklarını belirlemektedir. Yine 2828 sayılı kanuna göre özörlölerle ilgili olarak gerçek kişiler ve özel hukuk düzel kişilerine ait rehabilitasyon merkezlerinin kuruluş ve işleyişlerine ilişkin esasları, izin, açılış ve faaliyet durdurma işlem ve usullerini belirlemek Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğünün görevleri arasında yer almaktadır (1.Özörlöler Şurası, 1999 : 86).

Türkiye'de korunmaya muhtaç özörlölere yönelik sosyal hizmetler 2828 sayılı kanuna göre Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğüne bağılı Sakatların ve Felçlilerin Rehabilitasyonu Daire Başkanlığı tarafınca yürütölmektedir. SHÇEK Genel Müdürlüğüne bağılı bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde özörlölerin kurumsal bakımları yanında rehabilitasyonları da sağlanmaya çalışılmaktadır.

2001 yılı itibariyle SHÇEK Genel Müdürlüğüne bağlı 25 yatılı, 22 gündüzlü ve 7 yatılı-gündüzlü olmak üzere toplam 54 rehabilitasyon merkezinde 2168 yatılı ve 3025 gündüzlü olmak üzere toplam 5193 özürliye bakım ve rehabilitasyon hizmetleri sunulmaktadır.

Ayrıca, SHÇEK Genel Müdürlüğünden açılış izni alan toplam 63 özel rehabilitasyon merkezi bulunmakta olup, bu kuruluşlara ilişkin denetleme ve rehberlik hizmetleri verilmektedir. SHÇEK Genel Müdürlüğüne bağlı olup hizmet veren rehabilitasyon merkezleri arasında görme özürli rehabilitasyon merkezleri, spastik özürli eğitim ve rehabilitasyon merkezleri, Ortopedik özürli bakım ve rehabilitasyon merkezleri, zihinsel özürli bakım ve rehabilitasyon merkezleri, yetişkin zihinsel özürli bakım ve rehabilitasyon merkezleri ve Saray rehabilitasyon merkezi gibi bir çok sakatlığı olan özürli çocuk ve gençlere eğitim, bakım ve rehabilitasyon hizmetleri veren merkezler bulunmaktadır.

SHÇEK Genel Müdürlüğünün özürliye yönelik politikası, özellikle korunmaya muhtaç çocuklar ve yetişkinler için kurum sayısının artırılmasının yanında daha çok özürli kitleye ulaşabilmek, özürli ve ailelerini toplum içinde desteklemek ve ailelerini de bu sürece katmak amacıyla toplum tabanlı rehabilitasyon hizmetlerini yaygınlaştırmaktır.

SHÇEK Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen değişik özürli gruplara hitap eden gündüzlü veya yatılı rehabilitasyon merkezlerinin özelliklerine gelince;

2.3.1. Görme Özürli Rehabilitasyon Merkezleri

Bu merkezlerde, 18-35 yaşları arasındaki görme özürliye, bağımsız yaşama becerisi ve hareket tekniklerinin öğretilmesinin yanında meslek edindirme programları da düzenlenmektedir.

Kendine yetebilen bireyler yetiştirmeyi hedefleyen bu merkezler, bağımsız hareket, ferdi idare, okuma yazma, mesleki eğitim ve etüd çalışmaları programları tertiplenmektedir.

2.3.2. Spastik Özürlüler Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri

Çoğu gündüzlü olan ve spastik çocuklar dernekleriyle birlikte işletilen bu merkezlerde, 0-14 yaş arasındaki spastik özürlü çocuklara özel eğitim, rehabilitasyon ve tedavi ile ailelerine ve yetişkin spastik özürlülere eğitim ve rehberlik hizmeti verilmektedir. Bu merkezlerde, spastik özürlülere tıbbi muayene, teşhis ve fizyoterapi, el becerilerini geliştirme, resim, seramik, halı dokuma, okul öğrenimini kapsayan eğitim ve danışmalık hizmetleri verilmektedir.

2.3.3. Ortopedik Özürlüler Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri

Tekerlekli sandalyeye bağımlı ve felçli bedensel özürlülere mevcut yeteneklerini geliştirici etkinliklerin yürütüldüğü bu merkezlerde, daha fazla 18-60 yaş arasındaki ortopedik özürlülere bakım ve rehabilitasyon hizmetleri verilmektedir.

2.3.4. İşitme Özürlüler Rehabilitasyon Merkezleri

Bu merkezlerde, işitme özürlülere işitme yoluyla sözel iletişime ilişkin beceriler kazandırılmaya yönelik çalışmalar yapılmaktadır.

2.3.5. Zihinsel Özürlüler Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri

Bakıma ve korunmaya muhtaç zihinsel özürlülerin öz bakım becerilerinin kazandırıldığı, bakıldığı, eğitilip rehabilite edildikleri bu merkezlerde zihinsel özürlülere fiziksel aktivitelerini geliştirici, zihinsel, duygusal ve sosyal gelişimini sağlayıcı ve destekleyici özel eğitim programları sunulmaktadır.

Bazı bakım ve rehabilitasyon merkezleri, 6-12 yaş grubundaki ağır derecede zihinsel özürlüler ile öğretilebilir zihinsel özürlülere bakım ve rehabilitasyon hizmetleri sunarken, bazıları da 18-60 yaş grubu yetişkin zihinsel özürlülere benzer hizmetler götürmektedir.

TABLO : 3
2000 YILINDA SOSYAL HİZMETLER VE ÇOCUK ESİRGEME KURUMU
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ ÖZÜRLÜLERİN VE FELÇLİLERİN
REHABİLİTASYONU DAİRE BAŞKANLIĞINA BAĞLI MESLEKİ
REHABİLİTASYON KURULUŞLARI

KURUM ADI	Kurul. Hiz.Verilen					
	Sayısı	Öz. Say.	Müd.	Ünite	Yatılı	Gündüzlü
Yetişkin Zihinsel Özürlüler Bakım Ve Rehabilitasyon Merkezi	3	456	3	-	3	-
Körler Rehabilitasyon Merkezi	3	120	2	1	2	1
Spastik Çocuklar Rehabilitas. Merkezi	13	1.288	7	5	2	11
Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi	7	1.102	7	-	5	2
Zihinsel Özürlü Çocuklar Reh. ve Aile Danışma Merkezi	15	680	8	6	11	4
Zihinsel Özürlü Çocuklar Bakım						

ve Rehabilitasyon Merkezi	5	587	5	-	5	-
Rehabilitasyon Merkezi	4	900	4	-	4	-
Fizyoterapi Ünitesi	4	60	-	4	-	4
GENEL TOPLAM	54	5.193	43	20	32	22

KAYNAK: SHÇEK Genel Müdürlüğü Arşivleri

2.4. Sivil Toplum Örgütlerinin Mesleki Rehabilitasyon Hizmetleri

Ülkemizde, özürllülerin sivil toplum örgütlenmesi gerçek anlamda işlevini yerine getirememektedir. Bunun sonucu olarak da uzun yıllar istenilen seviyede özürllülerimiz baskı grubu oluşturamamışlardır. Yakın tarihlere kadar özürllü örgütlenmelerine ait temel anlayış himayeci ve korumacıydı. Bunun nedeni de özürllülerin meydana getirmeye çalıştıkları yapılanmaların büyük bir çoğunluğunda hayırsever vatandaşların görev almaları ve gerçek anlamda söz ve karar sahibi olmalarıydı. Özürllü örgütlenmelerinin tamamı yapılan araştırmalarda 1950’li yıllara kadar özürllüler adına kurulan dernek ve vakıf biçiminde gerçekleşmiştir.

1950 yılından sonra özürllülerin eğitim görmek, iş bulmak düşüncesiyle sanayi kentlerine göç etmeleriyle birlikte himayeci örgütlenme biçimi ağırlığını belirgin olarak kaybetmiştir. Özürllülerin bir bölümü var olan derneklerde, bir bölümü de yeni örgütlenmelere giderek etkilerini arttırmaya çalışmışlardır. Bu dönemde de özürllülerin istenilen ölçüde kendi örgütlerinde söz ve karar sahibi olamadıklarını görüyoruz. Bunun temel nedeni, var olan yasal düzenlemelerin dağınık ve yetersiz bir yapıya sahip olması, özürllülerin beklenilen aksine örgüt bilincine sahip olmalarına neden olmaktadır. Uzun yıllar özürllülerin örgütlenmesi karmaşa ve belirsizlik içinde sürmüştür. 1982 yılına geldiğimizde 2908 sayılı Dernekler Yasası hazırlanarak özürllülerin örgütlenmesi yeniden düzenlenmiştir (a.g.e., s.160).

Türkiye'deki mevcut kuramsal örgütlenmede, özürllüer alanında politikaların belirlenmesinden, uygulanmasından ve denetlenmesinden sorumlu pek çok kurum ve kuruluş bulunmaktadır. Bunların başında yerel yönetimler gelmektedir. Özürllüelerin bugün Türkiye'deki yaşam şartları ve sahip oldukları fırsat ve haklar göz önünde bulundurulduğunda, pek çok kurum ve kuruluşun içerisinde bulunduğu bu sürecin pek de iyi işlemediği görölmektedir. Özürllüer alanında katılımın bir politika olarak geliştirilmesi, özürllüelerin hak ve ihtiyaçlarının gerekli düzeylerde karşılanması için önemli bir fırsat olarak görölmelidir. Kentsel yapılı çevrenin oluşturulmasından, mesleki rehabilitasyona kadar pek çok hizmet alanında ve bu hizmet sunumlarının denetimi alanında katılım tartışılmalı ve bu çerçevede devlet ve sivil toplum örgütleri arasında yeni iş bölümü ve işbirliği şemaları geliştirilmelidir (1.Özürllüer Şurası, 1999: 120).

3.TÜRKİYE'DE MESLEKİ REHABİLİTASYON VE ÖZÜRLÜLERİN İSTİHDAMINA YÖNELİK SOSYAL POLİTİKALAR

3.1. Mesleki Rehabilitasyon ve İstihdam

Mesleki rehabilitasyon, özürllüelerin işe yerleştirilmeden önce korunmalarını sağlayan evrelerin sonucusudur. Bu aşamada hedef, özürllüelerin, yeteneklerini değerlendirebilecekleri bir iş ve meslek için yetiştirilmeleridir. Özürllüelerin istihdam edilebilmeleri, onların işe yerleştirilmesinden önce başlayan, işe yerleştirilme aşamasında sürdürölen ve işe yerleştirilmelerinden sonra da devam ettirilen bir çalışma alanıdır.

Mesleki rehabilitasyonun amacı; Tam katılım ve eşitlik şartlarında özürllüer için uygun bir istihdam ve sosyal bütünleşme ortamının gerçekleştirilmesidir. İLO'nun (özürllüer) tavsiye kararı (N0:99) ve sözleşme 159 ile, 1983 yılında sözleşme 159 ile tavsiye kararı N0: 99'u tamamlayan 168 nolu mesleki rehabilitasyon ve istihdam (özürllü kişiler) tavsiye kararına göre; Ulusal şartlara ve imkanlara uygun olarak devlet özürllülerin mesleki rehabilitasyonu ve istihdamı için bir program uygulayacak ve alınan önlemlerin ilgili tüm kategoriler için geçerli olmasını sağlayacaktır (Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu, 1989: 27).

Özürllülerin yaşamları boyunca topluma tam katılımlarında mesleki rehabilitasyon temel etken olmaktadır. Bu yolla istihdam sorununun çözümüne ortam oluşturacak, bununla da psikolojik, sosyal ve özellikle de ekonomik sorunlar en aza indirgenecektir. Özürllüyü kapasitesi oranında veya fonksiyonları artırılarak üretken kılmak, onlarında işe yaradıklarını hissetmesi, tüketici durumdan üretici duruma geçmeleri durumunu gerçekleştirecektir. Kar amacı ikinci planda düşünülerek özürllünün mesleki rehabilitasyonu sağlanıp, rehabilitasyon sürecinin anlamlı kılınmasına yönelik örgütlenmelere ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak uygulamada kapsama uygunluktan söz etmek mümkün değildir. Bu olumsuzluk istihdam aşamasını da etkilemektedir. Yasal düzenlemeler bakımından özürllü lehine olan istihdam olayı nicel ve nitel yetersizliğe sahip mesleki rehabilitasyon olayı ile daha da keskinleşir (Ulusal Sosyal Hizmetler Konferansı, 1994: 153).

Mevcut yasaların uygulama alanı bulamayışı, istihdamla ilgili özel nedenlerden dolayı çeşitli sorunlar devamlı yaşanmaktadır. Yaşanan bu sorunlara kısaca değinmekte fayda vardır.

3.1.1. Mesleki Eğitim Açısından İstihdam

Özürümlerın, toplumdaki sağlıklı insanlara göre, eğitim ve mesleki beceri yönünden yetersiz oluşları gerçeği istihdam alanında sorunlar doğurmaktadır. Günümüz Türkiye'sinde de fazlaca değişikliğe uğradığı sanılmayan ve yapılan çeşitli araştırmalar sonucunun özürümler aleyhine oluşma nedeni; ölkemizde mesleki rehabilitasyon için çağdaş ve etkili merkezler bulunmaması, bunların nicel ve nitel yetersizliğidir. İlgili kuruluşlarca özürümlere yönelik mesleki kurslara yeterli önemin verilmeyişidir.

3.1.2. İşçi ve İşveren Tercihleri Yönünden İstihdam

Özürümler işe girmede kamu kesiminde istihdama çaba göstermektedir. Bunun temel nedeni özel sektördeki istihdamın güvenceli görülmeyişi, düşük ücret ve sosyal güvencikten kaynaklanan nedenlerdir. Yine özürümler özel durumları nedeniyle il dışındaki işleri tercih etmemektedirler. İşveren tercihlerinde önemli faktör özür derecesine gösterilen hassasiyettir. Genelde işverenlerce sakatlık derecesi az olanlar ve belli özür gurupları tercih edilmektedir. Görme özürümler, zihinsel özürümler ve çift özürümler dezavantaja sahip guruplardır. İşveren tercihinine etki eden bir diğer faktör, ölkemizdeki işyerlerinde özürümlere yönelik korumalı teçhizatın olmayışıdır. İşveren tercihinini etkileyen bir başka faktör de mevzuatların işverene sağladığı kolaylıklardır (a.g.e. s. 155).

Toplumun ve işverenlerin büyük bir kısmı, özürümlere nasıl hizmet verebileceğinden ve onlardan nasıl yararlanabileceğinden çoğu zaman habersizdir. Bir çok işveren ise, bazı endişelerden ve ön yargılardan dolayı, çalışmaya imkanı olduğu halde özürümleri istihdam etmek istememektedir. Özürümlerın işe alınmaları konusunda günümüze kadar süre gelen ve gerçek olmayan ön yargılar ve yanlış düşünceler halen geçerlidir (Seyyar, Özürümler Serisi N0 :1, 2001: 30).

3.1.3. Kanuni Düzenlemeler Açısından İstihdam

1967 yılında Denizcilik Kanunu ile başlayan özürlü istihdamı konusunda yasal düzenlemeler, günümüze kadar uluslar arası platformla birliktelik sağlanarak, yeni düzenlemeler ve değişikliklerle gelişmiştir. Özellikle iş bekleyen insanların; yeteneklerini belirleyerek, yönlendiren mesleki rehabilitasyon hizmetleri veren merkezlerin olmayışı bu insanların üretime katkılarını imkansız kılmaktadır. Ülkemizde 50'nin üzerinde kapasite ile işçi çalıştıran işyerlerinin büyük şehirlerde toplanmış olması, küçük şehirlerde yaşayan özürllülerin istihdam edilmesinde büyük engel teşkil etmektedir. Özel durumları nedeniyle genelde bulunduğu illerde çalışma arzusundaki özürllüler yaşadığı şehrin küçüklüğü ve sanayileşmemiş olması oranında dezavantaja sahiptir (Ulusal Sosyal Hizmetler Konferansı, 1994: 155-156).

1475 sayılı İş Kanununun 25.maddesinin (a) bendinde işverenler; elli ve daha çok daimi işçi çalıştırdıkları işyerlerinde %3 oranında özürllüyü, mesleklerine, bedensel, zihinsel ve ruhsal durumlarına uygun işlerde çalıştırma yükümlülüğü zorunluluğu göz önünde bulundurulduğunda küçük ve yaygın sanayiye sahip olmayan şehirlerde yaşayan özürllülerin işe girmesi pek mümkün gözükmemektedir (Kılıçoğlu, 1999: 1142).

657 Sayılı Devlet Memurları Kanununa dayanılarak 1983 yılında çıkartılan özürllülerin Devlet memurluğuna alınma şartları ve hangi işlerde çalıştırılacakları hakkındaki yönetmeliğin 6. maddesinde belirtilmiştir. Ayrıca özürllülerle ilgili 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanununda da gerekli düzenlemelere yer verilmiştir.

Bir toplumun ekonomik ve sosyal yapısı, o ülkenin kanuni yönden şekillenmesini de etkilemektedir. Bazen ihtiyaç duyulan kanunların olmaması ya da toplumun ekonomik ve sosyal yapılarındaki gelişmeye ve oluşumlarına yeterince cevap vermemesi sonucunda, bir çok sosyal

sorunun çözümü gerçekleştirilemeden ertelenmektedir. Yasaların, toplumun değişen şartları karşısında değiştirilmeleri veya yeni yasaların değişen şartlara göre ihdas edilmeleri kaçınılmazdır. Özürülülerin istihdamını kolaylaştıran kanuni düzenlemelerin yapılmaması halinde, özürülülerin emek piyasasında normal şartlarda iş bulmaları zordur. Dolayısıyla; özürülülerin, emek piyasasında aynı fırsat eşitliğine sahip olabilmeleri için, gerek mesleki eğitim alanında, gerekse bazı işverenlere uygulanabilecek özürülü işgücü kontenjanı gibi yeni kanuni düzenlemelerin yapılması gerekli olmaktadır (Seyyar, Özürülüler Serisi N0:1, 2001: 32).

Çalışma hukukunda özürülü çalıştırma yükümlülüğü ile ilgili mevzuatımız oldukça yenidir. Zira temelinde sosyal devlet ilkesi yatan özürülü çalıştırma yükümlülüğü hukuki temellere ancak 1961 Anayasası ile kavuşturularak uygulama alanı bulma yoluna gidilmeye çalışılmıştır (Şişman, 1995: 69).

Ülkemizde 27 Mayıs 1960 ihtilalinden sonra kabul edilen 1961 Anayasası'nın getirdiği "Sosyal Hukuk Devleti" ilkesi ile özürülülerin sosyal ve ekonomik görünümünde yeni bir dönem başlamıştır. Çünkü 1961 Anayasası'nda ; "Sosyal ve İktisadi Haklar ve Ödevler" başlığı altında, kişilerin çalışma, adil bir ücret alma, sosyal güvenlik ve öğrenimlerinin sağlanması, özürülülerini de kapsayan biçimde temel haklar" olarak kabul edilerek genişletilmekte ve devlet güvencesi altına alınmaktadır (Altan, 1976: 194).

Anayasamızın 42. maddesinde "Devlet durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır. " 50.Maddesinde;" Bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar." Belirtilerek kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde kesinlikle çalıştırılmayacağı belirtilmiştir (Türkiye Sakatları Koruma Vakfı, 1992: 22).

Anayasamızın 61. maddesindeki “Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır” ve 70.maddesindeki “Her Türk kamu hizmetlerine girme hakkına sahiptir” hükmü ile özürhümlülerin çalışma ve sosyal güvenlik hakları ile ilgili olarak çeşitli kanun, tüzük ve yönetmelikler çıkarılmıştır (Sosyal Hizmetler Aylık Dergi, 1997: 23).

Nüfusu hızla artan ülkemizde işsizlik problemlerinde gün geçtikçe büyük artışlar olmakta, bu problemlerin büyümesi sağlam insanların yanı sıra özürhümlü insanları da önemli ölçüde etkilemektedir. 1475 sayılı İş Kanununun 25.maddesinde “İşverenler 50 veya daha fazla işçi çalıştırdıkları işyerlerinde %3 oranında özürhümlü kimseyi meslek, beden ve ruhi durumlarına uygun bir işte çalıştırmakla yükümlüdürler.” Hükmü yer almakta ve çalıştırılacak özürhümlülerin nitelikleri, hangi işlerde çalıştırılabilecekleri, bunların işyerlerinde genel hükümler dışında bağlı olacakları özel hükümler ve ücret şartları ile (eski adıyla İş ve İşçi Bulma Kurumu) Türk İş Kurumu tarafından özürhümlülerin mesleğe yönlendirilmeleri mesleki yönden işverenlerce nasıl işe alınacaklarının bir tüzükle düzenleneceği belirtilmektedir. Söz konusu kanunun 89.maddesinin (c) fıkrasında ise 25. maddeki hükümlere aykırı hareket eden, özürhümlü çalıştırmayan işveren veya vekiline çalıştırmadığı her özürhümlü için çalıştırmadığı her aya ait cezai müeyyide uygulanır denilmektedir (Saraydan Çağrı, 1993: 28).

1475 sayılı İş Kanununa dayalı olarak hazırlanan “Sakatların ve eski hükümlülerin çalıştırılması hakkında yönetmelik” özürhümlülerin sosyal ve ekonomik yönden korunmaları gagesiyle hangi iş kollarında ve hangi işlerde verimli çalıştırılabilecekleri ve bunların işyerlerinde genel hükümler dışında bağlı olacakları özel hükümler ve ücret şartları ile işverenlerce nasıl işe alınacakları hakkında görev, yetki ve sorumluluk alanları düzenlenmiştir. Bu yönetmeliğin 3.maddesinde “görme, işitme, kol, el bacak, ayak ve diğer sakatlıkları olan özürhümlülerin istihdamlarına

imkan verilmekte, zihinsel özürllüer bu yönetmeliğin kapsamı dışında” bırakıldığı hükmü yer almaktadır. Ancak, ”zihnen özürllü olup da, çalışabileceği sağlık kurulu raporu ile belirlenenler hakkında bu yönetmelik hükümleri uygulanır” denilmektedir (Sosyal Hizmetler aylık Dergi, Sayı:1, 1997: 28).

657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 53.maddesine dayalı olarak hazırlanan “özürllüelerin Devlet Memurluğuna alınma şartları ile hangi işlerde çalıştırılacakları” hakkındaki yönetmelik hükümleri gereğince, çalışma gücünden en az %40 oranında yoksun olanlar ve özürllülüğünün görevini yapmasına engel olmadığı resmi Sağlık Kurulu Raporu ile belgelenen beden ve zihin gücünden yoksun olan ve bir iş bulmakta zorluk çeken, fakat herhangi bir işyerinde söz konusu yetersizliğe rağmen bazı işleri derhal ve kısa bir alıştırma sonunda yapabilecek durumda olan kimseler kendilerine uygun ortamlarda memur olarak istihdam edilme imkanı tanınmıştır (Türkiye Sakatları Koruma Vakfı, 1992: 42).

657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 53.maddesi çerçevesinde, Kamu Kurum ve Kuruluşlarının özürllü çalıştırma yükümlülüklerini yerine getirmelerinin takip ve denetiminin yapılması Devlet Personel Başkanlığına verilmiştir. Ayrıca kurumsal olarak özürllülere sunulacak hizmetlerin düzenli, etkin ve işbirliği işlevini, 30 Mayıs 1997 tarihinden bu yana, 571 sayılı Kanun Hükümünde Kararname ile kurulan “Özürllüler İdaresi Başkanlığı” yerine getirmektedir (1.Özürllüler şurası, 1999: 116).

1475 sayılı İş Kanunu ve 657 sayılı Devlet Memurları Kanunlarında, 572 sayılı bazı kanunlarda değişiklik yapılmasına ilişkin Kanun Hükümünde Kararname ile, çalıştırılması gerekli olan özürllü oranı %2’den %3’e çıkarılmıştır. Çalıştırılacak özürllü sayısının tespitinde, 1475 sayılı kanuna tabi işyerlerinde çalışan işçilerin sayısı ile 657 sayılı Devlet Memurları Kanununa göre çalışan personele ait kadrolarda, dolu kadro sayısının %3’ü oranında özürllü çalıştırmak zorunluluğu getirilmiştir. 854

sayılı Deniz İş Kanununun 13.maddesine göre de; “Bu kanun kapsamına giren işveren veya işveren vekilleri, işyerlerinde İş Kanununun ve bununla ilgili tüzüğün bu konuda koyduğu hükümler, esaslar, ölçüler ve şartlara göre özürlü çalıştırmak zorundadır (Uşan, 1999: 36-37).

506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu; kişinin malul olarak sayılabilmesi ve kendisine malullük sigortası yardımlarından yararlanabilme imkanının tanınması için “çalışma gücü” ve “meslekte kazanma gücü” kıstaslarını benimsemiştir. Buna göre, çalışma gücünün en az üçte ikisini kaybeden, üçte iki kayıp söz konusu olmasa da çalışamaz olduğu tespit edilen veya iş kazası veya meslek hastalığı neticesi meslekte kazanma gücünün en az %60’ını kaybeden kimseler, malullük sigortası yardımlarından yararlanabilmektedirler (ssk.m.539) (a.g.e., s.36-37).

1479 sayılı Esnaf ve Sanatkarlar ve diğer bağımsız çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu (BAĞ-KUR) Kanununda da malullük, Sosyal Sigortalar Kanunundakine benzer şekilde tanımlanmaya çalışılmıştır. Ancak BAĞ-KUR Kanununda çalışma gücünün kaybı kıstası esas alınmıştır. Gerçekten kanun m.28/1’e göre, “Bu Kanunun uygulanmasında çalışma gücünün en az üçte ikisini yitirdiği tespit edilen sigortalı” malul sayılmaktadır. 5434 Sayılı T.C. Emekli Sandığı Kanunu m.59’da “Her ne sebep ve suretle olursa olsun vücutlarında meydana gelen arızalar ve tedavisi imkansız hastalıklar yüzünden görev yapamayacak duruma giren iştirakçiler” “malul” olarak tanımlanmıştır. 2022 sayılı Kanunun 1 /4. maddesinde 65 yaşını doldurmuş muhtaç, güçsüz ve kimsesiz Türk vatandaşlarına aylık bağlanması hakkında yönetmelik”de “çalışma gücü” kavramı dikkate alınarak, on sekiz yaşından büyük ve altmış beş yaşından küçük olanlardan, çalışma gücünü %40 ile %70 arasında kaybedenler “özürlü”, %70’in üstünde kaybedenler “malul” olarak belirlenmiştir(m.5) (a.g.e., s. 38, 39).

3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununa, “4131 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu’nun bazı maddelerinde değişiklik yapılması ve bu Kanuna bir ek madde eklenmesi hakkında kanun” ile, elli veya daha fazla daimi statüde işçi çalıştıran işyerlerinde, %2 oranında şehit olan veya çalışamayacak derecede malul olan kamu görevlileri ile, er ve erbaşların varsa eşlerini, yoksa çocuklarından birisini, çocukları da yoksa kardeşlerinden birisini veya malul olup da çalışabilir durumda olanları, çalıştırma yükümlülüğünü getirmiştir (a.g.e., s.40, 41).

193 Sayılı Gelir Vergisi Kanununun 31. maddesi, verginin uygulanması bakımından özörlölere indirim getirmiştir. Buna göre, 18.03.1981 tarih ve 8/2620 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla, ”Özörlölük indiriminden yararlanacak hizmet erbabının özörlölük derecelerinin tespit şekli ile uygulanması hakkında yönetmelik” ile özörlölük, “çalışma gücü” kriter alınarak üç ayrı kategoride değerlendirme yoluna gidilmiştir. İlgili yönetmeliğin 3.maddesine göre çalışma gücünün %80’inden fazlasını kaybetmiş bulunan hizmet erbabı birinci derecede, %60’dan fazlasını kaybetmiş bulunan hizmet erbabı ikinci derecede, %40’ından fazlasını kaybetmiş bulunan hizmet erbabı üçüncü derecede özörlü sayılmıştır. Buna göre kanun koyucu çalışma gücünün kaybındaki değişikliğe göre gelir vergisinden indirimi kabul etmiştir (a.g.e., s.42)

573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükümünde ki Kararnamenin 28.maddesine göre, 2916 sayılı Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanununu yürürlükten kaldırılarak, 573 sayılı Kanun Hükümünde Kararnameye göre, “Özel eğitim gerektiren birey”, çeşitli nedenlerle, bireysel özellikleri ve eğitim yeterlilikleri açısından akranlarından beklenen düzeyde anlamlı farklılık gösteren bireyi, ifade eder diye değiştirilme yoluna gidilmiştir (m.3a). Yine 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanununda da, 572 sayılı Kanun Hükümünde Kararname ile sakatlarla ilgili olarak değişiklik yapılarak, daha önce kanunla kullanılan “sakat” tabiri “özörlü” olarak değiştirilmiştir. Bu kanuna eklenen ek 4.maddeye

göre; “Bu kanunda geçen “sakat” ibaresi “özürlü”, “kör” ibaresi “görme özürlü” , “sağır” ibaresi “işitme özürlü” olarak değiştirilmiştir (a.g.e., s.43, 44).

3.2. Özürlülerin İstihdamı İle İlgili İstatistikî Bilgiler

1475 Sayılı İş Kanunu yürürlüğe 1972 yılında girdiği tarihten itibaren 1996 yılına kadar Türk İş Kurumuna baş vuran yaklaşık 240 bin özürliiden, kamu sektörüne 41.716, özel sektöre 54.996 özürliü olmak üzere toplam 96.712 özürliü işe yerleştirilmiştir. 1996 yılında özürliülere yönelik yapılan çalışmaları iller bazında incelediğimizde; İstanbul İli 1.212 özürliü istihdamı ile birinci sırada yer almaktadır. Bursa İli 576, Ankara İli 378, Denizli İli 363 özürliü istihdamı ile İstanbul İlini takip etmektedir (Seyyar, Özürliüler Serisi N0:2, 2001: 89).

Özürliülerden Türk İş Kurumuna baş vuranları incelediğimizde; 3.442’erkek, 811’i kadın toplam 4.253 özürliünün iş için Türk İş Kurumuna müracaat ettiği, bunlardan 1996 yılı itibari ile 320’si erkek, 49’u kadın, toplam 369’nun kamu kesimine, 1.270’i erkek, 287’si kadın, toplam 1.557’si özel sektöre olmak üzere, toplam 1.926’sı işe yerleştirilmiştir. 1996 yılı sonu itibari ile 14.220’si erkek, 3.006’sı kadın olmak üzere, toplam 17.226 özürliünün iş için sıra beklediği tespit edilmiştir. Bu dönemde en az başvurunun 310 erkek, 23 kadın, toplam 333 özürliünün zihinsel özürliü özür grubundan olduğu, bunlardan 27’si erkek, 1’i kadın, toplam 28’i kamu sektöründe, 138’i erkek, 4’ü kadın, toplam 142’si özel sektörde olmak üzere, toplam 170’i işe yerleştirilmiştir. 1996 yılı sonu itibari ile 1.150’si erkek, 65’i kadın olmak üzere, toplam 1.215 özürliü 45-55 yaş arasındaki özürliülerden oluştuğunu, bu yaş grubunun genel toplam içindeki oranının %3.6’yı kapsadığı görülmektedir. 1996 yılı sonunda sıra bekleyen özürliülerin yaş gruplarına göre dağılımını incelediğimizde; en fazla baş vurunun

10.888'i erkek, 1.228'i kadın, toplam 12.116 özürünün 25-29 yaş arasındaki oranının %24.04'ü kapsadığı görülmektedir. (a.g.e., s.90).

1996 yılı sonunda sıra bekleyen özürülerin eğitim düzeylerine göre dağılımlarını incelediğimizde; 3.291'i erkek, 283'ü kadın olmak üzere toplam 3.574 özürünün okuma yazma bilmediği, 2.935'i erkek, 309'u kadın olmak üzere toplam 3.244 özürünün okur- yazar olduğu, 24.928'i erkek, 2.121'i kadın olmak üzere toplam 27.049 özürünün ilkokul mezunu, 5.655'i erkek, 919'u kadın olmak üzere toplam 6.574 özürünün orta ve dengi okul mezunu, 7.367'si erkek, 1.847'si kadın olmak üzere 9.214 özürünün lise ve dengi okul mezunu, 589'u erkek, 152'si kadın olmak üzere toplam 741 özürünün yüksek okul ve fakülte mezunu olduğu görülmektedir. 1972 yılından 1998 Haziran sonuna kadar iş için Türk İş Kurumuna baş vuran yaklaşık 261.000 işçiden, 43.300'ü kamu sektörüne, 62.773'ü özel sektöre olmak üzere toplam 106.073'ü işe yerleştirilmiştir. Yukarıdaki verileri incelediğimizde Türk İş Kurumuna iş için baş vuran her 100 özürülden 40'ına iş bulunmaktadır. Bunlardan yaklaşık olarak %40'ı kamu sektöründe, %60'ı da özel sektörde istihdam edilmektedir. (a.g.e., s.90).

**Yıllar itibari ile Türk İş Kurumuna İş için Başvuran Özürülerin,
Cinsiyetlerine göre Kamu ve Özel Sektörde İşe Yerleştirilen
Özürülerle İlgili İstatistikî Bilgiler.**

TABLO:4 (1972-1998)

YILLAR	İş İçin Baş Vuru		İşe Yerleştirilenler		Kamu Sektörü	Özel Sektör
	Toplam		Erkek	Kadın	Toplam	Toplam
1972	12.120				2.927	1.398
1973	7.098				2.619	1.360
1974	10.009				4.942	3.226
1975	7.614				3.068	2.111
1976	7.238				2.628	1.619
1977	8.347				2.077	1.109
1978	5.545				1.871	992
1979	4.613				1.805	1.111
1980	4.642				1.340	767
1981	12.477		2.209	286	2.495	1.405

1982	10.830	2.377	357	2.734	2.031	703
1983	11.311	2.469	361	2.830	1.850	980
1984	11.309	4.272	632	4.904	3.553	1.351
1985	8.752	3.390	453	3.843	1.822	2.021
1986	8.017	2.832	349	3.181	1.825	1.356
1987	9.765	4.054	392	4.446	1.983	2.463
1988	8.724	4.179	511	4.690	1.953	2.737
1989	10.822	6.830	796	7.626	2.638	4.988
1990	12.576	5.713	694	6.407	1.726	4.681
1991	12.044	4.671	590	5.261	1.462	3.799
1992	13.969	4.670	541	5.211	1.340	3.871
1993	11.678	4.653	522	5.175	1.576	3.599
1994	8.964	3.596	485	4.081	976	3.105
1995	9.564	4.374	594	4.968	904	4.064
1996	11.949	4.923	660	5.183	949	4.634
1997	14.081	5.482	701	6.183	841	5.342
1998	7.307	2.815	363	3.178	743	2.435
TOPLAM: 261.365	73.509	9.287	106.073	43.300	62.773	
(1972-1998)						

NOT:*Cinsiyet ayırımı Bilgi derlemesine 1981 yılında başlandığından, önceki yıllara ait bilgiler toplam olarak verilmiştir.

* 1998 yılı bilgileri, Ocak-Haziran dönemine aittir.

KAYNAK: (a.g.e., s.91-92).

1999 Ocak – 2000 Ocak dönemi itibari ile 30.419 erkek ve 4.021 kadın olmak üzere toplam 34.440 özürlü, iş için Türk İş Kurumuna başvuruda bulunmuştur. Bu dönem içerisinde 4.234’ kamu sektöründe, 12.002’si özel sektörde olmak üzere toplam 16.245 özürlü işgücü işe yerleştirilmiştir. Diğer taraftan, 2000 Ocak ayı sonu itibariyle 1.533’ü kamuda, 13.583’ü özel sektörde olmak üzere toplam 15.116 açık kontenjan bulunmaktadır. (a.g.e., s.91-92).

3.3. Değişik Kurum ve Kişiler Açısından Özürlü İstihdamında Karşılaşılan Güçlükler

Özürülerin istihdamında öncelikle kabul edilmesi gereken konu, özürülerin sağlam insanlara göre istihdam edilmeye daha çok ihtiyaç

duymalarıdır. Çünkü bu ihtiyacın karşılanması her şeyden önce özürünün bir biçimde toplumdan soyutlanmasını önlemekte, diğer bir deyişle özürüne sosyal ve psikolojik olarak tedavi edici etki yapabilmektedir. Diğer taraftan, hem çalışarak kazandığı para ile başkasına muhtaç olmaktan kurtulmak, hem de yetişkin bir insan olarak üretime katılmak, özürle bile olsa her insanın gösterdiği normal bir istek olmaktadır (1.Özürüler Şurası, 1999: 111).

Özürülerin toplumla bütünleşmeleri önemli bir sosyal olgu olarak değerlendirilmelidir. Bu bütünleşmenin gerçekleşmesinde büyük bir alanı kapsayan “istihdam sorunları” ise gündemdeki güncelliğini korumaya devam etmektedir. Özellikle özürülerin kendi durumlarına uygun bir işe girmede karşılaştıkları güçlüklerin çözülebilmesi amacıyla yapılmakta olan çalışmalar; devlet, işverenler ve çalışanlar tarafından farklı algılanmakta, buna bağlı olarak da ekonomik ve sosyal zorluklar ile birlikte değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, özürülerin eğitim durumları, meslek seçimleri ve iş tercihleri ile günlük yaşamdan kaynaklanan sorunlarının çözülebilmesinin, sonuç itibarıyla kamusal yarar bakımından da önem taşıyacağı sosyal taraflar açısından da kabul edilmektedir. Ne var ki bu kamusal yarar ancak bir temenniden ibaret kalmaktan başka hiçbir işe yaramamaktadır (Karataş, 1999: 52).

Nedeni ise T.C.’nin en yüce kurumu olan TBMM’de bile özürü çalıştırmamanın gerekçesini “ kalitenin düşmesini” gerekçe göstererek özürü çalıştırma oranını mevcut kanunlara göre uygulamayarak Meclisin bile bu konuda duyarsız olduğu apaçık ortaya çıkmaktadır. TBMM’de halen aralarında iki zihinsel özürünün de bulunduğu 10 özürü çalışıyor. 1.600 kadrolu personele karşı 32 özürü çalıştırması gereken meclis, mevcut uygulamayla her ay sadece 11 milyon ceza ödemektedir. (Süper Haber, 2000: s,1)

Özörlölerin istihdamı konusunda en önemli hususlardan bir tanesi de, işe yerleştirecek olan özörlünün, bir mesleki bilgi ve beceriye sahip olmasının sağlanmasıdır. Ülke ekonomisi içinde çok çeşitli sektörlerde işgücü olarak çalışabilecek değişik hizmet alanlarında istihdam edilebilmesi, istihdam politikaları açısından büyük önem taşımaktadır. Kısaca, mesleki eğitim ve rehabilitasyon olarak nitelendirilen bu konu, özörlü istihdamı politikalarının gelişiminde odak nokta mesafesini oluşturmaktadır (Seyyar, Özörlüler Serisi N0: 2, 2001: 216).

3.3.1.Özörlülerden Kaynaklanan Güçlükler

Özörlülere ilişkin sorunların çokluğu ve çeşitliliği dikkate alındığında, özörlülerin karşılaştıkları sorunların incelenmesine geçmeden önce özörlü kimlere denir sorusunu cevaplandırılmaya çalışalım.

Doğuştan ya da sonradan olma meydana gelen birtakım olumsuz nedenlerle kişinin bedensel, zihinsel, duygusal ve sosyal fonksiyonlarında belli bir oranda sürekli azalma ve kayıplara neden olan organ yokluğu veya bozukluğu sonucu normal hayatın gereklerine uymama haline özörlülük, bu durumda olan kişiye de özörlü denmektedir (Karataş, 1999: 20).

Doğuştan ya da sonradan ortaya çıkan özörlü durumun meydana geldiği nedenlere göre özörlüler, görme, duyma, konuşma, el ve kol ayak ve bacak özörleri nedeni ile bedensel, zihinsel özörlüler diye 2'ye ayrılır. Özörlülerin karşılaştıkları genel ve özel sorunları, üç grupta incelemek mümkündür. Bunlar toplumsal, kişisel ve fiziksel sorunlardır. Bu nedenle Özörlü insanlar toplumun en şansız ve korunmaya muhtaç üyeleridir (Yaşam Sevinci, Sayı: 30, 1992: 42).

Özörlüler, pek çok ülkede toplumsal sorun haline getirilerek insanlar tarafından ihmal edilme yoluna gidilerek ayrımcılığa uğramaktadırlar.

Birçok özürlü kişi için ayırıcılık günlük hayatın bir parçası haline gelmiştir (Saray Rehabilitasyon, Sayı:4, 1999: 31).

Özürülülerin topluma uyum sağlamaları amacıyla eğitilmeleri gerektiği konusundaki günümüze kadar süre gelen geleneksel görüş yerine, toplumun özürülülere karşı bakış açısını değerlendirerek değiştirmeleri gereği önem kazanmalıdır (Yaşam Sevinci, Sayı: 57, 1995: 13).

Özürülülere karşı tutumlar yıllar geçtikçe büyük ölçüde değişikliğe uğramıştır. Geçen yüzyılın sonlarına kadar aileler özürü nedeniyle utandırılırlardı. Böyle kişiler evlerde saklanır ve normal yaşamda diğer insanların arasına katılmalarına izin verilmezdi. Bu yaklaşım geçen yüzyılda değişmeye başlamıştır. Mesleki yardım bireylere ve ailelerine desteği ortaya çıkartmıştır. Özürülülere verilen sosyal yardım imkanları ile kendilerine daha iyi bakım verilmesini geliştirmiştir. Özürülülerin toplumla entegrasyonu için sistematik çalışma yöntemleri geliştirilmiştir (Saray Rehabilitasyon, Sayı: 3, 1999: 29).

Özürülülerin toplumsal sorunlarının başka bir yanı da, toplum içinde açınacak kişiler olarak görülmeleridir. Bu da gerçek özürlü ya da özürü rolü yaparak kendilerini topluma açındıracak hale getirerek dilenmelerinin büyük payı vardır. Ancak özürülülerin acınmaya değil, normal davranmaya ihtiyaçları bulunmaktadır. Toplumun genelinde bu olumsuz görüşlerin hakim olması nedeniyle, özürü vatandaşlarımızın kendi kişiliklerine olan saygıları da azalmaktadır. Bu yanlış değerlendirme sonucu özürülülerimizin çoğunlukla kendilerini sağlam kişilerin değerlendirmeleri doğrultusunda algılamaktadırlar. Bu konuda en çok hatalı davrananların başında, özürülülerin, aileleri, arkadaş ve iş çevresindeki insanlar gelmektedir.

Özürülülerin kişisel sorunları, özürü kişiden kişiye değişmektedir. Başka bir deyimle özürülülük her özürü açısından farklı biçimlerde

algılanabilmektedir. Bu sorunlar bir özürlü için hayatı dayanılmaz bir hale getirecek kadar önemli görülürken, başka bir özürlü için aynı derecede önemli görülmemektedir.

Özürülülerin günlük hayatta karşılaştıkları fiziksel sorunların başında, ev, iş ve kent içi hareket kabiliyetlerinde çeşitli nedenlerle etkilenmeleridir. Özürülülerin yaşadıkları kentlerdeki evlerinde, kamu kurum ve kuruluşlarına ait binalarda, ulaşım araçlarından yararlanmalarında, belediye hizmetlerinden faydalanma da çeşitli engellerle karşılaşmaktadırlar.

Özürülüler toplum arasında çok küçük bir azınlık grubu olarak görüldüklerinden ya da seslerini belirli bir alanda duyuramadıkları için veya yönetime ek bir maliyet getirdiği için, özürülülere özürlerine uygun bir hizmet sunma ve mimari yapılaşma imkanı bulunmamaktadır (Karataş, 1999: 23).

Özürülülerin karşılaştıkları önemli sorunlardan biride eğitim hizmetlerinden faydalanmalarına ilişkin sorunlardır. Bu konuda özürlü olan kişinin daha çocuk iken özürlü olduğunun belirlenmesi çok önemlidir. Bu nedenle yeni doğan her bebeğin mutlaka kontrolden geçirilmesi yaşamının her devresinde, büyüme ve gelişmesinin izlenmesi gerekmektedir.

Özürülülerin eğitim hizmetlerinden faydalanmasını kolaylaştırmak için özürlü eğitimini alacak kişinin belirlenmesi ilk sorunun çözülmesi demektir. Bundan sonraki eğitim sorunu, özürülünün alacağı genel ve özel eğitime ilişkindir.

3.3.1.1.Özürülülerin Eğitim Durumları

Özürli kişilerin eğitimi, ailelerinin rehberliğini de kapsayacak biçimde, onların toplumda bağımsız ve üretken bireyler olarak yaşayabilmeleri ve ülkenin gelişmesine katkıda bulabilmeleri için bir zorunluluk arz etmektedir. Toplumun, özürllüğün önlenmesi açısından (kazaların önlenmesi ve ilk yardım konuları gibi) özürllere bakışının değiştirilmesi ve özürllülerle ilgili insan gücünün yetiştirilmesi hususunda; ilgili bakanlıklara, üniversitelere, gönüllü kuruluşlara, medyaya ve yerel yönetimlere önemli görevler düştüğü muhakkaktır (Karataş, 1999: 52).

İşgücü piyasasında yer almak isteyen özürllülerin eğitim düzeyleri çok düşük olduğu gibi, büyük bir oranının da herhangi bir mesleki bilgi ve beceriye de sahip olmamaları özürllülerin istihdamında en büyük engeli oluşturmaktadır. Bu engelin asgari düzeye indirilmesinin vazgeçilmez şartı, özürllülere yönelik mesleki rehabilitasyon hizmetlerinin belli bir sistem içerisinde yaygınlaştırılması yoluna gidilmesi ile ortadan kaldırılır. Mevcut durumda özürllülerin mesleki rehabilitasyonuna yönelik hizmetlerin yürütülmesi çok sayıda kurum ve kuruluş tarafından yapılmaya çalışılmakta ve bu kurumlar arasında gerekli koordinasyon sağlanamadığından hizmetin amacına ulaşması mümkün olamamaktadır. Özürllülerin, özür grupları ve eğitim düzeyleri konusunda sağlıklı bir veri olmadığından ve işgücü piyasasında ihtiyaç duyulan meslekler ve bu mesleklerde istihdam edilecek özürllü sayısı tespit edilmediğinden, özürllülere götürülen mesleki rehabilitasyon hizmetleri de amaçlarına ulaşamamakta, dolayısıyla istihdamda istenilen noktaya gelinememesine neden olmaktadır (1.Özürllüler Şurası, 1999: 102-103).

Okuyup yazmasını, merdivenden inip çıkmasını, yönünü bulmasını, taşıtlardan, toplu taşıma araçlarından ve ulaşım imkanlarından yararlanması amacıyla gerekli eğitimi alamayan bu konularda sağlıklı bir bilgiye sahip olmayan özürllüye bir iş imkanının verilmesi halinde dahi, onun için bu fırsat çok şey ifade etmeyecektir. Özürllünün eğitim seviyesi

artırılmadıkça, özürlü dostu mimari çevrenin yanında ulaşım imkanları da özürhüleri ihtiyacılarına göre düzenlenmedikçe, hem işe gidip gelme bir sorun olacak hem de çalışma verimliliği düşük olacaktır. Bir çok işveren, özürlü çalıştırma konusunda pek istekli olmayışının arkasından da bu gerçek yatmaktadır. Özürlü çalıştırmaları halinde işyerinde verimliliğin azalacağına ilişkin endişeleri işverenleri, iş istemi ile başvuranlar arasında çoğu kez sağlamları tercih etme yoluna, gitmelerine sebebiyet vermektedir (Seyyar, Özürhüleri Serisi N0: 2, 2001: 34).

3.3.1.2. Meslek Durumları ve İş Tercihleri

Özürlü bireyler, çocukluktan başlayıp ergenlik döneminin sonuna kadar geçen süre içinde bir mesleğe karar verme konusunda bazı engellerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu engeller, bireyin özüründen kaynaklandığı gibi, bireyi mesleğe hazırlayan uygun programların olmayışından da kaynaklanmaktadır. Bu nedenle özürhüleri, uygun bir mesleğe yönlitilmeleri bakımından, hangi eğitim kademesinde olursa olsunlar, okuldan işe geçişte özür ve özelliklerine uygun bir işe yerleşebilmeleri ve bu işte en yüksek potansiyele ulaşabilmeleri için Mesleki Rehberlik ve Mesleğe hazırlanma programlarından geçmeleri gerekmektedir (1.Özürlüleri Şurası, 1999: 96).

Özürlüleri bir işe yerleştirme işlemlerinin yapılması aşamasında meslekli ve mesleksiz olarak ayrımları yapılmaktadır. Bu durum doğal olarak özürhüleri istihdamları açısından bazı güçlüklerle karşılaşılmasına neden olmaktadır. Ancak özürhüleri eğitimlerinin artırılması ve meslekli hale getirilmesi istihdam edilmelerinde kendilerine büyük kolaylıklar sağlayacaktır. Bu bakımdan özürhüleri mesleki rehabilitasyonları da toplum ve iş hayatına uyumlarının sağlanması açısından önemli fonksiyonlar üstlenmektedir. Bu çerçevede özürhüleri tam gün çalışacak fiziki güce sahip olmaması fakat rehabilite edilerek işgücüne dahil edilmesi sebebiyle kısmi çalışma programları içinde yer alma eğilimi en

yüksek grubu oluşturabilmeleri bakımından da istihdamları açısından kolaylıklar sağlayacağı muhakkaktır (Karataş, 1999: 53).

Özürllüer, içinde yaşadıkları toplumun imkanlarından faydalanmak ve kendilerine tanınan hak ve sorumlulukların gereğini yapabilmek için, en uygun ve gerekli olabilecek rehabilitasyonun imkan ve fırsatlarından en geniş anlamda faydalanmanın özürllüer açısından en tabii hakları olduğunu söylemek mümkündür. Bu hedef dahilinde Mesleki Rehabilitasyon; özürllüeri sağlam fizik, ruh ve akıl yeteneklerini sürekli olarak belirli işlerde kullanabilecek becerilerin sahibi kılınması biçiminde de kısaca ifade edilebilir. Böylece özürllüerin iş arama, bulma, çalışabilme, hak ettiği ücreti alabilme konusunda karşılaşılabilecekleri güçlüklerin büyük bir bölümü giderilmiş olacaktır. Özürllüerin çalışma hayatında daha kolay yer alabilmeleri ile, sadece kendilerine üretken olma fırsatı sağlanmış olmayacak, ayrıca kendilerine olan güvenleri artacaktır. Bunun yanında, toplumdaki ayrı olmanın sevincini ve huzurunu da bu güven duygusuna eklersek, özürllüerin ekonomik, ve psiko-sosyal sorunlarının büyük ölçüde çözümlenmesi mümkün olacaktır (Seyyar, Özürllüer Serisi N0: 1, 2001: 190-191).

Ülkemizde özürllüere bir meslek kazandırmak amacıyla onları üretime katmayı hedefleyen mesleki rehabilitasyon merkezleri bulunmamaktadır. Mevcut merkezler, bölgenin mevcut özürllü durumu, ihtiyaç duyulan mesleklerin tespiti yapılmadan faaliyetlerini sürdürmeye çalıştıklarından, amaca uygun hizmet verememekte ve yeterli talep olmaması nedeniyle atıl durumda bulunmaktadır. Bu nedenle, Türk İş Kurumu, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu ve gönüllü kuruluşlarca yürütölmekte olan mesleki rehabilitasyon hizmetleri, el becerilerinin kazandırıldığı iş-uğraşı programlarından öteye gidememektedir (1.Özürllüer Şurası, 1999: 103).

Özürllüer, iş tercihleri bakımından da farklılıklar arz etmektedir. Özürllüerın kayıtları iş tercihleri yönünden incelendiğinde; çoğunun her işte çalışabileceklerini ifade ettikleri, %25'e yakınının kamu sektörü, %1'e yakınının da özel sektörü tercih ettikleri görölmektedir. Kamu kesiminin tercih edilmesinin en önemli sebebinin iş güvencesi olduğu, ayrıca özürllüerın ikamet ettikleri yerde kendilerine uygun bir iş tercih ettikleri ve başka bir yerde çalışmayı istemedikleri ortaya çıkmaktadır. Bu durum özürllüerın istihdamları açısından çeşitli güçlüklerin meydana gelmesine neden olmaktadır (Karataş, 1999: 53-54).

Her ne pahasına olursa olsun, özürllü insanın, toplumla iç içe yaşamasının yolları mutlaka aranmalıdır. Bunu mümkün mertebe çok erken safhalarda başlatmakta yarar vardır. Bunun için örneğin, erken yaşlarda özürllü çocuklara, hayatlarını kolaylaştıracak her türlü alternatif tekniklerin (bağımsız hareket edebilme metotları, okuma yazma, bilgi ve tecrübe, beceri edinme) öğretilmesi yoluna gidilmelidir. Bunların sağlanması halinde, özürllüerın ilerideki rehabilitasyonları fevkalade kolaylaşmış olacaktır. Sosyal uyumu ve günlük yaşam becerilerini, alternatif yöntemlerle, kısmen de olsa, erken yaşlarda kazanan özürllü çocuklar, mesleki rehabilitasyon programlarında ve işe alınmalarda daha başarılı olmaktadır. Bağımsız hareket tekniklerini kullanamayan ve toplumsal rolünü yeterince yerine getiremeyen özürllüerın, meslek edinmesi ve mesleğinde başarılı olmasının hayli güç olacağı tartışma kaldırmayan bir konu olmaktadır (Seyyar, Özürllüer Serisi N0: 1, 2001: 194-195).

3.3.1.3. Özürllüerın Günlük Yaşamdan Dolayı Kaynaklanan Sorunlar

Özürllüerın eğitim ve meslek durumları ile iş tercihleri yanında günlük yaşamdan kaynaklanan sorunları da istihdam edilmelerinde sorunlar çıkarmaktadır. Mevcut binaların ve konutların özürllüerın asgari ihtiyaçlarına uygun standartlarda yapılmaması ve ulaşım hizmetlerinden

yeterince yararlanamamaları başta gelen olumsuzluklardandır. Bu sorunların çözümünde ilgili bakanlıklara, üniversitelere, yerel yönetimlere, gönüllü kuruluşlara ve medyaya önemli görevler düştüğü açıkça görülmektedir (Karataş, 1999: 54).

İnsan bütün yaratma gücü ve yetenekleri ile toplumun bölünmez bir parçasıdır. Özürllüer ve normaller arasında, sosyal haklar ve görevler açısından ayrıcalıkları ortadan kaldırmak ve onları toplumla kaynaştırmak, sosyal öze sahip devletin en önemli görevlerindendir. Ülkemizde, özürllüelerin rehabilitasyon çalışmaları ve eğitim hizmetleri aracılığıyla yeterli yaşama kavuşturulmaları amacıyla tıbbi, mesleki, eğitsel ve sosyal yönlerini kapsayan bir takım düzenlemelere gidilmiştir. Kamuoyunun, özürllüelerin topluma kazandırılması konusunda her geçen gün daha fazla bilinçlenmesi, özürllüelerin ekonomik ve sosyal şartlarında iyileşmelere yol açmaktadır (Ulusal Sosyal Hizmetler Konferansı, 1994: 157).

Özürllüelerin huzurlu bir şekilde yaşamlarını sürdürebilmek için mimari tasarımların yapılması ve hayata geçirilmesi de gereklidir. Özürllüelerin evlerde, özel eğitim okullarında, bakım ve rehabilitasyon amaçlı kuruluşlarda fiziki engellerle karşı karşıya kalmadan ve başkalarına bağımlı olmadan kendi kendilerine yaşamlarını sürdürebilmeleri için binaların mimari projelerinde belirli kriterlerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir (Sosyal Hizmet Uzmanları Yayınları Derneği, 1993: 38).

Mimari tasarım alanındaki konuları genişletirsek, özürllüerimizin kamuya ait veya kamuya açık binalardan hastane, terminal binaları, çarşılar, kamu yönetim binaları, otoparklar, rampalar, bina giriş merdivenleri, wc ve lavabolar, kapılar, eşikler gibi alanlar tasarım olarak özürllüerimizin faydalanabileceği şekillerde yaşama geçirilebilirse

özürlülerin kamu kurum ve kuruluşlarına, sosyal konutlara rahat girip çıkmaları yönünden önemli bir engel aşılmış olacaktır.

Özürlülerin toplumsal yaşama uymalarının ve katılımlarının sağlanması için, kişisel ihtiyaçlarına önem verilmesi ve hizmetlere gönüllü kuruluşların katılımının sağlanması ve bilgi birikimlerinden yararlanılması büyük önem arz etmektedir. Özürlülerin mümkün olduğu kadar toplumda bağımsız olarak yaşamlarını sürdürebilmeleri ve kendileri için öngörülen hizmetlerin yönteminde ve geliştirilmesinde rol almaları konusunda katılımları da sağlanmalıdır. Asıl önemli olan özürlü insanların toplumun bir üyesi olduğunun dikkate alınarak kabul edilmesidir (Ulusal Sosyal Hizmetler Konferansı, 1994: 158).

Özürlülerin sosyal yaşamlara katılımlarını kolaylaştıran özürlerine uygun, araç ve gereçlerin teknik yönden yetersiz olup, temininde güçlükler çekilmektedir. Özürlülerin kullanmakta olduğu araç ve gereçlerin ülkemizde yeterli düzeyde ekonomik ve teknik yönden gerçekleştirilememekte, ihtiyaç olduğu durumda da temin edilmesi çok güç olmaktadır.

3.3.2. Türk İş Kurumunun Uygulamaları

Eski adı ile İş ve İşçi Bulma Kurumunun görev alanı yeni yasal düzenleme ile genişletilmiştir. Gerçekten gerek iş yasasında, gerek eski teşkilat yasasında, kurumun esas görevi, iş bulma ve eğitim olarak belirlenmiş iken, 4 Ekim 2000 tarihli Kanun Hükmünde Kararnamede Türkiye İş Kurumuna, çağdaş gelişmeler dikkate alınarak yeni görevler yüklenmiştir. Kurumun bu görev alanlarından bazıları; İş ve meslek analizleri yapmak, yaptırmak, meslekleri tanımlamak, Türk meslekler sözlüğünü hazırlamak; Özürlüler için mesleki rehabilitasyon merkezleri kurmak; işgücü piyasasının nitelikli eleman ihtiyacını karşılamak üzere kayıtlı işsizlere ve işini kaybetme tehlikesi ile karşı

karşıya bulunan işgücüne mesleğe hazırlık, meslek edindirme, meslek değiştirme ve meslek geliştirme eğitimi vermek, verdirmek; kendi işini kuracak işsizlere yönelik mesleki bilgi ve beceri kazandırma kursları düzenlemek, girişimcilik eğitimi ve iş kurma danışmanlık hizmeti verilmesini sağlamak;..... Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına bağlı olan, Türkiye İş Kurumunun yeni görevleri arasında yer almaktadır (Tühis, 2000: 2-3).

Türk İş Kurumu, eski adı ile İş ve İşçi Bulma Kurumu İş Kanunu'nun 25.maddesine ilişkin olarak "Özürümlerin istihdamı hakkındaki tüzük" hükümleri gereğince işlemlerini yürütmektedir. Tüzüğe göre bedensel özürlerinden dolayı çalışma güçlerinin en az %40'ından ,en çok %70'inden sürekli olarak mahrum bulunanlarla %70'in üstünde mahrum buldukları halde bir işte çalışabilecekleri sağlık kurulu raporuyla belgelenenler özürü sayılmaktadır. Bundan dolayı bedensel özürleri nedeni ile çalışma güçlerinin en az %40'ından mahrum olanlar bu haktan yararlanabileceklerdir. Özürümlerin işe yerleştirilmelerinde mevcut bürokratik işlemlerin yanı sıra kurumun bu konudaki öncelikli yükümlülükleri de devam etmektedir. Ancak bu işlevlerin yerine getirilmesinde bir umut olmaktan ziyade bürokratik işlemlerin yürütüldüğü bir kurum olarak varlığını sürdürmektedir. Özürümlerle ilgili çalışmalarda kurum daha işlevsel hale getirilebileceği gibi özel istihdam kurumlarından da sosyal devlet ve ilgili yasal çerçeve anlayışı korunmak suretiyle katkılarından da yararlanma yoluna gidilmesi halinde faydalı olacaktır (Karataş, 1999: s. 54)

Teknolojik yeniliklerin arttığı ve küreselleşmenin boyutlarının en üst düzeye yükselmeye başladığı günümüzde kurumun yeniliklere açık olması, diğer görevleri yanında özürümlerin istihdamı konusunda sadece bir işe baş vurma için ön kayıt yapılan bir yer olmanın da ötesinde; yeni gelişmeler çerçevesinde ar-ge faaliyetlerine ağırlık verilmesinin sağlanması, konunun uzmanlarına öncelik tanınması için gerekli

çalışmaların yapılması ve dünyadaki değişimlerin daha yakından izlenmesini zorunlu hale getirmektedir (a.g.e., s.55).

Mesleki rehabilitasyon kapsamında ele alınan yeni bir iş öğretme gibi değişik mesleki kurslar genellikle (eski adıyla İş ve İşçi Bulma Kurumu) Türkiye İş Kurumu tarafından yürütülmesine karşılık, bunların sayısı çok az olması sebebiyle, özurlülerin istihdam oranı etkili bir şekilde artmamaktadır. Dolayısıyla, çalışmak isteyen özurlülerin büyük bir ekseriyetinin, bu durum karşısında ve işleyen prosedüre göre işe yerleştirilebilmeleri fevkalade güç olmaktadır. Halbuki, özurlü istihdamının arttırılmasında en etkin yolun, iş ve meslek kazandırıcı eğitimlerden geçmek olduğunun altını çizebiliriz. Ülkemizde yasa ve tüzük gereği istihdam amaçlı eğitim çalışmalarında aracı kuruluş olan Türkiye İş Kurumunun kaynaklarının yetersiz olduğu bilinmektedir. Halbuki, iş ve meslek kazandırıcı eğitimin özurlü istihdamının arttırılmasında önemli bir faktördür (Seyyar, Özurlüler Serisi N0: 1, 2001: 93).

Kurumun batı ülkelerindeki istihdam kurumları gibi, özurlülere yönelik aktif istihdam politikası sunabilmesi için, kaynak, personel, teknolojik donanım ve altyapı açısından yeniden yapılandırılması gerekmektedir. İş ve meslek kazandırıcı eğitim programlarının daha çok sayı ve kalitede, daha az bürokratik işlemlerle ve esnek bir şekilde sürekli olarak düzenlenmesi için, istihdam amaçlı eğitim çalışmalarında koordinatör rolünde olan kuruma mahalli alanda daha fazla mali ve idari yönden özerklik tanınmalıdır. İl ve İlçe düzeyindeki kurumlar, diledikleri eğitim kurum ve kuruluşlarıyla işbirliğine gidebilmelidir (a.g.e., s.94).

Mesleki rehabilitasyon hizmetlerinden doğrudan sorumlu kurum Türk İş Kurumu olmakla birlikte, Milli Eğitim Bakanlığının yaygın eğitim çalışmaları çerçevesinde Çıracılık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü ve Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğünün hizmetleri işbirliği ile mesleki eğitim verilmektedir. Ayrıca, Sosyal

Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü kendi bünyesinde koruma altında bulunan özürlülere mesleki rehabilitasyon hizmeti vermektedir. Bunun yanı sıra, özürlülere hizmet veren çeşitli vakıf ve dernekler de özürlülere mesleki rehabilitasyon ve mesleki eğitim hizmeti vermeye çalışmaktadır. (1.Özürlüler Şurası, 1999 : 186).

3.3.3. İşverenlerin Yaklaşımları ve Uygulamaları

İşverenler, özürlülerin istihdamında genel olarak özürlülük dereceleri az olanları ve belli özür gruplarını tercih etme yoluna gitmektedirler. Bu durum özürlülük derecesi yüksek olanların istihdam edilmelerinde güçlükler meydana getirmektedir. Sözgelimi amalar, zihinsel özürlüler ve birden fazla özür durumu olanların işverenler tarafından az tercih edildikleri görülmektedir. İstihdam yönünde bacak ve ayak özürlü olanlar, kol ve el özürlü bulunanlar ile göz açısından daha az özür olanların iç hastalıkları yönünde özür bulunanların istihdamları diğer özür gruplarına göre daha avantajlı olmaktadır (Karataş, 1999: 55-56).

İnsanın çalışarak topluma yararlı olması ve onurlu bir yaşam sürdürebilmesi amacıyla doğal çalışma hakkını kullanması sosyal hukuk düzeni ve insani açıdan, insanın yoksun bırakılmaması gereken haklarından kabul edilmektedir. Bu durum özürlülerin topluma yük olmalarını ortadan kaldıracağı gibi, onların yaşama sevincini artırarak sosyal dengeleri korunmuş olacaktır. Ancak nedense ülkemizde özürlülerin çalıştırılmaları gereği hususunda henüz bir görüş birliği sağlanamamıştır. Bu konuda yeterli ve doğru bilgilere sahip olmayan işverenler ve kamuoyu bu kişilerin çalıştırılmalarını, sağlamların çalıştırılmalarından soyutlama yoluna gidilmekte, bu durum da sosyal dengenin aksine özürlüleri toplumun dışına itecek sonuçlar doğurmaktadır. Bununla birlikte Türkiye’de özürlülerin istihdam edilebilmeleri hususunda sadece kontenjan sisteminin uygulamaya çalışılması, özürlülerin istihdam edilmeden önce yeterince korunmamaları ve diğer bazı ülkelerde bu alanda başarı ile uygulanan

başka teknik ve yöntemlerden yararlanılamaması da bu konudaki eksiklikler olarak ortaya çıkmaktadır (a.g.e., s.56).

İşverenlerin, özürlü işgücü çalıştırmadaki isteksiz tutumları, yükümlülüklerini mevcut yasalardan kaynaklanan boşluklardan faydalanarak mümkün merteye, yerine getirmek istememektedirler. Kurumun, işverenlerle direkt temasa geçmeden, onları aydınlatıp ikna etmeden, onlarla bir ön görüşme yapmadan, çalışmak isteyen işsiz özörlöleri, özörlü istihdamı konusunda ne düşündüğünü bilmedikleri, işverenlere hazırlıksız olarak göndermenin büyük bir anlamı olmadığı aşıkardır. İşverenlerin, özörlü çalıştırmada direnmelerinin üzerinde durabilecek ve ciddi anlamda kabul edilebilir sebeplerden önemli bir kısmı, kurumun, özörlölerin genel eğitimi, mesleki rehabilitasyonu ve özörlölük oranları yüksek olan özörlölerin korumalı işyerlerinde çalıştırılmamaları ile ilgilidir (Seyyar, Özörlöler Serisi N0: 1, 2001: 80-81).

İşverenler, işyerinde işçilerin sağlığını ve iş güvenliğini sağlamak için gerekli olanı yapmak ve bu husustaki şartları sağlamak ve araçları noksansız bulundurmakla yükümlüdür. İşçiler de, işçi sağlığı ve iş güvenliği hakkındaki usul ve şartlara uygun bir şekilde görevlerini yerine getirmekle mükelleftirler. İşverenler, makinelerin kullanılmasından doğacak tehlikelerden ve bu hususta önceden alınabilecek tedbirlerden işçileri münasip bir şekilde haberdar etmek zorundadır. Bu ilkeleri uygulayabilmek için, özörlü işgücü çalıştırmakla yükümlü işverenlerin, işyerlerinde özörlölere uygun işleri kurum işbirliği ile tespit edip tasnif etmesi yolu benimsenmiştir. “İşyerlerindeki hangi işin hangi çeşit özörlü tarafından yapılabileceğini” belirleyebilmek için öncelikle işyerlerindeki bazı işlerin, özörlölere uygun bir biçimde düzenlemesi gerekmektedir. Özörlölerin; özörlölük türlerine ve derecelerine göre çalışabilecekleri işlerin araştırılarak belirlenmesi, çalışma şartlarının uygunluğu açısından kaçınılmazdır. Ne var ki,

lkemizde ciddi manada böyle bir araştırma ve belirleme çalışmasının yapıldığını söylemek hayli güçtür. Oysa, her işyerinde bazı önemli işlerin, zrller tarafından görülmesi her zaman mümkündür (a.g.e., s.84).

Ayrıca; işverenler, bir yandan zrlleri, bilgi ve yeteneklerini geliştirebilecek işlerde çalıştırmak, diğer yandan da “zrl alıştırma yükümlülüğünü göz önünde tutarak, işyerlerindeki bir kısım işleri, imkanları ölçüsünde, zrl çalıştırmaya elverecek ve zrllerin çalıştırılmasını kolaylaştıracak şekilde” düzenlemek ile yükümlü kılınmışlardır. Uygulamada bir çok işverenin bu konudaki kendilerine düşen görevi yerine getirmediği bilinmektedir. İşçilerin, çalışmış oldukları işyerlerinin sağlıklı iş görenlere göre bile düzenlenmesinin umursanmadığı lkemizde, mevzuatın müeyyidelerle glendirilmediği ve ilgili kurumların denetimlerinin etkin ve yaygın düzeyde sağlanamadığı sürece, işverenlerin bu mesuliyetlerini, itina göstererek, yerine getireceklerini beklemek zordur. Diğer taraftan, iş gücü çalıştıran işyerlerinde yeni düzenlemelerin yapılabilmesi ynnde teşvik edici ve maddi yönden de destekleyici kamusal programlar devreye girmediği müddetçe işverenler, özellikle masraf konusunu dile getirmek suretiyle bundan vazgeçme yoluna gideceklerdir (Seyyar, zrller Serisi N0: 2, 2001: 85-86).

İş kanunumuzun 25. maddesinde zrl alıştırma konusundaki yükümlülüğün bu kadar geniş kapsamlı tutulması, şüphesiz zrllerin etkin ve yaygın bir biçimde çalışabilmelerine imkan tanıma hedefine yöneliktir. Buna rağmen, zrl istihdamı belirlenen kotanın çok altında seyretmektedir. Devlet Personel Başkanlığının 1998 yılında 64 kamu kuruluşu arasında yaptığı bir araştırma sonucuna göre, bu kuruluşlarda 9.737 zrlnn istihdam edilmesi gerektiği halde, sadece 7.770 zrl işe alınmıştır (a.g.e., s.72).

3.3.4. Sendikaların Yaklaşımı ve Tutumu

Bir sivil toplum örgütü olarak kurulup, faaliyetlerini sürdürmeye çalışan sendikaların asli görevleri ile ilgili konuların yanında mevcut dünya konjüktörünün gereği olarak, kendilerini yenilemeleri ve dünyada meydana gelen değişimi yakalayabilmeleri hususunda; çevre sorunları, tüketicinin korunması, kayıt dışı ekonomi, özelleştirme, demokratikleşme, insan hakları, vergilendirme gibi bir çok konuyla ilgilendikleri bilinmektedir. Sendikaların bazı ülkelerde üye sayılarının ve güçlerinin azalması kendilerini farklı alanlara yönelttikleri ve işlevlerini genişletme çabası içerisine girdikleri görülmektedir. Sendikalar bir istihdam kurumu olmamakla beraber sosyal sorumlulukları ve değişen işlevleri bakımından özürülülerin sorunlarına da eğilmeleri ve onların istihdamında kolaylıklar sağlamaları toplumsal ve insani görevleri olmalıdır. Ancak sendikaların günümüze kadar düzenlemiş oldukları eğitim seminerlerinde, yapmış oldukları çeşitli yayınlarda ve yayınlamış oldukları çalışma raporlarında işçi sağlığı ve iş güvenliği konularına klasik olarak değinmenin yanında özürülülerin istihdamıyla ilgili olarak hiçbir girişimde bulunmamaları bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır (Karataş, 1999: 58).

3.3.5. Siyasal Partilerin Yaklaşımı ve Tutumu

Siyasal Partiler demokrasi ile yönetilen ülkelerde önemli görevleri yerine getirmektedirler. Yapıları gereği olarak bir çok konuyu ele alıp değerlendirerek görüşlerini deklare etmektedirler. Her siyasi parti amaç olarak kendilerine seçmiş oldukları hedef, iktidara gelmek ve belirlemiş oldukları programlarını uygulamaya koymak olmaktadır. Seçim zamanlarında oy kaygısı ile bir çok sözü verip, ancak iktidara geldiklerinde bu sözü yerine getirmediği görülmektedir. Aynı şeyi özürülülerin istihdamında da görmekteyiz. Bu konuda önemli gelişmelerin meydana geldiğini söylemek bir hayli zor olmaktadır (a.g.e., s.58).

3.4. Özürlülerin İstihdamında Etkili Olan Sosyal Politikalar

Gelişmekte olan ülkelerde, işsizliğin nüfusa oranlanması yapıldığında gelişmiş ülkelere oranla işsizlik oranının daha fazla olduğu görülmektedir. Bu oranlama özürlülere de uygulandığında özürlülerin istihdamı alanında da aynı durum karşımıza çıkar. Ülkemizde nüfusumuza bakılarak “Türkiye nüfusunun %12’sini oluşturan, 7,5 milyon özürlü yaşamaktadır (Kurt, 2001: 132).

Bunun dışında yapılan resmi araştırmalar yetersiz kalmakta olup, ne yazık ki, sadece bu türden tahminlerle görmeye çalıştığımız özürlülerin, ülkeden ülkeye değişen hayat şartlarına bakıldığında, Türkiye’deki durumlarının hiç de iyi olmadığı görülebilir. Çünkü, başta sağlık ve eğitim olmak üzere sosyal ve psikolojik pek çok sorunla karşı karşıya kalan ülkemiz özürlüleri, daha çok ailelerinin fedakarlıkları sayesinde bu sorunları aşmaya çalışmaktadırlar. Yetişkin bir yaşa geldiklerinde ise, Ülkemiz özürlülerinin en önemli sorunu “istihdam sorunu” gündeme gelmektedir (Karataş, 1999: 19).

Her insan için istihdam, toplumda kendine güven sağlamasını ve toplum içinde saygın bir yer edinmenin anahtar belirleyicisidir. İşsizlik ise, insanı toplum içinde pek çok alanda olumsuz yönde etkilemektedir. Her insan gibi özürlüler de yalnız özürlü olmaları nedeniyle işsiz kalıyorsa son derece olumsuz etkilenmektedirler. Kendi hayatını hiç kimseye muhtaç kalmadan sürdürebilmek, toplum içinde üretken ve katılımcı olmak özürlü insanların en önemli beklentileri arasında olmaktadır (Fırat, 2000: 412).

Devletin özürlülere yönelik izleyeceği istihdam politikalarının başında, kısmen de olsa, çalışabilir durumda olan özürlülerin, özürlülük haliyle birlikte toplumsal bir varlık olarak, temel haklarını kullanabilir düzeyde,

haysiyetli ve başka fertlere yardıma muhtaç olmaksızın hayatlarını sürdürebilmelerine ve kendilerine uygun işlerde çalışma imkanlarının sağlanması gerekmektedir. Bunun yanında, ülkemizde özürliülerin istihdam edildikten sonra korunmalarına yönelik yeni sosyal politikalar geliştirilmesine çalışılmalıdır. Memleketimizde, sosyal planlama kapsamında özürliülerin hususiyetlerini ve ihtiyaçlarını dikkate alan hukuki ve kurumsal düzenlemeler yapılmalıdır. Sosyal planlamayla birlikte kaliteli ve yeterli sayıda insan gücünün yetiştirilmesi ve bu politikaları taşıyan kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonun sağlanması gerekmektedir (Seyyar, Özürliüler Serisi N0: 2, 2001: 93).

Özürliülerin istihdamında öncelikle kabul edilmesi gereken konu, özürliülerin sağlam insanlara göre istihdam edilmeye daha çok ihtiyaç duymaktadırlar. Çünkü bu ihtiyacın karşılanması, her şeyden önce özürliünün bir biçimde toplumdaki soyutlanmasını önlemekte, diğeri bir deyişle özürliüye sosyal ve psikolojik olarak tedavi edici etki yapabilmektedir. Diğeri taraftan, hem çalışarak kazandığı para ile başkasına muhtaç olmamak, hem de yetişkin bir insan olarak üretime katılmak, özürliü bile olsa her insanın gösterdiği normal bir arzu ve istek olmaktadır (1.Özürliüler Şurası,1999: 111).

Diğeri taraftan hem çalışarak kazandığı para ile başkasına muhtaç olmaktan kurtulmak, hem de yetişkin bir insan olarak üretime katılmak, özürliü bile olsa her insanın gösterdiği normal bir tepki ve arzuladığı bir istek olmaktadır. Ayrıca sanayileşen toplumlarda üretim tekniklerinin değişmesinin, özürliülerin yararına olduğunu söylememiz mümkündür. Çünkü yeni geliştirilmeye çalışılan teknikler makineleşme, otomasyon ve elektronikleşmeyi içermekte, böylece işlerin çok küçük parçalar halinde yapılması ve kolaylaşması sağlanabilmektedir (Karataş, 1999: 23).

Ekonomik gelişmişliğin üst düzeyde olması nedeniyle özürliülerin istihdam edilmelerinin, kalkınmış ülkelerin üstesinden gelebilecekleri bir

sosyal hizmet olduğu ileri sürölmektedir. Bu düşünce de özörlölere sağlanacak hizmet, imkan ve fırsatların o ölkelerin ekonomik durumu ile ilgili olduğu savunulurken, özörlölerin üretim sürecine katılınca ya kadar geçirmekte oldukları dönemin bir yatırım değeri taşıdığı bilincine varılması ve toplumca anlaşılması önemli bir etmeni oluşturmaktadır. Ölkemizde özörlölerin üretim sürecine katılmaları ve bu süreçten pay almaları genel olarak iş gücü yoluyla olmuştur. Bu güne kadar özörlölerin istihdamı 1475 sayılı iş yasasının 25. maddesi, buna bağlı olarak çıkarılan tüzüğün verdiği imkanlarla çözülmeye çalışılmıştır. Bu çabalar bugüne kadar mevzuatın ağırlığından dolayı özörlölerin aleyhine hükümler taşınması, özel sektördeki işverenlerin ön yargılı olmaları nedeniyle yeterince özörlöler lehine uygulanamamıştır (Karataş, 1998: 147).

Türkiye’de nüfusun %12’sini oluşturan,7,5 milyon özörlö yaşamakta olduğu yapılan araştırmalarda belirlenmeye çalışılmaktadır. Devlet,işsiz özörlölerin oranını düşürebilmek için üzerine düşen sorumluluklarını sürekli özel sektöre yükleme yoluna gitmektedir. 1 Ocak 2001 tarihinde %2’den %3’e çıkarılması hedeflenen özörlö çalıştırma yükümlölüğü iki yıl öne alınarak 1 Ocak 1999 tarihinde uygulamaya koyulmuştur. Şimdi ise özörlüyü istihdam etme zorunluluğunun %5’e çıkarılması ve para cezalarının artırılması tasarlanmaktadır. Verimlilik ilkesinden uzak, teşviksiz istihdam zorunluluğu, özörlölerin işsizlik sorununa çözüm getirmeyeceği artık bilinmelidir. Çünkü işsiz özörlölere uygun işin bulunması, ergonomik ve sağlıklı iş ortamının sağlanması, mesleki eğitimin verilmesi, esnek çalışmanın gerçekleştirilmesi ve özörlölerin istihdamında sürekliliğin sağlanması ancak devletin uzlaşıcı, eğitici ve finansal desteği ile sağlanabilir (Kurt, 2001: 132).

Ölke nüfusunun ciddiye alınması gereken bir oranını teşkil etmekte olan özörlölerin insan onuruna yaraşır bir şekilde yaşama uyumunu kolaylaştırmak ve ayakları üzerinde durabilmesi için imkanlar sağlamak,

önemli bir toplumsal ve kamusal görev olarak önümüzde durmaktadır. Bu çerçevede ülkemizde özürlü istihdamına ilişkin kaynağını anayasadan alan yasal düzenlemeler geliştirilmiş ve zaman içerisinde uygulama giderek bugünkü konumuna gelmiş bulunmaktadır (Ulusoy, 2000: 75).

Ancak, özürlülere yönelik yapılan çalışma ve önlemler ne kadar artırılırsa artırılsın mevcut verilerden de anlaşılacağı gibi, gerek gelişmiş ülkelerde, gerekse ülkemizde özürlülerin işgücü piyasası içinde pek çok sorunları bulunmaktadır. Ekonomik gelişmelerini tamamlamış, işsizlik sorunlarını büyük ölçüde çözme yoluna gitmiş olan ülkelerde bile dönemsel ve yapısal işsizlikten en çok etkilenen grupların başında özürlüler gelmektedir (Fırat, 2000: 412).

3.4.1. Özürlü İstihdam Yöntemleri ve Vasıtaları

Belirli bir mesleki eğitim sonucu bazı beceriler kazandıktan sonra toplumda yer alan özürlülerimizin belirli bir yaşa geldikten sonra istihdam edilmeleri, temel bir, işsizlik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Özürlülerin istihdamını artırmak amacıyla yapılması gereken çalışmaların yalnız eğitimle sınırlı kalması mümkün değildir. Bir yandan ileriye dönük insan gücü planlamasına ihtiyaç duyulurken diğer yandan da başta özürlülerin işe geliş gidişi olmak üzere bazı çevresel şartları ve işyeri şartlarının da sağlanması yoluna gidilmesi gerekmektedir. Bu noktada temel sorun ise her özür grubuna giren kişilerin başta çalışma hayatı olmak üzere günlük hayatın her evresinde farklı ihtiyaçlarının bulunduğu ve standart ihtiyaçlarını gidermek için bile farklı donanımlara ihtiyaç duyduklarının da bilinmesi gerekmektedir (a.g.e., s.413).

Özörlölerin istihdamı konusunda, özörlölerin ne tür işleri yapabilecekleri, nasıl yapabilecekleri, bu işleri özörlölerine göre nerede yapabilecekleri gibi yöntemlerin çözümlenmesi gerekmektedir. Burada bazı özörlölerimiz herkesin çalıştığı işyerinde rahatlıkla gidip çalışabileceği, ama bazı özörlölerimiz hiç gidemeyeceği, ya da çalışabilmeleri için çok özel işler ya da çok özel araçlara ihtiyaç duyabilecekleri unutulmamalıdır.

Sosyal politikalarda özörlölere uygun işler bulmak amacıyla çeşitli yöntemler geliştirme yoluna gidilerek uygulamaya koyulması öngörülmektedir. Özörlölerin istihdam edilebilmesi için, özür gruplarına ve özörlölük derecelerine göre ne tür işleri, nerelerde ve nasıl yapabileceklerinin belirlenerek uygun işlere yerleştirilmeleri gerekmektedir. Çeşitli ölkelerdeki uygulamalara bakıldığında çok farklı yöntemlerin bir arada kullanılarak özörlölerin istihdam edilebilirliklerinin mümkün olduğunca artırıldığı görölmektedir. İşe girebilme önceliği (kota tekniği), evde çalıştırma, korumalı istihdam, ölkö genelinde seçilebilecek bazı işlerin özörlölere ayrılması, kooperatif şeklinde çalışma bu yöntemlerden bazılarıdır (a.g.e., s.402).

3.4.1.1. Özörlölünün Normal Yolla İşe Girmeleri

Özörlölerin istihdamında öncelikle ihtiyaç duyulan yöntem, ilan edilen herhangi bir iş için sağlıklı bir kişi ile aynı şartlarda ve aynı eşit durumda aday olabilmeleridir.

Açık istihdam şekli olarak tanımlanan bu yöntemde, özörlölerin beklentilerine uymayan, adaylarda bazı işler için aranan özelliklerin, aday olmak isteyen özörlölerin özelliklerine göre uygun düşmemesi nedeni ile mümkün olmamaktadır.

Özörlölerin normal yolla işe alınması yolu pek tercih edilmeyip, sağlam adayların işsiz oluşu yanında özörlölerin adaylığı ikinci planda kalabilmekte, özörlöler için ayrı bir işe alınma sınavının yapılması gerekmektedir.

3.4.1.2.Özörlünün Belli Mesleklerde Çalışması

Özörlöleri çalışabileceği işyerlerinde uygun ortamlar sağlandığı, kendisine en uygun işin verilmesi durumunda işini daha iyi yaparak işyerindeki verim oranını en üst düzeye çıkararak kendilerini kanıtlaya yoluna gideceklerdir. Bazı mesleklerin özörlölerin özörlölerine uygun olması veya en uygun olanları yapabilmeleri kendilerine istihdam imkanlarının sağlanmasıyla yardımcı olmaktadır.

Mesleğin, özörlö tarafından özgürce belirlenmesi açısından pek de doğru olmayan bu istihdam yöntemi, bu anlamda farklı ve üstün özelliklere sahip özörlöler açısından yarar sağlamazken, bazı kolay mesleklerin özörlöler tarafından daha iyi yapılabileceği gerçeği dikkate alındığında, genel anlamda özörlölerin lehine bir durum olarak açıkça ortaya çıkmaktadır (Karataş, 1999: 25).

3.4.1.3. Özörlölerin Kendi İşlerini Kurması

Özörlöler, ailesinin yardımı veya kendi imkanlarıyla bir iş kurma yoluna gitmektedirler. Ancak özörlölerin tasarlamış oldukları işlerde imkanları yetersiz olması durumunda, her türlü devlet desteğinin kendilerine mutlaka sağlanması gerekmektedir. Eğer bunlar gerçekleştiği takdirde özörlölerin almış oldukları eğitim sunucunda kendi yeteneklerini deneyimlerini de kullanarak özörlöüne en uygun işi kurma konusunda başarılı olabilecektir. Bu durumda özörlölerin kendi işini kurmasındaki becerisi, onun özel yeteneğini, ya da çalışmasına uygun bir mesleki eğitimi almış olmasını gerektirmektedir.

3.4.1.4.Özürlünün Evinde Çalışması

Özürlülük durumu ileri derecede olup, hareket kabiliyeti ve yeteneği olmayan özürllüer için uygun bir yöntem olmaktadır. Özürlülerin yasalarca evde çalıştırılmaları kabul edilen kuruluşlarca, bedensel, zihinsel özürlerinden dolayı evlerinden ayrılamayacak derecede özürllü olanlar için, yasalar çerçevesinde iş yapabilmeleri mümkün olmaktadır.

Bu yöntemin geçerli olabilmesi için, söz konusu edilecek özürllülerin normal yolla iş bulma ve eğitim imkanlarından yararlanamayacak kadar ileri derecede özürllü olduğunun tespit edilmesinin yanı sıra, evinde çalışabileceğinin ve kendisine uygun bir işte başarılı olabileceğinin de belirlenmiş olması gerekmektedir. Zihinsel özürllüler için de önerilen bu yöntemde özürllüye, ya uygun araçlardan oluşan bir çalışma ortamı oluşturulmalı ya da kendilerine yardım edecek kişiler olmalıdır. Çünkü, özürllülük derecesinin fazlalığı ölçüsünde, özürllünün iş yapabilme kapasitesini belirleyecek yardımcı araçların yeterli olması gerekmektedir (a.g.e., s.26)

3.4.1.5. Özürllülere İş Kooperatifleri Kurulması

Kendi çabaları ya da devlet desteği ile özürllülerin çeşitli alanlarda kendilerine çalışma imkanı oluşturmak amacıyla kurulacak olan kooperatif örgütlenmeleridir. Bir işbirliğine dayanan bu yöntemin oluşturulma amacıyla, özürllüler öncelikle üyelerinin mevcut yetenek ve kapasitelerini değerlendirebilmekte, bunları yapacakları işe göre iyileştirme ve bağımsız bir kuruluş olarak ülke pazarında kendilerine bir yer edinebilme yoluna gitmektedirler. Kooperatif türü örgütlenmenin başarılı olabileceği gibi, özürllülerin istihdamı alanında da kendilerine kooperatif girişimlerin farklı bir çözüm yolu olarak kullanılması mümkündür (a.g.e., s.27).

Kooperatif türü örgütlenmelerin özünde işbirliği ve dayanışma yer alacağı düşünüldüğünde özürlü kişilerin, gerek aralarında iyi bir iletişim sağlamaları açısından, gerek yetenek ve becerilerini belirli bir amaç için birleştirmeleri açısından kooperatifleşmeleri, istihdam edilmelerinde başarılı olmalarını sağlayacaktır.

3.4.1.6. Ayırmıcılığı Önleme Açısından Mevzuatın Oluşturulması

Son yıllarda uygulama alanı bulan ve özürlülere yönelik ayırıcı davranışları bertaraf etmeyi hedefleyen bir yöntemdir. Bir başka deyişle ayırmıcılığı önlemeye yönelik mevzuatın oluşturulmasıdır.

Ayırmıcılığı önlemeye yönelik kanunlaştırma hareketlerinin temel amacı, Özürlülere karşı eşit muamele edilmesidir. Burada eşitlik, kişilere karşı eşit muamele yapılmasını, eşit olmayan kimselere karşı da onların yetersizliğini gidermeye yönelik muamele edilmesidir. Özürlülerin istihdamı anlamında eşitlikteki amaç, onların fırsat eşitliğinden yararlandırılması, kişilerin yarışmaya başlamadan önce, doğal veya sosyal şartlardan kaynaklanan her türlü avantaj veya dezavantajların dikkate alınmasıdır ki, böylece herkes yarışa aynı noktadan başlayabilmiş olsun (Karataş, 1999: 93).

Bunun yanında özürlüler istihdam edildikten sonrada işverenin, özürlü kişi ile hizmet sözleşmesi yapması ile birlikte, özürlü çalıştırma konusundaki yükümlülüklerini yerine getirdiği anlamına gelmemektedir. Özürlülerin istihdamı sağlanmış olsa dahi, işyerindeki çalışma ortamı ve şartlarının özürlüler için elverişsiz olacağı her zaman dikkate alınmalıdır. Mesleki kariyer bakımından da işletme içi fırsat eşitliğinin herkes için adil bir biçimde yeterince sağlanamamış olması durumlarda da, özürlülerin dezavantajlı duruma düşmeleri muhakkaktır. Almanya'nın her eyaletinde fırsat eşitliğine aykırı haksızlıkları önlemek amacıyla

özürlülerden sorumlu daire, özürlü istihdam eden bütün işyerlerini denetleme hakkına sahiptir. Bu dairenin görevi özürlülerin çalıştığı işyerlerinde vuku bulabilecek veya vuku bulan bütün olumsuz gelişmelerin önüne geçebilmek veya bunlara son verebilmek amacıyla, çalışma hayatına müdahalede bulunma yetkisine sahiptir (Seyyar, Özürlüler Serisi N0:2, 2001: 39).

Dünyadaki son gelişmelerde Ayırıcılığı önlemeye yönelik mevzuatın oluşturulmasında, ilk olarak Amerika Birleşik Devletlerinde böyle bir kanuni düzenlemeye gidilmesinden sonra günümüzde bu uygulama örnek alınarak adapte edilmeye başlamıştır. Hong Kong'ta da çok yakın zaman içerisinde benzer bir uygulama yapılmaya çalışılmaktadır. Kanada bu tip bir düzenlemeyi daha önceden yürürlüğe koymuş olup, Amerikan modelini İngiltere'de benimseyerek çok yakın bir tarihte kota sisteminden ayırıcılığı önlemeye yönelik mevzuat yöntemi sistemine geçmiştir. Bu sistemi uygulayan Amerika ve Kanada'dan, İngiltere'nin farkı, daha önce özürlü çalıştırma yükümüne ilişkin bir kota sisteminin benimsenmemiş olmasıdır (Karataş, 1999: 94).

3.4.1.7. Kota Sistemi

Belirli sayıda özürlü istihdam edilmesini zorunlu kılan çalıştırma yükümü (kota rejimi), özürlülerin istihdam ilişkisi içerisinde pozitif anlamda korunmalarına yönelik ilk düzenlemedir. Bu anlamda kota sistemi, sosyal adalet duygusunun da bir sonucu olarak işverenlerin üzerinde kanuni bir zorlama ile verilmiş bulunan bir uygulamadır. Birinci dünya savaşından sonra, bazı Avrupa ülkelerinde savaştan etkilenen kimseler için özel düzenlemeler yapma yoluna gidilmiştir. Bu düzenlemelerin başında kota sistemi gelmektedir. Özürlü çalıştırma yükümü kota sistemi, Ocak 1919'da ilk kez Almanya'da uygulanmaya başlamıştır. Almanya'dan sonra, 1920 yılında Avusturya, 1921 yılında İtalya ve Polonya, 1923 yılında da Fransa özürlü işçiler için kota

sisteminin uygulanmasını öngörmüşlerdir. Şunu belirtmekte yarar vardır, kota sistemi Avrupa’da özürhüherin istihdamını sağlamaya yönelik temel sistem olarak kabul edilmektedir. Söz konusu uygulamanın en başarılı örneği Alman uygulamasıdır (a.g.e., s. 88).

Kota sisteminin uygulanmasında iki sistem görölmektedir. Bunlardan biri doğrudan doğruya kota sistemidir. Doğrudan doğruya kota sisteminde, işverenler kanunun tanımladığı anlamda özürhüyü çalıştırmak durumundadırlar. Bu sistem 1995 yılından önce İngiltere’de uygulanmış olup, İtalya, İspanya gibi bir çok ülke tarafından yaygın olarak benimsenmektedir. Diğeri ise, kotaya uymayan işverenler, uygulanmaması durumunda bedelini ödemeyi kabul etmeyi öngören Almanya, Fransa ve Avusturya’da uygulanan sistemdir. Burada işverenlere bir seçim yapma hakkı tanınmaktadır. İşverenler dilerse özürhü istihdam edebilir, dilerse özürhülerin istihdamı için oluşturulmuş özel bir fona, özürhü istihdam etmek yerine belirlenmiş olan bir miktarı ödemek suretiyle sorumluluktan kurtulma yolunu seçebilmektedirler (a.g.e., s.88).

Almanya’da, özürhülere yönelik kota uygulaması, 1974 tarihli kısa adıyla “Ağır Derecede Özürhüler Kanunu” olarak bilinen kanunda belirlenmiştir. Kamu ve özel sektörde faaliyet göstermekte olan gerçek veya tüzel kişiliğe sahip işverenler, bu kota sistemi kapsamına dahil edilmektedirler. Bu sisteme göre, en az 16 işçi çalıştıran işverenler %6 oranında ağır derecede veya asgari olarak %50 oranında özürhü olanları, sakatlık sebebine bakılmaksızın, mevcut işyerlerinde istihdam etmek zorundadırlar. Federal hükümet, Eyaletler Meclisinin de onayını almak suretiyle, gerekli gördüğu durumlarda kota oranını değiştirme hakkına sahip olmaktadır. Bu kanuna göre, kota oranını %4 ile %10 arasında değiştirebilmektedir. Hükümet isterse, Kamu kesimine ait işverenlere uygulamış olduğu kota oranını, özel sektörde faaliyet gösteren

işverenlerin kota oranından daha yüksek olarak belirleme hakkına da sahiptir (Seyyar, Özürlüler Serisi N0:2, 2001: 40).

Türkiye’de özürlülere yönelik uygulanan kota sistemi, bir başka tanıma göre; işverenlere özürlü çalıştırma mecburiyetinin getirilmek istenmesi, 1967 yılında yürürlüğe giren Deniz İş Kanununda söz konusu olmuş, 931 sayılı İş Kanununda özürlü çalıştırma ile ilgili hukuki düzenlemeler çıkartılması planlanan tüzükle yapılması düşünülmüş, ancak Anayasa Mahkemesi tarafından 931 sayılı İş Kanununun iptal edilmesiyle, söz konusu tüzük hazırlanıp yürürlüğe girmesi sağlanamamıştır. Ancak 1971 yılında 1475 sayılı iş kanununun kabul edilmesiyle, 1967’deki kota uygulaması ile ilgili düzenlemelerin büyük bir kısmı aynen benimsenerek özürlülerin işe alınması ile ilgili usul ve esasların belirlenmesi noktasında bir yönetmeliğin hazırlanmasını şart koşturmuştur. Bu çalışmaların tamamlanması üzerine, kota sistemi, 1972 yılında “Sakat ve Eski Hükümlülerin Çalıştırılması Hakkında Yönetmelik”in yürürlüğe girmesiyle uygulanabilir hale gelmesi gerçekleştirilmiş olup, 1974 yılında yönetmelik, 1983 yılında ise İş Kanunu tekrar değişikliğe uğramıştır. Bu değişikliğin en önemlisi, özürlüler ile eski hükümlülerin ayrı kategoride değerlendirilmesi olmuştur. Yeni düzenlemeler sayesinde ayrılmış bulunan iki gruba ait hükümler, halen uygulanmakta olan “Sakatların İstihdamı Hakkında Tüzük” hazırlanarak 1987 yılında yürürlüğe girmiştir (a.g.e., s:68).

İş Kanunu ve “Sakatların İstihdamı Hakkındaki Tüzük” hükümleri gereği, işverenler 50 veya daha fazla işçi çalıştırdıkları işyerlerinde, bedensel, zihinsel ve ruhsal özürleri nedeniyle, çalışma gücünün en az %40’ından yoksun olduğu sağlık kurulu raporu ile çalışamayacak durumda oldukları belirtilmiş olanlardan %3 oranında özürlüyü istihdam etmekle yükümlüdürler.1998 yılından beri kanunun öngördüğü sayıdan fazla özürlü çalıştıran işverenlere, 4382 sayılı kanunla birlikte bazı yeni kolaylıklar tanınmıştır. Buna göre, işverenlerden %3 oranından fazla

özürlü çalıştırmaları halinde, fazladan çalıştıracakları her özürlü için 506 sayılı Sosyal Sigortalar kanununa göre ödenmesi gereken işveren sigorta prim payının %50'si Hazine tarafından karşılanmasına karar verilmiştir (a.g.e., s:69).

3.4.1.8. Korumalı İstihdam Açısından Özürlü Çalışma Atölyeleri

Her iki tür yöntemle birlikte uygulanabilen bir istihdam türüdür. Korumalı istihdam yöntemi seçilmiş iş-istihdam yönteminden farklı olarak ayırıcılığı önlemeye yönelik kanunlaştırma hareketlerinin görüldüğü ülkelerde de uygulama şansı bulunmamaktadır.

Korumalı istihdam yöntemi, kişisel noksanlıkları veya özürleri nedeni ile yaşamlarını normal bir mesleki faaliyet sonucu kazanamayacak durumda olan özürlülerimiz için özel olarak düzenlenip kurulan işyerlerindeki istihdam türüdür. Bu sistemdeki amaç, ağır özürlü olan kişilere rekabet ortamına dayanan pazarda istihdam imkanının tanınmasıdır. Korumalı işyeri, özel eğitim ve mesleki eğitim atölyeleri dışında kalan, ağır derecede özürlü olup, rekabete dayalı işyerlerinde çalışmaya uygun olmayan kişilere iş sağlamak amacıyla kurulan işyerleridir. Korumalı istihdamda hem çalışma hayatında hem de günlük hayatta esaslı derecede etkili olan özür durumları dikkate alınmaktadır. Bu anlamda özellikle zihinsel özürlüler ile vücudunda ciddi özürlü bulunanlar korumalı işyerlerinde istihdam edilirler. Geçmiş dönemlerde çalışma ortamı dışında kalan özürlülerimiz böylece korumalı istihdam sayesinde yeni fırsat ve imkanlara kavuşmuş olurlar. Korumalı istihdamın başka bir yararı da, toplumun istekli ve gönüllü davranışları sonucunda, özürlülerin topluma entegrasyonunun kolaylıkla sağlanmasıdır. Ayrıca uzun dönemde kişileri karşılıksız olarak sosyal yardımlardan yararlandırmak yerine çalışma ilişkisi içerisine almak daha yararlı ve maddi açıdan da daha ucuz bir yöntemi teşkil etmektedir. Alman

Hukukunda, korumalı işyerleri istihdamındaki amaç, özürlü kimseleri çalışma hayatına entegre etmektir (Karataş, 1999: s.94).

Almanya'da özürlü gençlerin mesleki eğitimini ve istihdamını sağlamak amacıyla kurulan ilk çalışma atölyeleri olan ÖÇA, sivil örgütlerin eserleridir. Özürlü bir çocuğa sahip olan aileler, bir araya gelerek oluşturdukları dernekler vasıtasıyla, mesleki alanda çocuklarının geleceğine yönelik yatırım yapma ihtiyacı duymuşlardır. Alman devleti ilk kez 1961 yılında Federal Sosyal Yardım Kanunu kapsamında, çoğu kez sivil örgütler tarafından kurulan ÖÇA'lara maddi destek sağlamıştır. F. Meclis 1974 yılında ÖÇA'ların kuruluşunu, işleyişini, yönetimini ve finansmanını belirleyen bir kanun çıkartarak, ÖÇA'ların sayısını hızla artırarak özürlü gençlerin istihdamına yönelik ciddi atımlar atabilmiştir. Almanya'da Özürlü Çalışma Atölyeleri, özürülülerin hem mesleki rehabilitasyonu, hem de emek piyasası dışında istihdamını sağlayan işyerleridir. ÖÇA, sakatlıklarının ağırlığı sebebiyle normal emek piyasasında iş bulmakta güçlük çeken veya iş bulması hemen hemen mümkün olmayan özürülülere, bir çalışma imkanı sağlamakta, uygun bir iş yapabilmeleri için kendilerine bir çalışma ortamı hazırlamaktadır. Emek piyasası şartlarına göre istihdam edilemeyen çalışabilir durumda olan özürülülerin de üretken olabilmeleri ve ekonomiye katkıda bulunabilmeleri için, kırsal bölgelere varıncaya kadar tesis edilen bu atölyeler, özürülülerin istihdamı ve gelir elde edebilmeleri yönünde önemli bir fonksiyon yerine getirmektedir. Ö.ÇA'deki amaç, özürlü insanları çalışma hayatına kazandırabilmek ve entegre edebilmek için, gerekli olan her türlü mesleki ve fiziki çalışma ortamını hazırlamaktır. ÖÇA, mümkün mertebe özürülülerin ikamet ettikleri evlerine yakın bir yerde faaliyetini sürdürmektedir. Böylece mesleki rehabilitasyon, özürülünün ulaşabileceği bir yerde gerçekleştirilmek istenmektedir (Seyyar, Özürülüler Serisi N0:2, 2001: s.46-47).

4. ÖZÜRLÜLERİN MESLEKİ EĞİTİM, MESLEKİ

REHABİLİTASYON VE İSTİHDAMINA YÖNELİK ÖNERİLER

4.1. Yasalar Açısından

Tüm özörlölerin istihdamlarından sorumlu yetkili kurumlar kanunlarla belirtilmelidir. Türk İş Kurumu, özörlöler açısından 1475, 657, 5434, 506 sayılı yasalar ile 399 sayılı kanun hükmünde kararnameye bağlı olarak eleman çalıştıran tüm kurum ve kuruluşlardan sorumlu olmalıdır. Bu konuyla ilgili çıkarılan kanun hükmündeki kararnameler ihtiyaca cevap vermediğinden günümüzün çağdaş toplumuna uygun düşen kanunlar haline dönüştürölmelidir. Bu konuda gerekli çalışmalar yapılmış ise de yeterli değildir.

Bu durum, özörlölerin kamu kurum ve kuruluşlarına ayrı ayrı müracaat etmelerini önleyeceği gibi, iş arayan özörlölerin durumlarının saptanması ve bu doğrultuda geliştirilecek genel istihdam politikalarının oluşturulmasında doğrudan yardımcı olabilecektir.

50'den fazla işçi çalıştıran işyerlerinde 1475 sayılı İş Yasası'nın 98/C maddesi uyarınca, özörlö çalıştırma kotasına uymayan işverenlerden alınan para cezalarının belli bir katsayıya bağlanarak arttırılması gerekmektedir. T.B.M.M. kanun çıkaran bir kurum olmasına rağmen özörlöleri kaliteyi düşörecekle gerekçesini öne sürerek özörlö çalıştırmaktan vazgeçmesi sosyal devlet ilkesine aykırı olmaktadır. Bu konu ile ilgili meclise sunulan önerge yasallaştırılmalı ve en yüksek devlet memurları maaşı katsayısına bağlanarak cezai müeyyide getirilmelidir.

Ayrıca, yapılacak yasal değişiklik ile; cezai müeyyideler sonucu elde edilen paralar yine özörlölerin mesleğe yöneltilmelerinde, mesleki rehabilitasyonlarında ve istihdamlarında kullanılmak üzere kanunla belirlenecek kurumlara bırakılmalıdır. Bu durum kurumların özörlölerin

istihdam çalışmalarında etkinleşebilmesi yönünde önemli katkılar sağlayacaktır. 1475 sayılı İş Kanunu'nun 25.maddesinin (B) bendinde “Eski hükümlü çalıştırılmasında kamu güvenliği ile ilgili hizmetlere ilişkin özel hükümlerin saklı olduğu” öngörülmüştür. Yine, eski hükümlülerin istihdamı hakkındaki tüzüğün 4. maddesinde, öğrenci yurdu ve eğitim kurumlarında eski hükümlü çalıştırılmayacağı belirtilmiş bulunmaktadır. Bu sebeple, 1475 sayılı yasanın 25/B maddesinde “Eski hükümlü çalıştırmayan işyerlerinde bunun yerine özürlü çalıştırılması” şeklinde yapılacak yasal değişiklik, özürlülerin istihdamlarındaki tıkanıklığı belirli bir ölçüde giderebilecektir.

4.2. Eğitim Açısından

Özürlülerin iş piyasasında yerlerini alabilmeleri için, Devletçe temel ve özel eğitimlerine önem verilmesi gerekmektedir. Özel eğitime muhtaç çocuklar için okulların yaygınlaştırılması ve bunların dışındaki özürlü çocukların ise, istihdam gücünü yaşamamaları için en az bir temel eğitim alabilmeleri ve bir meslekte yeterli düzeyde eğitilmeleri için gerekli imkanlar sağlanmalıdır.

573 sayılı özel eğitim hakkında kanun hükmünde kararnamenin işlerlik kazanabilmesi için uygun anlayışla hazırlanmış değişik özürlü gruplarını kapsayan yönetmelikler ile tanı ve değerlendirme, bireyselleştirilmiş eğitim programlarının hazırlanması, uygulanması, değerlendirilmesi, kaynaştırma ve destek hizmetlerinin yürütülmesine ilişkin yönetmelikler ivedilikle çıkarılmalı, bu alanda görev alacak personelin bu yeni yaklaşım doğrultusunda hizmet içi eğitimleri sağlanmalıdır.

Engellilerin mesleki eğitimlerinin sağlanabilmesi için Milli Eğitim Bakanlığının ilgili Genel müdürlükleri arasında işbirliği ve eş güdümün sağlanabilmesi için yönetmelikler hazırlanmalıdır. Ayrıca engellilerin okul öncesi eğitimlerinin sağlanabilmesi için de MEB da okul öncesi

eğitim Genel M¼d¼rl¼đ¼ ile ¼zel eğitim rehberlik ve danışma hizmetleri Genel M¼d¼rl¼kleri arasında eş g¼d¼m¼ gerçekleştiren y¼netmelikler hazırlanmalıdır.

Engelli bireylerin bakım, rehabilitasyon ve eğitimleri için MEB ve SHÇEK ve Sağlık Bakanlığı'na bağlı olarak açılacak olan rehabilitasyon ve ¼zel eğitim kurumlarının açılma şartları, yapılanması ve hizmetlerin sunulması açısından nitelikleri ortak olan standartların oluşturulması, izleme ve denetim mekanizmalarının sağlanması doğrultusunda mevzuat hazırlanmalı, engellilere y¼nelik hizmetlerin tek elden y¼r¼t¼lmesi sağlanmalıdır.

Sağlık personelinin sorumluluk kavramını anlatan bu kapsamda da engelli bireylerin haklarını da ele alan Sağlık Hukuku dersinin bir tıp ve hukuk bilimi olarak ¼niversitelerde okutulması sağlanmalıdır.

S¼rekli eğitim sağlanabilmesi için ‘‘Halk Eğitim Merkezleri’’ yeniden yapılandırılarak işler hale getirilmelidir. Ayrıca kurum, vakıf, dernek vb. gibi kuruluşlarca engelliler için açılan okuma-yazma, sosyal, k¼lt¼rel ve mesleki teknik eğitim kursları için halk eğitim merkezleri ile işbirliği yapılmalı ve verilen belgelerin Milli Eğitim Bakanlığı tasdikli olması sağlanmalıdır.

4.3. Ağır ¼z¼rl¼ler Açısından

En çok istihdam g¼l¼đ¼ çekilen ve işverenlerce de istihdam edilmek istenmeyen ağır ¼z¼rl¼ gruplar için merkezi ve yerel y¼netimlerin işbirliği ile korunmalı işyerleri kurulmalıdır.

Ağır ¼z¼rl¼l¼kleri bulunanların yoğun olduğu iller belirlenerek korunmalı işyerlerinin bu illerde yerel y¼netimlerin ¼nc¼l¼đ¼nde aılması sağlanmalıdır. Ayrıca, ¼z¼rl¼lerin bu merkezlerde ¼retecekleri

ürünlerin serbest piyasa ekonomisi içerisinde; rekabet etme olanağı olamayacağı düşünülerek, bu merkezler devletçe desteklenmelidir. Özellikle, bu insanların üretecekleri ürünlerinin satışında kamu ve yerel yönetimler doğrudan ürünleri satın almak suretiyle katkıda bulunmaları sağlanmalıdır. Bu taktirde sözkonusu merkezler, ürünlerin satışlarından elde edeceği gelir sayesinde gelişerek etkinleşecek ve ülke genelinde kısa sürede yaygınlaşacaklardır.

Yine işe gidip gelmede güçlük çeken özürllüer için iş imkanlarının azlığı düşünülerek, evde çalıştırma programları düzenlenmelidir. Bu uygulamaya ilişkin özürllüerinin üretecekleri ürünlerinin pazarlanmasında yerel yönetimler ve sivil toplum örgütleri (vakıf, dernek vb.) etkin görev üstlenmelidir.

4.4. Mesleki Rehabilitasyon Açısından

Ülkemizde mesleki rehabilitasyon merkezlerinin sayısı son derece yetersizdir. Bu nedenle özürllü kişinin istihdamını destekleyen bir kamuoyu yaratılması için gerçekçi bulgularda eksiktir. Ayrıca mesleki rehabilitasyonda görev yapan meslek danışmanları, fizyoterapist ve konu ile ilgili uzmanların sayısı da son derece yetersizdir. Mesleki rehabilitasyon alanında yapılan bilimsel çalışmaların ve bununla bağlantılı olarak proje geliştirilememiş olması konusunda da yetersiz kalınmıştır.

Ülkemizdeki rehabilitasyon merkezlerinin sayısının mevcut ihtiyaçlara göre artırılması gerekmektedir. Ülke çapında rehabilitasyon hizmetlerine daha çok önem verilmeli, çağdaş politikalar geliştirilmelidir. Spesifik konularda hizmet veren özel merkezlerin sayısı artırılmalıdır (Nörolojik rehabilitasyon, zihinsel engelliler, görme özürllüer, spastik çocuklar,

mesleki rehabilitasyon vb.). Bu merkezler tam teşekküllü hastaneler ile veya gerektiğinde birbirleri ile yakın işbirliği içinde olmalıdır. Mesleki rehabilitasyon merkezi, iş merkezi ve tam teşekküllü hastane arasında devamlı bir iletişim sözkonusu olmalıdır.

Kaliteli eğitim veren üniversitelerden mezun rehabilitasyon elemanlarının artırılması, eğitimde multidisipliner anlayışa ağırlık verilmesi ve üniversite eğitim programlarına rehabilitasyon ekibinin görevlerini tanıtıcı seminerlerin konulması gerekmektedir. Eğitimsiz kişilerin bu alanlarda çalışması veya çalıştırılmasına izin verilmemeli, yetişkin personelin istihdamına ağırlık verilmelidir. Rehabilitasyon merkezlerinin olmadığı Güneydoğu Anadolu bölgesinde toplum temelli rehabilitasyon projeleri hayata geçirilmelidir.

Özürlü kişinin çalışma kapasitesinin analizi ve geliştirilmesi için araştırmalar yapılarak, bu kişilerin istihdamını destekleyen bir kamuoyu oluşturmak için gerçekçi bulgulara ihtiyaç vardır. Kişiye özel ihtiyaçlara bağlı personel seçme yöntemleri ve özürlü çalışanın işini kolaylaştırıcı makine ve ekipmanların düzenlenmesi ve çalışma ortamının iyileştirilmesi gerekmektedir. Özürlü işçi için ayrılmış kotalara özürsüz kişilerin alınmasından mutlaka kaçınılması gerekmektedir.

Finansal teşvik, mesleki eğitim ve izleyerek çalışma yerleri, iş tasarımı, araçlar, makineler ve çalışma organizasyonları gibi güvenli iş yerlerinin çeşitli tiplerinin kurulması, mesleki rehabilitasyon, mesleki rehberlik, yetenek geliştirme merkezleri, korumalı işyeri ve yerleştirme servislerini desteklemesi ve sivil toplum örgütleri tarafından bu alanların işletilmesi için devlet desteğinin sağlanması gerekmektedir.

4.5. İstihdam Açısından

Özürümlerinin istihdamı konusunda yasal düzenlemelerin, yasal yaptırımların yetersiz olduğu, bunların yanında genel anlamda tüm insanların eğitimi ile birlikte teknik gelişimi ile uyumlu biçimde çalışacak insan faktörüne de özen gösterilmesi ve özürümlerinin yetenekleri, kişisel ve psikolojik özellikleri ile genel istemleri doğrultusunda yönlendirilmeleri gerekmektedir.

Bu bağlamda mesleğin özelliklerine ve gereklerine uygun özellikleri olan işgücünü seçmeyi ve belli özelliklere sahip özürümleri, özelliklerine uygun mesleklere yönlendirmeyi ve bu yolla hata payını düşürerek verimliliği niceliksel ve niteliksel olarak artırmayı hedefleyen “Meslek Danışmanlığı Hizmetlerini” gelişmiş ülkelerden de örnekler alınarak hayata geçirilmelidir.

“Sakatların İstihdamı Hakkındaki Tüzük” teki engellilerin çalışma gücüne göre bu kişilerin çalışacakları alanları belirleyecek kurul Çalışma Bakanlığı bünyesinde çoklu disiplinler yaklaşımıyla ele alınmalı ve tüzüğe sağlık ekibinin yanı sıra kurulun; fizyoterapist, psikolog, çocuk gelişimi ve eğiticisi, özel eğitimci, sosyal hizmet uzmanı ve Türk İş Kurumu temsilcileri ve gerekli görüldüğünde kişinin ihtiyaçlarına uygun uzmanlardan oluşacağına ilişkin bir madde eklenmelidir.

Ülkemizde çoğunlukla bulunan küçük ölçekli sanayi ve ticaret kuruluşlarında da özürümlü çalıştırılmasının özendirilmesi amacıyla 1475 sayılı iş kanununda gerekli değişiklik yapılarak “49 kişi ve daha az işçi çalıştıran iş veren veya vekili her çalıştırdığı özürümler için 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununa göre ödemeleri gereken sigorta prim hisselerinin %50’sini hazine öder” hükmü eklenmelidir.

SONUÇ

Günümüz dünyası ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin belirlenmesinde, ülkelerin ekonomik kalkınmışlığının, teknolojik gelişmişliğinin, üretim kaynaklarının varlığı ve kullanımının yanında, son dönemde Dünyada ve Türkiye’de de gelişen ve yoğunlaşan insan hakları çerçevesinde, o ülkenin çocuk, genç, yaşlı ve özürlü vatandaşlarına ne ölçüde huzur, refah ve güvence sağladığına da bakmakta, bu alanlardaki gelişmişlik düzeylerini de özellikle ve öncelikle değerlendirmeye tabi tutmaktadır.

Her ne sebeple olursa olsun, bir şekilde özürlü konumuna gelmiş bulunan bir insanın, özürü her ne olursa olsun, her şeyden önce bir insan olarak yaşama, bakılma ve korunma gibi doğal ihtiyaçlarının ötesinde, özürlülüğüne uygun bir eğitim yada rehabilitasyon hizmetinden yararlanarak, bir iş ve meslek edinmek suretiyle sosyal yaşama katılma, ekonomik, sosyal ve kültürel yönden topluma yararlı bir fert olarak

kazandırılmasında toplumların, devletlerin ve tüm insanların ortak sorumluluğu vardır.

Özürllüler gibi son derece özel bir önem ve öncelik arz eden bir sorunun çözümündeki bakış açısını ve uygulamasını, gerçekleşme düzeyini bir ülkenin içinde bulunduğu sosyo- ekonomik, kültürel, eğitimsel, istihdam v.b. sorunlarının dışında düşünerek çözüm bulmaya çalışmak gerçekçi bir yaklaşım olmasa gerektir. Bu sosyolojik gerçek, sorunlara çözüm bulmada bir gerekçe olarak gösterilmemeli, tüm zorluklara rağmen, mevcut şartlar içerisinde elden gelen ve yapılabilecek çalışmalarda en üst düzeyde yapılmalıdır.

Bu çalışmanın içeriğinden de anlaşılacağı gibi, özürllüler konusu, ülkemiz için çok önemli, öncelikli ve tahmini 7,5 milyon vatandaşımızı doğrudan ilgilendiren sosyal bir sorundur. Bu sorunun ekonomik, psikolojik boyutları da ayrıca güncel bir konu olarak karşımızda durmaktadır.

Özürllüler sorunu kendi içinde farklı özür grupları şeklinde değerlendirilmiş; doğaldır ki, her özür grubunun sorununun özelliğine göre çözüm yolları ve önerileri de farklı olmaktadır.

Özürllülerle ilgili olarak Anayasal ve yasal boyutlarda gerekli hukuki, dayanak sağlanmış, insan hakları boyutunda konunun önemi kavranarak yaklaşmış olsa da, sorunun bir de sosyal boyutu; yani toplumun özürllülerine bakış açısı, değerlendirmesi, yaklaşımı, kabullenmesi, benimsemesi gibi çok karmaşık bir duygusal bağlantıları mevcuttur.

Özürllüye sadece acımak, bireysel çabalarla destek ve yardımcı olmak, belki kişisel bir tatmin sağlayabilir. Yöresindeki özürllüsüne imkanları ölçüsünde bir takım palyotif, günlük, anlık çözümler bulunması ilk bakışta bizleri etkileyebilir, duygulandırabilir, hatta toplum olarak bir

ölçüde de gururlandırabilir. Fakat bu tür bireysel, çevresel, yöresel yaklaşımlar özürülüler sorununun çözümü için yeterli olamayacağı gibi, bazen özürülüler açısından sakıncalarda yaratabilmekte, sorunun çözümü yerine, sorunun kronikleşmesine ve çözümün zorlaşmasına yol açabilmektedir. Örneğin; ruhsal, zihinsel, yada bedensel özürü bulunan bir kişinin, bu özürüne mümkün olabilen en erken sürede bir teşhis konması halinde, tedavisinin hatta bakımının sağlanabilmesi, eğitilebilmesi, kendi özürü çerçevesinde rehabilite edilebilmesi kendisine ve topluma faydalı olabilmesi mümkün olabilecektir.

Bunun için öncelikle toplumdaki, özürlüye bakış açısının değişmesi, gelişmesi; ailelerinin psikolojik olarak özürlüsünden utanma, saklama, toplumdan, çevreden tecrit etme, sorunu kendi çevrelerinde çözümlene yoluna gitme gibi psikolojik ve duygusal yaklaşımlarını terk etmeleri, soruna tıbbı, sosyal ve mantık yönüyle yaklaşımları gerekmektedir.

Tabidir ki, toplumdan bu beklentiler istenirken, bu beklentiler cevap verecek nitelikte ve kalitede gereken psiko- sosyal danışma merkezleri, tıbbı ve teknik hizmet üniteleri, özürülülerin gerektiğinde eğitilebilecekleri kurumların çoğaltılması, eğitilebilen özürülülerin, rehabilite edilen özürülülerin istihdam yaratılarak bir iş ve meslek edinmeleri, ekonomik özgürlüğe kavuşturulmaları, topluma ve kendilerine yeterli ve yararlı bir insan konumuna getirilebilmeleri de devletin vatandaşına vermesi gereken bir hizmeti, görevi ve sorumluluğudur.

Özürülünün bakımı, eğitimi, istihdamı zor ve ekonomik açıdan yatırım yapılması gereken bir özellik göstermektedir. Dar ve ufuksuz bir bakış açısından konuya yaklaşırsa, toplumda bazı çevrelerde yaygın olan, “sağlıklı vatandaş iş bulamıyor” gibi bir yaklaşımda bulunulursa hiçbir zaman çözüme ulaşamayız. Ne kadar masraflı olursa olsun, özürülülerin istihdam edilmeleri, bir iş ve meslek sahibi yapılmaları, uzun vade de ülke kalkınmasına çok büyük katkıda bulunacaktır.

Özörlölerin yaşama kazandırılabilmesi ve işe yaramaz durumdan çıkarılıp üretken duruma getirilebilmesi açısından, mesleki rehabilitasyon ve özörlölerin istihdamı açısından, özörlölerin özel eğitime alınarak meslek kazandırılması, sonuç olarak ta yaşamında kimseye ihtiyaç duymadan özörlölerin istihdamı açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışma, bilimsel yöntem ve tekniğine uygun olarak yapıldığı takdirde özörlünün kendisine ve topluma ne denli faydalı olabileceğini bir kez daha kanıtlamak, gerçekleri bulmak yönünde yapılmış bir özverili emektir.

Bilimsel çalışmalar mevcut sorunun teşhisini ve tedavisini belli bir etik çerçevesinde değerlendirerek önerilerde, çıkarımlarda bulunmayı amaçlar. Sorunun belli ölçülerde çerçevesini çizer, bilimsel verileri ortaya koyar, çözüm yolları önerir. Özörlölere yönelik olarak yapılan çalışmalarda ilgili kurumların daha işlevsel hale getirilerek, özel istihdam kurumlarından da sosyal devlet ve ilgili kanuni çerçeve anlayışı korunmak suretiyle katkılarından da yararlanma yoluna gidilmesi halinde, bu alanda başarı elde etmek daha da kolay olacaktır.

Netice itibariyle, özörlü istihdamını kolaylaştıracak istihdam politikalarının sosyal politika görevleri arasında sayılması yönünde Sosyal Devlete, işverenlere ve sivil toplum örgütlerine büyük görevler düşmektedir. Özörlölerin, daha doğrusu özörlü temsilcilerinin de katılabileceği Ekonomik ve Sosyal Konsey de sosyal diyalog sistemine dahil edilerek sorunlarını, dile getirebilmeli ve bir sosyal güç teşkil edebilmelidirler.

Bu çalışmada, özörlöler sorunuyla ilgili olarak aynı bilimsel metod uygulanmış ve bir ölçüde de olsa, ölkemiz bazında özörlöler sorununun çözümlüne katkıda bulunmayı amaçlamıştır. Bir ölçüde de olsa bu amaca ulaşabildiysek mutluluk ve onur duyarım.

KAYNAKLAR

Kitaplar

ALKAN, Cevat, Hıfzı DOĞAN, İlhan SEZGİN, “Mesleki ve Teknik Eğitimin Esasları”, Milli Eğitim Yayınları, ANKARA-1991

ALTAN Zühtü Ömer , “Sakatlar ve Türkiye’de Çalışma Sorunları”, İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları-146/90, ESKİŞEHİR-1976

Başbakanlık Özörlöler İdaresi Başkanlığı , “55 ve 56.Cumhuriyet Hükümetleri Döneminde Sosyal Hizmetler, Özörlöler ve Sosyal Yardımlar”, Başbakanlık Basımevi, ANKARA-1999

CAVKAYDAR , Atilla , “Zihinsel Engellilere Öz bakım ve Ev İçi Becerilerinin Öğretiminde bir Aile Eğitimi Programının

Etkililiği”, Anadolu Üniversitesi Yayınları-1159,
ESKİŞEHİR- 1999

CENGELCİ, Ethem, “Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu”,
1.Baskı, ANKARA-1998

ERKAN, Gönül , “Ortopedik Özürlü Çocukların Kendini Kabul Düzeyi
Üzerine bir Araştırma”, Sakatları Koruma Milli Koordinasyon
Kurulu, İSTANBUL-1990

ENÇ, Mithat ; “Görme Özürlüleri”, ANKARA- 1979

ENÇ, Mithat , “Körler (Ruh Bilim,Eğitim ve Öğrenimleri)”, Milli
Eğitim Yayınları, ANKARA –1947

ERİPEK ,Süleyman , “Zihinsel Engelli Çocuklar”, Anadolu Üniversitesi
Yayınları-668, ESKİŞEHİR -1993

FIRAT, Zerrin , “Avrupa Birliğinde Özürlülerin İstihdamına Yönelik
Yeni Stratejiler ve Türkiye”, Türk Ağır Sanayii ve Hizmet Sektörü
Kamu İşverenleri Sendikası Yayını-38, ANKARA- 2000

İŐİĞİÇOK, Özlem , “Mesleki Eğitim Modelleri ve Türkiye için Genel
Bir Bakış”, Kamu İşverenleri Sendikası Yayını-22,
ANAKARA- 2000

KARATAŞ, Kasım , “Görme Özürlülerin Sosyal Güvenlik Sorunları ve
İstihdamı Sempozyumu”, Altı Nokta Körlere Hizmet Vakfı
Yayınları-3, ANKARA –1999

KARATAŞ ,KASIM , “Görme Özürlülerin Mesleki Rehabilitasyonu ve
İstihdamı”, Altı Nokta Körlere Hizmet Vakfı Yayınları-2,

ANKARA-1998

KILIÇOĞLU, Mustafa , “İş Kanunu Şerhi”, Turhan Kitapevi Yayınları-1, ANKARA-1999

1.Özürllüer Şurası , “Çağdaş Toplum Yaşam ve Özürllüer”, Başbakanlık Özürllüer İdaresi Başkanlığı, ANKARA –1999

ÖZSOY, Yahya , “İşitme Engellilerin Eğitimi”, Milli Eğitim Yayınları , ANKARA- 1985

ÖZSOY ,Yahya , “Konuşma Özürllü Çocuklar ve Eğitimleri”, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları-244/164, ANKARA -1982

SAĞLAMER, Emin, Gültekin YAZGAN , “Körlerin Eğitim-Öğretimi”, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İSTANBUL -1963

SEYYAR, Ali , “Sosyal Siyaset açısından Özürllülüğe Karşı Mücadele”, Özürllüer Serisi N0:1, İSTANBUL- 2001

SEYYAR , Ali , “Sosyal Siyaset Açıcından Özürllüer Politikası”, Özürllüer Serisi N0:2, İSTANBUL- 2001

SEYYAR, Ali , “Bakıma Muhtaçların Sosyal Güvenliğı”, Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları-35, SAKARYA-1999

Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu , “Çalışma Yaşamının Uluslar Arası Kuralları”, ANKARA -1989

Türkiye Sakatları Koruma Vakfı , “Sakatların Yasal Hakları”, ANKARA-1992

UŞAN ,M.Fatih , “ İş Hukuku’nda Sakat İstihdamı”, Türkiye Sağlık İşçileri Sendikası-1999

4.Ulusal Sosyal Hizmetler Konferansı , “Sosyal Hizmetlerin Yeri ve Önemi”, Sosyal Hizmetler Derneği-3, ANKARA -1995

4.Ulusal Sosyal Hizmetler Konferansı , “Çalışma Grupları Ön Raporları”, Sosyal Hizmetler Derneği, ANKARA –1994

4.Ulusal Sosyal Hizmetler Konferansı , “2000’li Yıllara Doğru Sosyal Devletin Gerçekleşmesinde Sosyal Hizmetlerin Yeri ve Önemi”, Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği-1, ANKARA -1995

ULUSOY, Mesut , “İşverenlerin Özürlü ve Eski Hükümlü İstihdam Yükümlülüğü”, Mercek Dergisi , Nisan 2000

ÜNSÜR, Ahmet , “ Mesleki Eğitim ve Mesleğe Yönelme” , Sakarya Üniversitesi Yayını-30, SAKARYA- 1998

Dergiler ve Gazeteler

Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu , “Sosyal Hizmetler”, Aylık Dergi Sayı:1, ANKARA- OCAK 1997

Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu , “Saray Rehabilitasyon”, Üç Aylık Bilim Dergisi, Sayı:2 ANAKARA- 1999

Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu , “Saray Rehabilitasyon”, Üç Aylık Bilim Dergisi, Sayı:4, ANKARA- EKİM-ARALIK- 1999

Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu , “Saray Rehabilitasyon”, Üç Aylık Bilim Dergisi ,Sayı:3 ANKARA- Ağustos-Eylül- 1999

Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu , “Sosyal Hizmetler Dergisi”, Cilt:1;Sayı:8, ANKARA -1998

Hacettepe Üniversitesi , “Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi”, Cilt:4; Sayı; 2-3, ANKARA-Mayıs-Eylül 1986

Hacettepe Üniversitesi , “Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi”, Cilt:4; Sayı:1, ANKARA-OCAK 1986

KURT, Dilek , “Özürlü Çalıştırma Zorunluluğunda Çağdaş Model”, Mercek Dergisi, OCAK 2001

Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği , “Sosyal Hizmet”,Yıl:3,Sayı:8, ANAKARA-1993

SARAY’dan Çağrı , Aylık Dergi, Saray Spor Kulübü Yayını, Sayı:3, Cilt: 2, ANKARAR-Ocak 1993

Türk Ağır Sanayii ve Hizmet Sektörü Kamu İşveren Sendikası , “Tühis”,İş Hukuku ve İktisat Dergisi;Cilt:16 Sayı:4-5, ANKARA-KASIM 2000-ŞUBAT- 2001

Yaşam Sevinci , Aylık Dergi, Sayı:30, 16 Eylül-15Ekim- 1992

Yaşam Sevinci , Aylık Dergi, Sayı:57, 16 Aralık -1994

Süper Haber , Aylık Politika Dergisi, ANKARA- 2000

Raporlar

Anadolu Üniversitesi, “Engelliler için Eğitim Modelleri Geliştirme Projesi”, Cilt:1, ESKİŞEHİR-1992

Anadolu Üniversitesi, “Engelliler için Eğitim Modelleri Geliştirme Projesi”, Cilt:2, ESKİŞEHİR-1992

Anadolu Üniversitesi, “Engelliler için Eğitim Modelleri Geliştirme Projesi”, Cilt:3, ESKİŞEHİR-1992

Anadolu Üniversitesi, “Engelliler için Eğitim Modelleri Geliştirme Projesi”, Cilt:4, ESKİŞEHİR-1992

Anadolu Üniversitesi, “Engelliler için Eğitim Modelleri Geliştirme Projesi”, Cilt:5, ESKİŞEHİR-1992

Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi , Cilt:6, Sayı:2, ESKİŞEHİR 1996

Başbakanlık Özürllüer İdaresi Başkanlığı , “Özürllüere Hizmet Veren Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Kurum ve Kuruluşları İş Birliği ve Koordinasyon Toplantıları Sonuç Raporları”, Başbakanlık Basımevi, ANKARA- 2000

Başbakanlık Özürllüer İdaresi Başkanlığı , “Kurum ve Aile İlişkileri Komisyon Raporu”, Başbakanlık Basımevi, ANKARA- 2000

Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı , “Yasal Düzenlemeler Komisyonu Raporu”, Başbakanlık Basımevi, ANKARA- 2000

Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı , “Personel Eğitimi ve Özlük Hakları Komisyon Raporu”, Başbakanlık Basımevi , ANKARA-2000

Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı , “Kurum ve Kuruluşlarla İşbirliği ve Örgütlenme Komisyon Raporu”, Başbakanlık Basımevi, ANKARA -2000

Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü , “Sosyal Hizmetler Bülteni”, Cilt:3 Sayı:10, ANKARA- Haziran 1987

Tezler

ŞİŞMAN, Yener , “Türkiye’de Sakat Çalıştırma Yükümlülüğünün Düzenlenmesi ve Uygulanması”,Yüksek Lisans Tezi, ESKİŞEHİR-1995

ÖZGEÇMİŞ

1966 Trabzon Vakfıkebir doğumludur. İlkokulu Vakfıkebir Ballı Köyünde, Orta ve Liseyi Vakfıkebir İlçesinde okumuştur. Yükseköğrenimini Anadolu Üniversitesi İşletme Fakültesinde yapmış olup, 1997 yılında mezun olmuştur. 1998 yılında şu anda öğrenim gördüğü Yüksek Lisans programına başlamıştır.

1990 yılından beri Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumunda çalışmaktadır. Halen Sakarya İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğüne bağlı Arifiye 7-12 Yaş grubu Çocuk Yuvası Müdür Vekilliği görevini sürdürmektedir.